

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2020 ^{év} 12 ^{szám}

KORTÁRS 2020 12

A NÉGYEK alkotócsoport munkáival

VÁRI ATTILA: Ismétlő zsebóra

MARNO JÁNOS, SERFŐZŐ SIMON, SOMOS BÉLA versei

SÁRKÖZI MÁTYÁS: A Requiem bűvöletében (esszé)

CSEKE PÉTER, PETRIK BÉLA tanulmányai

FEKETE J. JÓZSEF, ARTZT TÍMEA, HAKLIK NORBERT kritikái

9 770023 415006 2020

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

PINKE MIKLÓS, Papucsok, 2019

OPERETTSZÍNHÁZ ONLINE!

Kedvenc operett- és musicaldallamai
hához jönnek!

– Előadások HD minőségben –

Részletek:

WWW.OPERETT.HU

OPERETTSZÍNHÁZ

TARTALOM

- 3** MARNO JÁNOS: Forró vacsora (*vers*)
- 6** VÁRI ATTILA: Ismétlő zsebóra (*próza*)
- 13** SERFŐZŐ SIMON: Végvidék; Illő legyen; Nincs mentség (*versek*)
- 15** HALÁSZ MARGIT: A pipás asszony fia (*próza*)
- 19** SOMOS BÉLA: Az ihlet (*vers*)
- 20** G. TÓTH KÁROLY: Olykor horrorszerű történetek (*próza*)
- 26** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXXV.
- 28** ZSIRAI LÁSZLÓ: HKT
- 32** NOVOTNY TIHAMÉR: Négyek – Pinke Miklós, Rohonczy István, Szarka Tamás és Varga Gábor Farkas kiállítása (*képzőművészet*)
- 38** FÁBIÁN T. LÁSZLÓ: A szegénység, a cselédsors, az erotika és a prostitúció motívumai a 20. század első harmadának magyar irodalmában – Társadalom- és irodalomtörténeti párhuzamok Kosztolányi Dezső Édes Annájának olvasatában
- 52** CSEKE PÉTER: Az értelem indulatával – Páskándi eszmefuttatásai és drámái a Korunkban 1965 és 1973 között
- 64** PETRIK BÉLA: Diákszövetségek és falukutatás – Borbándi Gyula, útban a közéleti szerepvállalás felé
- 74** SÁRKÖZI MÁTYÁS: A Requiem bűvöletében
- 78** Nyelvi elemzés a krimiben és a krimin túl – Hlavacska András interjúja Petykó Mártonnal
- 84** FEKETE J. JÓZSEF: Tompa Mária / Szentkuthy Miklós vonzásában
- 86** ARTZT TÍMEA: Gergely Ágnes / Még egyszer Firenzébe – versek 2016–2019
- 88** BALÁZS GÉZA: Temesi Ferenc / Az utca legjobb kocsmája
- 90** HAKLIK NORBERT: Kukorelly Endre / Cé cé cé pé
- 93** BAKONYI ISTVÁN: Elérhetetlen föld – 50
- 94** BARÁTH TIBOR: Oláh János / Európai vőlegény
- 96** GÁSPÁR FERENC: Deák-Sárosi László / Libás Matyi; Tallián Mariann / Bolygó Hollandi; Mirtse Zsuzsa / Tizenhárom bűvös tükör
- 97** PAYER IMRE: Turczi István / Deodatus – A férfi és egy város történelme
- 99** PAPP MÁTÉ: Fodor Balázs / Kozmológiai állandó

E számunkat a NÉGYEK alkotócsoport munkáival illusztráltuk.

A borítón: PINKE MIKLÓS, Esti Pára, 2019; ROHONCZI ISTVÁN (roho), Cím nélkül I–VII., 2005.

A fotókat Deák Balázs készítette. (A hátsó borítón, a 35. és a 75. oldalon látható képek Novotny Tihamér felvételei.)

Kedves Olvasóink!

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **KORTÁRS ALAPÍTVÁNY,**
NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: THIMÁR ATTILA (thimar.kortars@gmail.com)

Szerkesztőbizottság:

AMBRUS LAJOS (kemenesalja@gmail.com),

HLAVACSKA ANDRÁS (hlavacskaandras@gmail.com),

PÉCSI GYÖRGYI (pecsigy@freemail.hu),

STURM LÁSZLÓ (sturml67@gmail.com),

SZEKERES NIKOLETTA (nszekeres@gmail.com).

Képzőművészeti rovat: NOVOTNY TIHAMÉR (prinotipa@gmail.com)

Tördelőszerkesztő: KOVÁCS NÓRA (babajaga1960@gmail.com)

Olvasószerkesztő: BORNEMISSZA ÁDÁM (bornemissza.adam@gmail.com)

Laptevő: LÁSZLÓ ZSUZSI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com); Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
1062 Bp., Bajza u. 18.

Szerda: 11–14 óráig; Csütörtök: 10–13 óráig

Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemléli a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, továbbá a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

Idén is, mint a korábbi években, kiosztottuk a Kortárs-díjat – a járványhelyzet ellenére.

Három díjazottunk:

Gróh Gáspár
Vári Attila
Veszely Ferenc

Gratulálunk!

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

A Kortárs folyóirat tavaszi–nyári megjelenetési szakmai program megvalósítását 2020. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta.

MARNO JÁNOS

Forró vacsora

Sz Cs-nek

Ássuk a gödröt halott barátommal,
s közben nagyokat ásítózunk. Nyár van.
Ha becsukom a szemem, azonnal
szemétdomb támad a fejemben. Nincs
rajtunk semmi az alsónadrágon
kívül. Nyitva csakúgy unom a világot,
mint magam. Vajon ha élne a barátom,
megkérdezném-e tőle, hogy mi esik
kívül az alsónadrágunkon? Dehog-
y is kérdezném, ismerve ingerült
szemérmességű fekete humorát.
Sőt, előbb csapna meg az előszele
a szélütésnek, mely odafent végzett
vele Északon, ahonnan Ady oly
fennhéjázva kölcsönzött magának
titkot, lidércfényt, idegenséget.
Jobb hát, ha mégis becsukom a szemem,
és anélkül, hogy turkálni kezdenék
a szemétdombban, talán találok benne
valami élénkebb színű, idegen
hulladékot is, mely még nem olvadt bele
a dombba elég szervesen, inkább
ellenkezőleg: mintha kiállna belőle,
s nemcsak kirírna, hanem kimeredne,
úgyszólván a szemétdomb nyele gyanánt.
Halott barátom egyszercsak ásójának
támaszkodva azt kérdezi tőlem,
mit szólnék egy kis forró ebédhez.
A kérdéssel meglep, hiszen tudja rólam,
hogy én legkorábban alkonyatkor,
a madarak vacsoraidejében állok
neki enni. Addig lenni is terhemre
van, úgy a bőrömben, mint a belemben.
Ásni üres gyomorral elások nap-
estig ellenben – nézek rá hunyorgó
szemmel a delelő napfényben. Jó,
mondja, később visszatérünk még rá. Hát-
ha mellénk szegődik addig a szerencse.
Egy távoli gondolat, ami idővel
elbomlott, s ránk maradt koncnak itt a nyelve.
És nem a füle, az csak félrevinné
a hasonlatot, Lynch jönne vele, Van Gogh
lelkészete a krumplibányászaival
(ez a lázas, lírai torkoskodás!),
s sodorna rövidesen a *Sikolyhoz!*
Két kézzel fogva fel az állkapcsot, mely
egy roppant ásítástól kiugorhatott

MARNO JÁNOS (1949) Budapest

a helyéből, megneszelve egyben, ahogy
 Munch is rágódott még rajta soká,
 A természet sikolyát. A fjordok felől
 talán, azoknak messzire ér a keze.
 Ajkamat éri a gödör széle, mikor
 megérkezik a barátom fojtott
 szavakkal: Rendben, legyen forró vacsora!
 Addig eláthatjuk magunkat bőven
 mélyebbre, hűsölni a földben, s akkor
 már itt se vagyunk. Távollétünkben
 érkezik meg az égett mészszállítmány.
 Mért üt ez annyira szíven? Most is
 látom, ahogy jössz-mész az üres telken,
 földje gazos, szikkadt, egyenetlen,
 a ház még nem, csak a lelked rajta,
 fehér alsódban, romos szandálban,
 melynek leválóban lifeg a talpa.
 Még augusztusban járunk. Némábban,
 mint egy fuvalatnyi (tollpihényi) szél-
 lökés. Estére ott a nyelvünk hegyén
 a parányi tövisformájú lapocska,
 ferdén, oldalazva haladunk a hegynek
 fel, egyre mélyebbre hatolva be
 a sűrűbe, ahol a lomboktól már
 nemigen látni az eget. Esetleg nincs
 is ég, gondolná az ember. Gondolhat
 bármit, az úgy is van. Az erdőben nagy
 a meleg, a sűrűség s a tágasság,
 hol emészttem magam, hol a vacsorát,
 cserélgetik helyüket a morzsák,
 társamat tavaly elhamvasztották, év
 elején. Elég az ember. Megtelik
 vele éjjel az erdő, majd az is leég,
 s akkor egy tisztáson heverednek le
 nézni hanyatt az augusztusi égboltot.
 Te is látod, amit én látok? mondom
 oly halkán, hogy magam se nagyon halljam,
 amit mondok, mert bántó zsvajjal
 járhat még a gondolat is az agyban,
 s az én halott barátom mindig avval
 fojtotta bele társába a szót, hogy
 ő maga sosem válaszolt, csak némább
 lett még, mint amilyen addig volt. Most meg
 szinte a szavamba vágva sóhajt fel,
 azt mondja, Milyen szép a hangod! Az én
 rekedt hangom, az övé, a halotté,
 mint a bársony, sötétlila, kanapé
 jókora háttámlája egy rendház
 folyosóján... Ugyanazt látjuk-e vajon?
 intéztem volna hozzá a kérdést. Rossz
 kérdés, jól tette, hogy közberontott
 a hangom méltatásával, torkomra
 forrasztva a szót. Hangszálamon most
 egy polip tenyészkedik, rajta múlik,

mikor s hogyan szaladhat ki akármi
 a számon, mit árulok el például
 magáról a vacsoráról, mely a nyári
 égboltból szitát varázsolt fölébünk
 azon a lejtős tisztáson, és talány
 maradt, hogy átlátunk-e azon a szitán
 vagy legföljebb átlátszhatunk rajta,
 vagy a vaglyagosság vakvágányán esik
 le, hogy csupán nézőpontja válogatja.
 Hajnalodott. Lejtőnk végén épp a hegy-
 oldalt átfúró vasúti alagút
 szája, egy sínpár kanyarult ki öles
 karéjjal belőle – s akkor mint egy zöld
 nyílvesző hasított a karéj mentén
 az alvó falu felé az első kakas-
 szó, s erre végre összemoszolyogtunk.
 Holott nem jött még el a vacsora vége.
 Halott barátom ásított a csontjait
 ropogtatva, magamra nem emlékszem,
 feküdtem tovább, vagy indulhattam éppen,
 a kelő nap mintha napokig váratott
 volna még magára az égen, boltja
 tartósan redőzött, középpütt fakó
 rózsaszínre váltott, harsány mosolyra
 fakasztva halott barátomat, amint
 egymásra néztünk, mintegy a vacsora
 asztalbontásának a rítusától
 elgémberedetten. Nem hültünk meg
 az asztalnál fektünkben, a természet
 nem fordult ellenünk a kéz-, sem a láb-
 fejünkben – magunk válhattunk ott el
 némelyütt a természet újrameszelt
 falától tapétafigurák gyanánt,
 szemre csüggedten, mint anyánk vagy apánk,
 ha nagy hirtelen egyikre, másokra
 látszott ütni, ütődöttebb szóval élve,
 hajazni szájtáti koponyaformánk.

VÁRI ATTILA (1946) Budapest

VÁRI ATTILA

Ismétlő zsebóra

Gyergyószentmiklóson, az örmény vártemplom bejáratánál beszéltem meg a találkát. Nem ismertétek egymást, s ez volt a legjobb megoldás, nem kellett egy vendéglőben, presszóban az ajtón belépő idegenekről azt találgatni, vajon ő az.

Jó megjelenésű, kreol bőrű, hatvanasnak látszó férfi érkezett a várfalhoz a megbeszélt időben, hollófekete hajába még őszezüst hajszálok sem keveredtek.

Természetesen tegeztelek, hiszen mindketten ugyanannak a hölgynek, Nusika nagymama elsőszülött lányának, Bogdán Katinkának voltunk az unokaöccsei.

Ez részben Bogdán Kajetán Soma, Nusika nagymama rövid életű második házasságbeli férjének története, ahogy unokaöccse, Kabdebó Dávid elmesélte.

Amikor találkoztam veled, Dávid, még nagyon keveset tudtam az óriás termetű emberről, Nusika nagymama második férjéről, Katinka és a nagybátyánk, Vártán apjáról. Talán csak annyit, hogy vállalkozó szellemű ember volt, mértéktelenül szerette a bort, csodálatos basszus hangján nótákat énekelt, olykor komolyabb zenei műveket is választott, hogy lenyűgözze vendéglői hallgatóit, s azt is hallottam róla, hogy még kántorkodott is a gyergyói örmény templomban. Nem faggattalak, történeteidben nem szerepelhetett Nusika nagymama, mint ahogy Soma nagybátyád börtönéveiről sem tudtál semmit. Te az ötvenes évek elejéről meséltél, annak is csak szinte a tartalmáról, ahogy gyermekként átélted, s ahogy mások meséltek Kétméteres Soma nagybátyádról. Arról az időről voltak emlékeid, amikor még szoros szálak fűzték Gyergyóhoz, a családot. Aztán, mintegy közbevetve, mintha nem is Kétméteres Soma nagybátyádról lenne szó, elmagyaráztad, hogy milyen fajtái vannak az ismétlő zsebóráknak. És amint kiderült, okkal tetted a huszadik századi történet főhősévé azt a zsebórát.

Jóval később, már a huszonegyedik században, amikor egy régiségboltban meghallod azt az összetéveszthetetlen zenélődoboz-hangot, ahogy a tizenkét mélyebb hang után kissé magasabban még kettőt pendül, hogy aztán csilingelve még hatszor újrázzon üveghangon zengve az ismétlő zsebóra, eszedbe jutnak azok a napok, amikor a háborús visszavonulásban felrobbantott szerpentineken és hidakon nagybátyád végzett a felvállalt munkával, befejezve a Békási-szoros útjának újjáépítését. Neki, Kétméteres Soma nagybátyádnak volt ugyanilyen órája.

Soha nem tudtad meg, hol is szerezhetette csillogó luxus sportkocsiját s azt a különös színarany – szerinte – kronométert, amelyet egy reggel, miközben éppen világrengető részegségét, a saját találmányú „lóitató vályúmódszert” aludta ki magából olyan hortyogás-horkolás közepette, hogy még arra sem ébredt föl, amikor ivócimborája, a szovjet csapatok kerületi parancsnoka, egy háborús rokkant kaukázusi-örmény vezérőrnagy géppisztolya egész tárát beleeresztette a plafonba, s te, akkor markodban az éjjeliszekrényről elcsent, borszagot árasztó ismétlő zsebórával, iparkodtál a főtéri parkot körülcsobogó patakhöz, hogy hátha lesz csónakverseny. Reménykedtél, hogy lesz majd, ahol mérheted az időt, mert olvasni még nem tudtál ugyan, de az órákon már jól kiismerted magad.

Tegnap nem volt hajózás, mert Kétméteres Soma nagybátyád a fagáton leengedtette a főtéri csatornának vizet biztosító zsilipet, homokzsákokat rakott a kifolyáshoz is, mert azt akarta, és meg is csinálta az útépitésen szerzett vagyonával, hogy víz helyett bor folyjon születésnapján a vízmentesített árokban.

– Fél egy múlt hat perccel – nyugtáztad a régiségboltban az ismerős hangokat, s az a hajdani tengeri csaták színhelye jutott eszedbe, arra a kis patak-árokra gondoltál, amelyben a havasok alján megbújó, már a fejedelemség korában is török elől menekülő örmények által is lakott kisváros főterének zseb-kendőnyi parkja körül csobogott valaha a víz. A háború óta szerteszét rozsdásodó halkonzervdobozokkal, a front idején a szovjet csapatok ellátására szállított amerikai ellátmány szétszórt hulladékából készült hajóikkal játszottak a kisiúúk. Versenyeztek, hogy kinek a hajója ér hamarabb vissza a parkot körül-folyó vízben, hiszen a Békény-patak gátja általi duzzasztásból származó főlőleg befolyócsöve s a kifolyást biztosító, vasráccsal védett csatornanyílás olyan közel voltak egymáshoz, hogy az erdőlésből hazatérő favágók úgy mosták le gumicsizmájukat, mielőtt beléptek volna a Pantallós nevű vendéglőbe, hogy egyik lábukkal az induló, másikkal pedig a kifolyó mederben álltak.

Akkor, a régiségboltban, az ismétlő zsebóra hangja miatt szinte hallottad a kövekhez koccanó, hajóvá kalapált konzervdobozok bádoghangját, s felrémlett az is, hogy a vasráccson fennakadva, egymáshoz csapódva valami különös xilofonzenét hoztak létre. De azon a víztelen reggelen semmilyen más hang nem hallatszott, csak Kétméteres Soma nagybátyád órájának állandóan ismételt jelzései, mert nem tudtad, hogy nem a felhúzó koronáját, hanem az oldalán lévő gombot kell megnyomni, hogy stopperként mérje a hajók indulásától eltelt időt.

Az eladó tenyerében ismét megszólaltak az óra acéltüskéi, de most a tizenkét egész és a felet jelző két ütés után, már hetet pendült a percek jelző hang, s a felhúzó-korona újbóli lenyomása után már csak a felet és a még eltelt hét perccel ismételte a láthatóan ötvösremek tokba zárt, felbecsülhetetlen értékű antik szerkezet. Olyan ismerős volt számodra az eladó-tulajdonos arca, hogy az volt az érzésed, Kétméteres Soma nagybátyádat látod. Oroszul beszélt az eladásra kínált hatalmas aranyóra tulajdonosával a kereskedő, s valami más is eszedbe jutott. Majdnem tíz évvel a felejthetetlen születésnap után, 1958-ban a Marosvásárhelyi Rádió, amely csak néhány hónapja szólalt meg, méghozzá magyarul, bemondta, hogy kivonulnak Romániából a szovjet csapatok.

– Jaj, istenem, kivonulnak a drága szovjet barátaim – zokogta részegen Kétméteres Soma nagybátyád, s mert a rádióban elhangzó hír közben éppen a sült hússal teli öntöttvas serpenyőt akarta levenni a tűzről, azzal a hamutól, zsiradéktól szennyes, tűzégette konyharuhával törölgette a szemét. – Édes istenem, mi lesz velünk, szegény székelyekkel?

Azokban a háború utáni években, amikor bor folyt a főtéri árokban, minden megtörténhetett, és annak az ellenkezője is.

A „lóítató vályúmódszert” megelőző napon, amikor víz nélkül maradt a kockakővel kirakott meder, s így nem is kellett volna a győztes idejét mutató zsebóra, főlőlegesen vitted magaddal, mert az iskolás fiúk harákoló-köpő versenyt rendeztek, a főtér egyetlen szobrának feje volt a céltábla, de mert senkinek sem sikerült a távköpés, átvonultak az egyik főtéri ház udvarán keresztülcsörtetve a fagáthoz, huygos bajnokságra, hogy ki tud átpisilni a túlpártra.

– Te nem jöhetsz – mondta Kétméteres Soma nagybátyád örmény házsomszédjának fia, Dobribán Philippe, akit mindenki Fülésnek hívott. – Pelenkás óvodásoknak még nem nőtt ki a pucájuk, oszt pinával nem lehet kukkra célozni.

Ott maradtál egyedül a kiszikkasztott főtéren, akárcsak egy nappal korábban, s láthattad, ahogy befordul a két ökör vontatta, a gyergyói örmény borke-
reskedőktől rendelt borral teli hordó az állomási útról. Sokkal hosszabb volt a négy keréssel megáldott alkotmány, mint a havasi szénásszekerek, hosszabb volt még annál is, amilyennel Moldovából szállították stájer lovak vontatta szekereken a mustot. S a hajtóik addig ügyeskedtek, amíg sikerült tengelytörés nélkül átkelniük a csatorna partjára rakott bükkfa pallón, s beállniuk oda, ahová Kétméteres Soma nagybátyád irányította őket.

– A Kabdebo Lázár hordója álljon a Bucsini út felőli oldalon, az Ávéd Kajetáné a Marosfői utca felé.

Napszállatra volt meghirdetve az ivászat, s már délután megérkeztek a gyergyótölgyesi, hajdanában magyar határőrkaszárnnyából a felügyelőbíró szerepre kijelölt szovjet katonák. Német zsákmány Krupp buszaikkal tiszteltekört tettek a főtéren, aztán beálltak az örmény templom utcájába.

Azt már jóval később, a szovjet kivonulás napjaiban, kamaszként tudod meg, hogy a tábornokot, Kétméteres Soma nagybátyád barátját, a jereváni örmény Varuzsán Luszigovics Barchodárt hogy hívták, mert a tábornok volt azon a murin a jó magaviseletű bakák egyetlen kísérő tisztje. Ő felvigyázta a pálinkaosztást, bemelegítőként a környéken főzöttnél gyengébb, fél liter román cujkát engedélyezve a literes kulacsokba, mert a többnyire vágott szemű szibirjások egyáltalán nem voltak borisszák.

Érdekességekre érzékeny kamasz voltál azon a sokkal későbbi, ezerkilencszázötvennyolcas nyári napon, amikor felírtad azt a nevet, mert a vakációra feladott kötelező olvasmány, Mikes Kelemen leveleinek hatására te is leveleket írtál rég halott keresztanyádnak, amikor Kétméteres Soma nagybátyád, a keresztapád elsírta magát, s akkor jegyezted fel a füzetedbe a vezérőrnagy-tábornok nevét, akit rögtön a borpatak-muri után eltüntettek a szovjet laktanyából, mint ahogy azt is, hogy az örmény katolikus plébános, Vákár József megszentelte csapra verés előtt a hordókat. Nem is csapra verés volt, inkább csapkiverés, mert a csap kiütése után az óriás méretű Kétméteres Soma nagybátyád szerint százhektós hordókból hatalmas sugárban lövellt az árokba a bor.

– Jaj, istenem, kivonulnak a drága szovjet barátaim – zokogta részegen Kétméteres Soma nagybátyád 1958-ban. – Édes istenem, mi lesz velünk, szegény székelyekkel?

Szabályai voltak a „lóitató vályú módszernek”, amelyet a tábornokkal ketten találtak ki. Hátán összekulcsolt kézzel le kellett, hogy térdeljen az árok szélén, aki inni akart, a szovjet versenybírák spárgával meg is kötötték csuklójuknál, hogy ne csalhassanak, s ha valaki szabálytalanul letette a földre a könyökét, azt Varuzsán tábornok katonái, élve bírói felhatalmazásukkal, kirángatták az ivók közül, s azzal számukra vége lett a borral folyó Kánaánnak.

„Édes néném, keresztanyám, tudatom, hogy a mai napon a Marosvásárhelyi Rádió bémondta, hogy ünnepélyesen elbúcsúznak az ideglenesen itt állomásozó szovjet csapatoktól. Kétméteres Soma nagybátyám azt mondja, mert házaló kereskedőként a románoktól hallotta, hogy ez azért van, mert az ellenforradalmár főkolompos Nagy Imre kivégzésével enyhült a béketáborban a feszültség, s a románok, hálából, hogy segítették a rend visszaállítását Magyarországon, biztosítva Moszkovát hűségükről, már nem kell rendfenntartó szovjet csapatokat fizessenek. Azt mondja Kétméteres Soma nagybátyám, hogy román csapatok is mentek Budapestre, olyanok, hogy minden katonára erdélyi magyar volt, esetleg olyan román, aki perfektül tudott magyarul. A barátnőd, a bukaresti rádió magyar bemondónője, akinek addig, amíg egy évig ti is ott laktatok a fővárosban, te varrtad a ruháit, Szőnyiné is kiküldésre került, azt mondják, hogy a budapesti rádió elhallgattatása után a szolnoki

szovjet katonai laktanyából Kossuth Rádió néven sugárzott adásnál dolgozott bemondóként. Én nem hallottam, de Soma azt mondja, hogy egyik nagyváradai barátja, aki itt járt ötvenhat decemberében az SE, a magyarországi Sajnálatos Események után látogatóban, azt hitte a bukaresti magyar adásról, hogy az a pesti Kossuth.

– Ilyen jól bejön nálatok, itt, a hegyek között Budapest? – kérdezte, mert felismerte Szőnyiné hangját, s nem hitte el, hogy ő mindig is a Radio România munkatársa volt.

Soma nagybátyám megsiratta a szovjet barátait. Azt mondta, hogy olyan jó emberek voltak, hogy a Békási-szoros útjának építéskor száz liter kisüsti szilvapálinkáért adtak neki egy olyan tankot, aminek tolólapátja volt, azt is mondta, hogy legalább hetven kubikos munkabérét tudta megspórolni az alatt a hat hónap alatt, amíg a munkálatok tartottak.

– Az biza négyszázhusz havi bért hozott a zsebembe – büszkélkedett vele.

A tárgyakat bámultad a régiségboltban, s egy biedermeier tükörben úgy láthattad az eladót és a régiségkereskedőt, mintha nem is az az óra érdekelt volna, pedig a tükörképben az eladásra szánt, az orosz csuklójához bilincselte, láncon mutogatott óráját lested, hátha meglátod a hátlapra vésetett monogramot, Kétméteres Soma nagybátyád nevének agyoncirkalmazott betűit, a B. K. S.-t. De a pult fölötti világítás miatt csak a csillogását láthattad, s hallhattad, hogy már háromnegyedet ütött.

– Szém tiszjács evro – mondta a tulajdonos, hogy hétezer euró az óra ára, s eszedbe jutott, hogy az iskolás fiúk, Dobribán Philippe és a barátai el akarták venni tőled azon a „lóitató vályúmódszer” utáni, hajóverseny nélküli napon az ismétlődő zsebórát, mert Philippe megmutatta nekik, hogy az az övé, még írja is a nevét a számlapon.

– És nem is úgy írja, ahogy Margit tanító néni béirt a naplóba magyar fével, ahogy ki kell mondani, hogy Filip. Lássátok, ott van, hogy „Patek Philippe”, mert Fogolyán nagyapámtól kaptam azon a karácsonyon, amikor iskolába mentem, akinek minden kérésére azt szoktam mostan is mondani, hogy „természetesen, nagytata”, aztán örményül a „Patek” azt jelenti éppen, hogy „természetesen”, azért íratta rá a vízhatlan órára, a számlapra a csíkszeredai zsidó órással, hogy „Patek Philippe”, mert nem prücsöknek, taknyádinak szólított, mint Dobribán nagyapám, hanem „patek Filipnek”, ami annyit teszen örményül, hogy „természetesen, Philippe”, ahogy engemet mindig is szólít.

Kétméteres Soma nagybátyádat talán felébreszthette Varuzsán tábornok egy második, plafonba eresztett gépkarabély-sorozattal, mert éppen akkor értek a Pantallós vendéglő elé, amikor már el akart iszkolni Füles az órazsákmánnyal.

– Nem addig az! – kiáltotta érces, mennydörgésszerű hangján, pontosan olyan hangosan, ahogy egy nappal korábban indította a murit, amikor a bor-patakba tette a vízhatlan órát, mert azt mondta, hogy nemcsak az atyaúrsten lesz itt részeg, de berúgatja az időt is, de most nem az hangzott el, mint akkor, hogy „vályúhoz, székelyek”. – Nem addig az, Filip ecsém, hogy csak úgy elviszszük más tulajdonát – s kiszedte a reszkető kisiú kezéből az órát.

Utána már nem játszhattál vele. Csuklójához bilincselve viselte még vagy két-három évig az államosítások után, amikor elvették a gépeit is, s amely pontosan annak az évnek a végén következett be, amikor le akarta részegíteni még a jövődőt is. Hát az aztán nagyon is sikerült neki. Mintha berúgott volna a hatalom, mindenhol terveket, kötelező teljesítéseket írtak elő, s röhögve mondta neked az akkor éppen házaló foglalkozást űző Kétméteres Soma nagybátyád, hogy az egyik székely kisvárosban szabotázs miatt letartóztatták az állami temetkezési vállalat koszorúkészítőjét, aki az előző negyedévhez képest mínusz 100%-kal kevesebbet teljesített.

– Hiába magyarázta szegény, hogy a nyári hónapokban nem volt a városban egyetlen temetés sem, mert attól a terv szent dolog maradt.

Államosították a gépeit, éppen akkor, amikor alagút-építési megrendelést kapott a vasúttól, s szabadulva a börtönből éveig a nyomorgazdaság hibáin, a falusiak által elérhetetlenül távoli optikusok, fogászok hiányán élve, kész szemüvegekkel és műfogsorokkal házalt. Jól élt. Elvették tőle, még az államosítás napján, a valahonnan, az órával egy időben szerzett drága sportkocsiját is, egy 1933-as Hispano Suiza félig-meddig versenyautót, amelyre olyan büszke volt, és amelyet úgy kímélt, hogy még a kormánykerékhez is csak szarvasbőr kesztyűvel lehetett nyúlni. Kétméteres Soma nagybátyádat is kivonták egy évre a forgalomból. Szénbányászati tengerész lett, így mondta, ha börtönéről mesélt. „Olyan tengerész voltam, akiknek nem keresztbe volt a csikozásuk, mint a matrózingeren, hanem hosszában, mint a német lágerlakókén.”

De szabadulása után, 1951-ben szovjet barátaitól szerzett egy dzsip jellegű, ponyvatetős terepjárót, s mert katonai zöld volt a jármű, egyetlen négyelemis román milicista sem merete megállítani.

Azzal járt, még akkor is, amikor már nem Varuzsán vezérőrnagy volt a parancsnok. De azért egy darabig még láthattad, játszhattál vele, az éjszakára miattad a falból kiálló vasgyűrűre bilincselte ismétlődő zsebórával.

Kétméteres Soma nagybátyád annak idején a Békási-szoros útjához is a szovjet gépesített századtól szerezte az üzemanyagot, a robbantásokhoz a dinamitot, s hogy házalni kényszerült, mindig talált náluk olyan értékesítenivalót, ami miatt nem voltak soha filléres gondjai. Petróleummal működő gyorsfűzők, hajnyíró gépek, hőelemes petróleumlámpával működtető telepes rádióegységeket szerzett be és adott el, s arra készült, hogy megismétli azt a bizonyos születésnapot.

Az államilag forgalmazott szeszes italok árához képest dúsgazdag volt, de egyik régi cimborája, aki valami pártfejes lett a tartománynál, figyelmeztette, hogy negyvenedik születésnapján nehegy megismételje a „lóítató vályú-módszert”, mert élelmiszer-pocsékolás és engedély nélküli tömegrendezvény miatt akár évekre is börtönbe kerülhet.

Pedig szerette volna az egyik emeletes ház ablakából végignézni, ahogy térdelve kínlódnak a székelyek, hogy ráhajolhassanak a borral teli mederre.

Az első s egyben utolsó alkalommal legalább kétszáz ember szűrölte a bort, még a környező falvakból is megindultak a hírré, hogy annyit ihatnak, amennyi beléjük fér.

Jó boraik voltak a többnyire örmények tulajdonában lévő borpincéknek. Nem is lehetett volna lőrét tartani, mert októbertől áprilisig járhatatlanok voltak a hágók, nem lett volna utánpótlás Moldovából, s így csak a legjobb borokat tarthatták, akár lefejtetlenül is, a hordóikban.

Legalább két-háromszázan ihattak, vagy csak kísérleteztek a kéznélküli behajlós ivással, de lehetett még legalább ezer ember, akik látni akarták a soha meg nem ismételt látványosságot, ahogy arccal a borba esnek, egyesek részegségükben, mások mert mélyen volt az úttesthez képest a meder, s egyensúlyukat veszítve, vérző orral, törött fogakkal adták fel a versenyt.

Még verekedés is volt a helyfoglalás miatt, mert az úttest nem volt egyenes, voltak jobb helyek, ahol csak pár centit kellett a borig hajolni, máshol akár fél méterre is lehetett a nedű, de hamar lecsitultak a kedélyek, mert Varuzsán tábornok katonái vigyáztak a rendre.

Az ital pedig fogyott. Hiába ellenőrizte Kétméteres Soma nagybátyád néhány veder vízzel a zsilip lezárása után, hogy mennyi szívároghat el a kockára faragott kövek között, mert az nem volt vészesen nagy veszteség. A hordókat mérőpálcával vizsgálta meg, s eléggé rendben, telinek találta őket. Mégis gyorsabban fogyott, mint gondolta. Kicsit aggódott is. Azzal, amikor ellenőr-

zó körútját tartotta, még nem volt részeg, csak másnapos, mert tartogatta magát a születésnap hajcihőre.

Ott térdelt az a rengeteg ember, s akinek sikerült annyit innia, hogy fejébe szálljon a dicsőség, azok is csak segítséggel tudtak felkászálódni, mert kezük támasza nélkül, teli gyomorral hasizmaik nem akartak engedelmeskedni. Nem volt ritka, hogy borba áztatott fejjel feküdtek a végén, s a katonák és a tömeg csak arra vigyázott, hogy úgy terüljenek el, hogy azért lélegezni még tudjanak.

Kétméteres Soma nagybátyád jól megértette magát barátjával, Varuzsánal. Két évig, a háború kitöréséig a másik örmények lakta városban, Szamosújváron élt, s Lengyel Zoltántól, a későbbi apostoli kormányzótól annyit tanult örményül, hogyha nem is választékosan, de tűrhetően beszélt, amíg még volt kivel. Néha jókedvében bosszantotta is elmagyarosodott rokonait.

– Bayts' yes khosum yem hayeren – ami azt jelentette szerinte, hogy „viszont én beszélek örményül”.

A „lóitató vályúmódszer” másnapján, éjjel, a Pantallósból vitték el Varuzsán tábornokot a bőrkabátos egység emberei, s a szovjet forradalom évfordulóján, amikor meg szokták koszorúzni a szovjet hősi emlékművet, nem egy férfi vezette a díszszázadot. Harmincas éveinek elején járhatott az a parancsnok, aki lenszőke hajával, fitos orrával akár balett-táncosnő, színésznő is lehetett volna, s akit csak nagyon ritkán lehetett a kisvárosban látni. Ártatlan, kislányos arcvonásai ellenére úgy hírlgett, hogy drákói szigorról fegyelmezte a katonáit.

Annyit lehetett tudni róla, hogy szovjet céllövő bajnok volt, mesterlövészként végigharcolta a háborút, s Magyarországról már ezredesi rangban helyezték át, tudott is valamiképp magyarul, s te csak egyetlenegyszer láttad, akkor is Kétméteres Soma nagybátyád takarásában, aki úgy állt eléje, mintha élő spanyolfal lenne.

Az akkor volt, amikor horgászni mentél nagyfiú barátaiddal, s ott, a remetei hídnál, ahol volt a Marosnak egy mélyebb, úszásra alkalmas szakasza, ott pillantottad meg őket. A fürdőnadrágos Kétméteres Soma nagybátyádat s a fűre rendetlenül ledobált szovjet egyenruhát. Nem volt meztelen. Vékony, átázott selyemkombiné tapadt a testére, előbb azt hitted, hogy a rajzfilmek vízisellője. S aztán a következő évben, a tavaszi békeünnepen, május kilencedikén olvastad az újságban, hogy Natalja Nyikiforovna Petrov ezredes elvtársnő koszorúzott az emlékműnél a Szovjetunió nevében. Akkor tudtátok meg, a család, de te is, azt, hogy mint is hívják Kétméteres Soma nagybátyád szeretőjét.

Ott a régiségboltban, amikor megkötötted az üzlet, döbbenet hallgattad, ahogy az eladó lebetűzi a számlához szükséges nevé.

– Soma Somovics Petrov – mondta a szinte kétméteres férfi.

Az egész családotok tudta, hogy Natalja gyermeket vár, s amikor már látni is lehetett, hogy gömbölyödik, egyszer egész nap Kétméteres Soma nagybátyádnál maradt. Nagy volt a szerelem köztük. Bogdán nagybátyád, akit mindenki Guréhinek hívott, s olyan fekete örmény volt, hogy az a szólás járta róla, hogyha még egy órát az anyjában marad, szénné ég, mindenkinek azzal dicsekedett, hogy majd szőke unokája születik. Azt mondta, hogy mindketten sírtak egész nap, mert Natalja tudta, hogy titkolt és tilos terhessége miatt a katona-leányanyák Vlagyivosztk környéki lágerébe kerül, s te akkor, annak a napnak a reggelén láttad utoljára az ismétlődő zsebórát. Majd sokkal később, a régiségboltban nem találtál választ arra, hogy vihette magával Natalja a Távol-Keletre, hogy dugdoshatta a motozások elől, s miért került Magyarországra az ismétlődő zsebóra. Arra sincs válasz, hogy miért tartóztatták le Kétméteres Soma nagybátyádat, aki a Sarlóvölgybe került, a bányatelep szélén álló brikettgyárban lapátolta össze a szilikózist, amelybe jóval sikertelen házassága után, azon a napon halt bele, amikor véglegesen megszűnt a Magyar Autonóm Tartomány.

Hallottál arról, hogy a Szovrom, a szovjet–román Sarlóvölgyi Szénbányák börtöneinek felszámolása után még hónapokig tartott, amíg az általános amnesztiával szabadult emberek megkapták új okmányaikat, addig is a bányában dolgoztak, de akkor már alkalmazottként. Kocsmázhattak, szabadon járhattak a telepen, s mert a női és férfítábor között lebontották a szögesdrótkerítést, házaspárok találtak egymásra, s az okmányiroda főnöke, élve anyakönyvvezetői jogosítványával, naponta esketett. Így került össze Kétméteres Soma nagybátyád és a harmincas éveinek elején járó, kislányosan törékeny, apró termetű Nusika nagymama is.

Azokban a napokban, amikor állandóan azt ismételte, hogy „Jaj, istenem, kivonulnak a drága szovjet barátaim, édes istenem, mi lesz velünk, szegény székelyekkel, ezek a románok várnak egy kicsit, aztán majd megszüntetik az autonómiát...”, mintha megérezte volna, hogy másfél év múlva, 1960-ban elkezdődik a tartomány térképének átrajzolása. Lekapcsolják Kézdi-székét, cserébe román többségű falvakat ragasztanak a tartományhoz.

Tudtad, hogy nemcsak nemzetfélétségből, még csak nem is jó üzleti lehetőségeinek végét siratja, de kimondatlanul is végleg elveszítette a reményt, hogy visszakaphassa Natalját, s hogy végre láthassa a Távól-Keleten született fiát.

Megkérdezted, hogy ugye, nem örül annak, hogy kimennek a szovjetek.

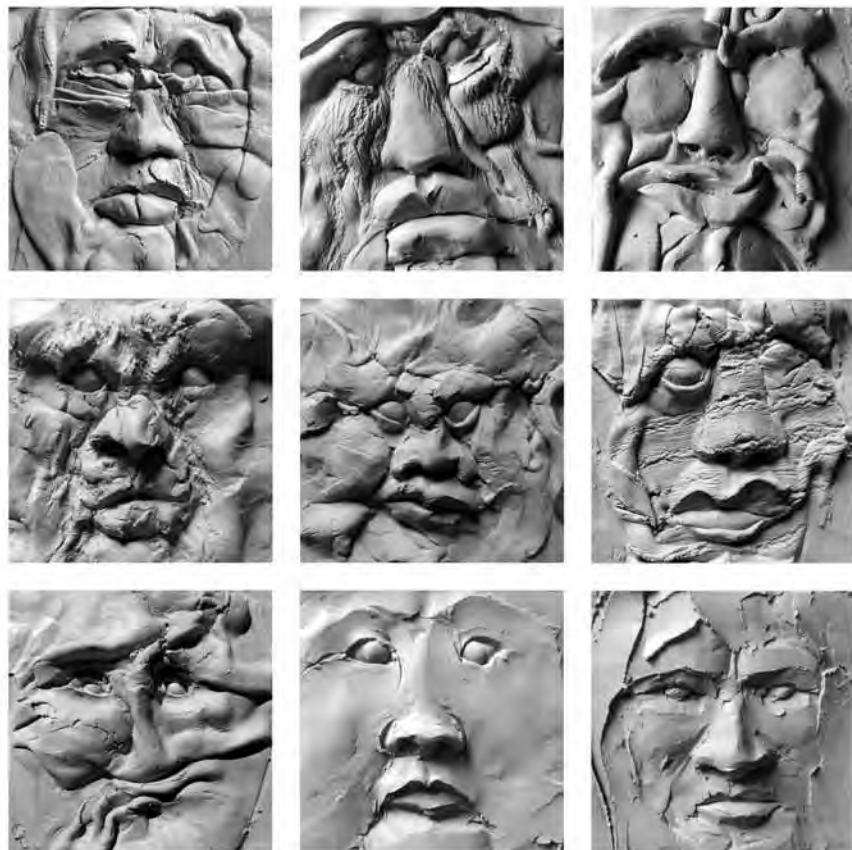
– Nem. Nem örülök.

– Hát annak örülnél-e, ha bejönnének helyettük a magyarok?

– Nem, nem örülnék – mondta.

– Hát akkor minek örülnél, Soma?

– Ha ezek a románok is kimennének, aztán végre nem jönne bé senki – felelte.

SERFŐZŐ SIMON

Végvidék

Látom a világot,
akárcsak a múltját,
jövőjét is látom.

A sztrádák, szerpentinek
arra kanyarognak mind
föl a hegyekbe,
onnan lefele,
ki tudja hova, merre,
csak neki a vakvilágnak,
a célja nincs időnek.

Pedig a térfigyelő madarak a fákról
jelzik jó előre
az önfeladás sívó tájait,
a szétdobált múltat, szeméthalmait,
amiken túl már a semmit látni,
az már a végvidék, Európa bedűlt alvége,
járhatatlan süppedék.

Ott már omlik lefelé minden égtáj,
nincs ami az erőt éltetné.
A miénkre maradtunk, akik még megvagyunk,
nem hitványodtunk el.
Megtart e föld, s fölemel,
arcunkat fölmutatja az ég.

Illő legyen

Hordom az életemet,
mint az ingem, kabátom.
Születésemmel anyám szabta rám.
Nagyon kell rá vigyáznom.

Apám végignézett rajta,
igazított még a méretén, hosszán.
Méltósággal viselhessem,
illő legyen hozzám.

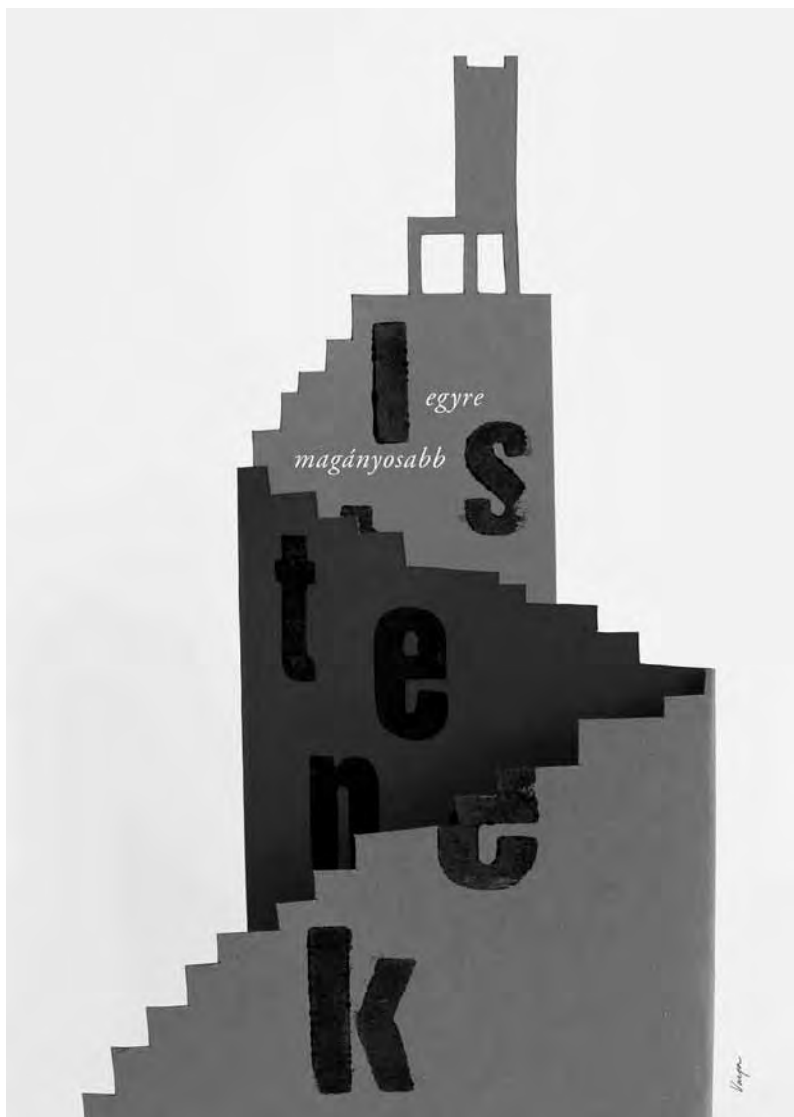
SERFŐZŐ SIMON (1942) Miskolc

Nincs mentség

Ámulok csak,
s nem értem,
hogy ami örök,
a véges előtt
mért alázkodik meg?

Mi kényszeríti rá
a feszülő erőt,
hogy feladva magát,
behódoljon a gyengeség előtt?

Hisz vétkére nincs,
nem lesz mentség,
megbocsájtás sem,
sem elnézés.

VARGA GÁBOR FARKAS, Egyre magányosabb istenek (Weöres-egysoros), 2016

HALÁSZ MARGIT

A pipás asszony fia

HALÁSZ MARGIT (1964) Budapest

Szeptember végén vette ki a házikót. Azt mondta, pár hónap megválasztja őket. Nem értettük, mire céloz, hisz egyedül ült a bakon. Mindenesetre a pár hónapból jó pár hónap lett, még a húsvét is ott találta őket. Megígérte nagybátyáméknak, hogy törleszteni fogja a lakbért, ne aggódjanak. Utólag. Egyben. Cseppet sincs rózsás helyzetben, csak ezt a néhány birkát meg a kis stráfszekeket tudta kimenekíteni. Minden mást hagyott. Birkával fizetne a végén. Jó lenne úgy?

Hat birka meg egy szekér nem is olyan kevés, ha az életét menti az ember. Vagyis hát az asszony. Másnap reggel ott prüszkölt a lova a házunk előtt. Tejért jött, mondta, minden nap elvinne két litert. Ledolgozná. Jó lenne így? Egyet kérne szépen, legyünk már olyan jók, hogy előre szólunk. Nem tudhatja, mikor akad fuvarja, azt nem mondaná le semmi szín alatt. Anyám egy alumínium tejesköcsögöt nyújtott fel a bakra. Egy nagyméretű férfi-esőkabát volt az asszonyon, alatta fehér ing nyakig begombolva, fekete zakó és pantalló. Gumicsizmája szárát felül lehajtotta, és sötétkék baboskendővel hátra volt kötve a feje. Nem értettem, miért nem az álla alatt köti meg a kendőjét, ehhez az öltözékhez jobban illett volna. Bámultam, mert sohasem láttam még olyan emberi lényt, aki nyaktól lefelé férfi akar lenni, nyaktól felfelé pedig nő. Pipás nő. Mert egy bordó pipát tartott a fogai között. Ráharapott a pipaszárra, és torz hangon gégeből beszélt. Olyan volt, mint egy hasbeszélő a farsangi mulatságon.

Akkor is ezt a kendőt viselte, amikor először behozta a fiát az iskolába. Hát gyereke is van? Erről nem beszélt senkinek. Késő ősz volt, a madarak már elköltöztek, és reggelenként fehér selyemszőnyeget terített a fűszálak hegyére a dér. Emlékszem, éppen óráközi szünet volt, odaszaladtunk a szekérhez, és bámultuk a pipás asszonyt. Mellette egy svájcisapkás kisfiú ült, aki olyan szögletesen kapkodta jobbra-balra a fejét, mint egy ijedt veréb. Annyi időse lehetett, mint én.

Jó gyerek a Lacika, reszelte a hangját az asszony az iskola folyosóján, csak van vele egy kis gond, nem nagyon beszél. Meg a sapkáját sem venné le. Ha lenne olyan jó a tanító bácsi, hogy ezeket elnézné nekije. Csak ennyit vettem ki a szavaiból, bár próbáltam minél közelebb férközni hozzájuk. Nem beszél? Hogy lehet az? Nem tudom, mit tárgyalhatott még a tanító a pipás asszonnal, mert minket, kíváncsiskodó gyerekeket idegesen elzavart onnan. Két felnőtt beszélget, nem látjátok? Menjete játszani, elfelejtettétek, mire tanítotlalk benneteket? Dehogy felejtettük. Az is egy életre bevésődött, hogy a tanítási nap végén nem egy szimpla viszontlátással kellett elköszönnünk. Egy mondókát talált ki, azt kellett skandálnunk: Jó tanulással építjük hazánkat, dolgozni csak pontosan szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes, a viszontlátásra. Igen, hozzáírt egy kicsit József Attilához, amit akkor nem, de most, felnőtt fejjel megbocsájtok neki. A vége az lett, hogy jól saccoltam. Lacika a negyedikbe került, osztálytársam lett. Így öt főre duzzadt az összevont alsó negyedik évfolyama.

Rózi barátnőmmel délután elemeztük a helyzetet. Rózsának nem tetszett, hogy nem veszi le a svájciáját ez a bizonyos Lacika. Szerinte bunkóság egy fiúnak egész nap sapkában lennie. Szerintem is, feleltem tétován. Az iga-

zat megvallva, nekem első látásra megtetszett Lacika. Göndör, szókésbarna hajfürtök kunkorodtak a sapkája alól. A szeme olyan barna volt, mint apám ünneplő szörmekucsmája. A némasága pedig egyáltalán nem érdekelt. Miért érdekelt volna? Láttam a szemében, hogy tud beszélni. Nagyon is tud, csak nem akar. De hát miért nem akar?

A nagyfiúk, élükön a bátyámmal, már az első nap le akarták kapni a fejéről a sapkát. Miért lehet ennek a kis taknyosnak a fején a tökfedő? Ők biztos körmöst kapnának, ha nem vennék le. Mit kivételeznek ezzel a kis jöttmenttel? Eléjük ugrottam. Félredobtak, de legalább Lacikának lett ideje elmenekülni. Egy-két kósza próbálkozás után elfelejtették Lacika sapkáját. Igaz, barátkozni sem barátkozott vele senki. Csak én.

Ide figyelj, tengelice, mondta másnap a tanító, a te kötelességed lesz a felzárkóztatása. Vállalod? Ugye, igen?, és ment tovább. Mindig tengelicének hívott, ha kérni akart valamit. Például a tanmenet bemásolását abba a borzasztó nagy két ágra nyíló puha füzetbe. Gyöngybetűkkel, vagy tudod, mit, inkább ne is legyen olyan nagyon gyöngybetű, csak olyan... tudod te, hogy milyen, na. Ne legyen gyerekes írás, inkább olyan felnőttes. Mint... mint például az enyém. Rendicsek? Elvállaltam, mit tehettem volna, el kellett vállalnom. Megnéztem az írását, és mint egy vérbeli profi, végrehajtottam a hamis írást.

Ember az anyád! Ember az anyád! Ezt írták a felsősök egy papírrepülőre, és Lacika felé dobták. Szerencsére még idejében megkaparintottam, és eltéptem. Esténként előbb-utóbb mindig a pipás asszonyra terelődött a szó otthon. Nem született még olyan asszony, mondta anyám kalácsdagasztás közben, aki jókedvében öltözött volna férfinak. A pipát viszont nem értem. Valami felvett rossz szokás lehet, vette át a szót apám cigarettára gyújtva. Úgy oltotta el a gyufát, hogy a levegőbe csapott vele. Nekem szimpatikusabb lett volna, ha simán elfújja. Nem láttam még soha, hogy füstölne neki, folytatta. Érdekes, nagyon érdekes. Csak úgy rágszálja a végét. Hogy levezesse az ideget, vágta rá anyám. Persze, ilyen alapon minden nő pipázhatna, dobta a nyújtótáblára teljes erejéből a tésztamasszát. Láttam a moziban is, folyton mozgott az álla.

A pipás asszony szerette a filmeket. Ha felbúgott az aggregátor, már ott is termett. De a film harmadánál halkán jó éjszakát kívánt, és elment. Egyszer a boltos utánaszólt, hogy képzelje maga mellé az ágyban Gojko Miticet, szép álmokat. A pipás asszony odalépett hozzá, megragadta a zakógallérját. Ide figyeljen, ahhoz magának semmi, de semmi köze, hogy én kit képzelek magam mellé, megértette? Maga azzal foglalkozzék, hogy pontosan mérje a nápolyit. Ne mondja nekem senki, hogy nincs ott vele valami férfi, súgta nagyapám nagyanyámnak. Ez a nő a szeretőjével szökött, a többi mind köntös és paróka. Megjártam Szibériát, engem nem lehet ezzel a színjátékkal megetetni. Mi van, ha a szökött fegyencet fogadta be?, kérdezte a boltos a zakóját igazgatva. Egymásba szerelmesedtek, azért van még mindig itt. Azért van ilyen nagy szája. Csak alibiből jön moziba, hogy egyedül mutogassa magát. Nem találjátok furcsának, hogy a szökött fegyencről épp szeptember vége óta nincs semmi hír? Illa berek, nádak, erek, felszívódott. Na, ja. Ott van az a börtöntöltelék a pipás asszony dunája alatt ágymelegítő téglának. Azért nincs szüksége Gojko Miticre.

Semmi kétség, az igazság kiderítése rám vár, gondoltam másnap iskolába menet. És az igazság kinyomozásához Lacikán át vezet az út. Azt mondtam neki, kérhet bármit az iskolai szertárból, ha elárulja nekem, hányan laknak a kis házban. Először úgy tett, mint aki nem érti. De amikor kihoztam egy csillogó kalcitkövet a szertárból, felcsillant a szeme. Nézd, suttogtam, ez egy csodakő. Az ősember ezzel nyúzta az állatokat. Ötven mamutot nyúzott meg vele. Ettől büvereje lett. Ha háromszor egymás után hozzáérinted bármihez, az vagy elpusztul, vagy halálosan megbetegszik. Érted? Lacikának elállt a lélegzete, fennakadt a szeme. Lassan, tétován felém mutatta tenyerét, és felemelte a mutató- és a középső ujját.

Mint aki jelentkezik. Na, de most komolyan, ne hazudj már, néztem a szemébe, és visszaindultam a kalcittal a szertárba. Lacika elém ugrott, és felemelte a hüvelykujját is. Három ember lógott a levegőben: Lacika, az édesanyja és még valaki. Aztán megrettent önmagától, és mint egy kihágáson kapott eminens, szakszerű ujjtartással szólásra, akarom mondani, szólástalanságra jelentkezett. Tehát az anyjával laknak kettesben. Jól gondoltam. Övé lett a kalcit. Megnyugodtam volna, ha békén hagyott volna Lacika három feltartott ujját. De nem hagyott. Kísértett, mint egy kitartó sánta szellem. Előbicegett, elsántikált, megint előbicegett, megint elsántikált. Alig bírtam kivárni, hogy eltűnjön végre a fenébe.

Vészesen közelgett a húsvét. Mindenféle keresztkérdésekkel próbáltam kipuhatolni, jön-e hozzánk locsolni. Mondtam, hogy lesz kalács és szentelt sonka is. Elhúzta a száját, rándított egyet a vállán. Meg bambi, csatos üveges. Erre egyáltalán nem reagált. Megharagudtam rá. Mit képzelsz ez magáról? Hanyagolom Rózsit, alig szólok máshoz, folyton csak vele foglalkozom. Az lesz a legjobb, ha szépen lepattanok róla. De hát megígértem, hogy felzárkóztatom. Mit érdekel engem, ha megbukik! Ez a sapkás kis majom szó szerint az orromnál fogva vezet!

Aztán megenyhültem. Elhatároztam, hogy azért is elmegyek hozzájuk. Lesz, ami lesz. Bátor lettem, vakmerő. Még a szökött fegyencről sem féltem. Igen ám, de milyen indokkal? És különben is. Hogy bonyolítsam le ezt az egészet? Végre összeállt a fejemben a terv. Kölcsönadom neki az egyik füzetem. Sokat hiányzott mostanában. A tanító bácsi kért meg, mondjam majd nyomatékosan. És... és húsvét második napján, csak úgy véletlenül, betoppanok hozzájuk. A füzetért. Az én eszemen nem jársz túl, Lacika!

Elég nyögvenyelősen teltek a tavaszi szünet napjai. Nem nagyon volt kedvem semmihez. Úgy mentem volna már Lacikáékhoz. Nem azért, hogy lássam, ki lakik ott. Már nem érdekelt a szökött fegyenc sem. A füzetemre meg végképp nem volt semmi szükségem. Egyetlenegy dologra volt szükségem. Arra, hogy lássam, hol él Lacika. Milyen ágyban alszik? Milyen asztalnál írja a házi feladatát? Van-e függöny az ablakukon, és ha van, milyen? Hordja-e otthon is a sapkáját?

Húsvét második napján az ebédnél a homlokomra csaptam. De ilyet, majdnem elfelejtettem! Még szerencse, hogy eszembe jutott. Az egész család elkezdett faggatni. Úgy adtam elő, mint egy istencsapást. El kell mennem Lacikáékhoz. De hát miért? Nem várhat holnapig? Majd odaadja holnap az iskolában azt a füzetet. Nem várhatott. Egyetlen órát sem várhatott. Egyetlen percet sem. Ebéd után titokban szedelőzködtem. Egy piros tojást kicsentem a többi közül. Kilopakodtam az útra. Elrejtettem a fűben. Három ibolyát erősítettem egy nagylapátú ibolyalevéltre. Mi van, ha meglocsol? A locsolást illik viszonzni.

A házikó olyan magányosan állt az erdő alján, mint egy eltévedt, hajlott hátú vénember. Se a lovat, se a szekeret nem láttam sehol. A kucsmatetős ház Lacika hangján hívogatott, gyere, csak gyere, nézz be, meglátod, nem bánod meg. Beléptem a pitvarba, és behúztam magam után az ajtót. Sötét volt a kinti napfény után, alig láttam valamit. Egy ötliteres befőttes üveg rajzolódott ki, fehér orgonacsokor volt benne. Éreztem az illatát, betöltötte a sötét kis lyuk minden szegletét. Lacika?, kérdeztem vagy inkább mondtam. Lacika, itt vagy? Ekkor halk nyöszörgés hallatszott a szobából. Mintha egy csapdába esett, haláltusáját vívó állat nyögdécselt volna. Két tűz közé kerültem: előttem ez a rémes hang, mögöttem a Lacika nélkül töltött napok kinkeserve. Melyiket válasszam?

A rémes hangot választottam. Lenyomtam a kilincset. Kísértetiesen nyikorgott az ajtó. Valami földöntúli erő kitepte a kezemből a kilincset, a szobaajtó nagy csapódással a kerethez vágódott. Átmásztam a magas küszöbön. Legszívesebben visszafordultam volna, de nem tehettem, mert a küszöb hirtelen a mesebeli égig érő hegyé nőtt. Egy láb nélküli rozzant fotel hátulja tűnt

a szemembe. Az ablak elé volt állítva, szemmel a kilátás felé. Olyan tépett volt, mint a legvénebb vedlett tyúkunk. Lacika?, ismételtem elhaló hangon. Odaléptem, hogy lássam, ki ül a fotelben. A fotelben nem ült más, mint Lacika. Le volt szíjazva, folyt a nyála, és nagy, hálás szemekkel nézett rám. Lacika, mondtam ámultan, mit csinálsz te itt?

Ajtócsapódás térített magamhoz. Egy másik Lacika jelent meg a sarkig nyitott ajtóban. A sapkás. Minek jöttél ide?, kiabálta. Menj haza. Álltam a két Lacika között: Az egyik némából beszélő lett, a másik, a másik meg nem tudom, kicsoda. Kapkodtam a fejem, mint egy ijedt veréb, egyik Lacikáról a másikra. Beteg, nem látod, hogy beteg, mondta Lacika magyarázatként. Csak a füzetemért jöttem, tudod, holnap iskola. Nem tudom, hol van, majd odaadom az iskolában. Jó, mondtam, és ahogy fordultam, titokban letettem az asztalra a tojást és az ibolyát.

Másnap a tanító várt az iskolakapuban. Ide figyelj, Tengelice, kezdte... Azt hittem, már megint naplót kell másolnom, vagy verset kell szavalnom a kultúrbán, mert jön a tévé. De szerencsére egyiket sem kellett. Itt a füzeted, mondta, Lacika küldi. Nem jön többet iskolába. Elköltöztek. Átvettem a füzetet, és a szertár felé siettem. Szerda volt, szerdánként be kellett vinnem Magyarország domborzati térképét, amit én mindig dombozatnak olvastam.

Beléptem a szertárba. Úgy éreztem magam a sok formalinban lebegő hüllőtől és kisémlőstől, mintha kriptában lennék. Túl sok halott vett körül. Mégsem rohantam ki. Leültem egy zsámolyra, és elkezdtem lapozni a füzetem. Nagyokat nyeltem, de nem mertem sírni, mert féltem, hogy feltűnik majd a kisírt szemem. Lapozgattam a gyöngybetűs füzetemet előlről hátra, hátulról előre. Húztam az időt. Nem mehettem be az osztályterembe ilyen állapotban.

Nem üzen semmit, nem hagyott semmit jelet. Csak úgy elköltözött, szipogtam. Mi lesz most velem Lacika barna szeme nélkül, ami épp olyan barna volt, mint apám ünneplő szörmekucsmája? Ekkor a füzet magától kinyílt az utolsó lapon. Frissen préselt fehér orgona volt odaragasztva. Nem sok. Csak annyi, amennyi kell. Alatta egy átlótt szív és egy szó: Lacikától. Ültem a félhomályban, és vártam, hogy szűnjön a remegés a tagjaimban. Csengettek. Felugrottam. A nadrágom derekába dugtam a füzetet, ráhajtottam a köpenyem, és Magyarország dombozatával, mint egy győzelmi lobogóval, elindultam a terembe.

SOMOS BÉLA

Az ihlet

Talán újra eljön az ihlet
 féllábon ugrál, sánta lány
 ruhája fodrai a rímek
 valamit hoz, kicsiny kosár

a karján, ki tudja, mi van benne?
 lehet egy nyár, egy pillanat
 egy szó, egy emlék, az ég szerelme
 lehetnek úttalan utak

ő volt Kék Mari, ő volt Klára
 s ki tudja, mennyi Mária
 talán ő hozott a világra
 én voltam tékozló fia

eljön hozzám? visszahív ma?
 nélküle nincs út sehova

SOMOS BÉLA (1938) Budapest

VARGA GÁBOR FARKAS, Félelem rácsa (Műőrés-egysoros), 2016

G. TÓTH KÁROLY

Olykor horrorszerű történetek

Embernek lenni tulajdonképpen annyi, mint nem rendelkezni a távlat fölött.

(Hamvas Béla)

PÉLDÁZAT A HORRORSZERŰ TÖRTÉNETEK ELÉ

Először az utolsó ajtót zárták be, a legbelső, és gondosan eltették a kulcsát.

Aztán az utolsó előtt lévő, és annak a kulcsát is gondosan eltették.

Majd következett a harmadik ajtó, és a harmadik ajtó kulcsának is biztos helyet találtak.

Majd jött a következő, aztán az előtte lévő, sorban, egyik a másik után, előrefelé, a kijárat irányában, mindegyik gondosan bezárva.

Így jutottak el a legutolsó ajtóhoz.

Ezt is ugyanolyan gondosan zárták be mint a többi, és ugyanolyan gondosan tették el a kulcsát, mint a többiekét.

Jó, erős zárok voltak az ajtókon, a kulcsok pedig pótolhatatlanok és tökéletesek voltak, gyorsan és könnyen forogva teremtették meg a megnyugtatóan végleges állapotot, a tökéletes biztonság többszörösen biztosított állapotát.

Egy idő után azonban meglepő hír kapott lábra. Hol itt, hol ott suttogtak róla, jelentőségteljes pillantásokkal célozhattak rá vagy hallgattak el, hogy végül aztán nyilvánosságra kerüljön: az első ajtó kulcsának nyoma veszett.

A dolog, figyelembe véve a megelőző óvintézkedéseket, megmagyarázhatatlan volt. De történt, ami történt, és pontosan úgy.

És lassanként az is kiderült, hogy aligha remélhető, magyarul: kizárt, hogy valaha is megtalálják a kulcsot. Ilyenformán, ki gondolta volna, egy horrorszerű történet kerekedett ki az egészből, ami egészen másképpen indult, mint ahogy végződött, s aminek a folytatásáról senki sem tud semmit.

A FARKAS ÉS AZ ERDŐLAKÓK

Élt egy farkas a hazai sötét erdőben. Ez a farkas váratlanul, de rendszeresen ki-kicsapott a sűrűségéből, és zsákmányul ejtette a legszebb vadakat. Főleg a fiatalokat és a legegészségesebbeket, a legtöbbre valókat – minden jel szerint ezek voltak a legízletesebbek, ezekben volt a legtöbb vitamin, így ezek növelték leginkább a farkas állóképességét meg erejét. No meg az önérzetét. Ritkán fordult elő, hogy habár észre is vette a veszélyt, a megrémült állat el tudott menekülni a kegyetlen farkas vérszomjas támadása előtt. Úgyhogy egy idő után az egész erdő félelemben élt, senki sem tudta, hogy ilyen esetben mi a teendő. A vörösbegyűtől a vaddisznóig mindenkinek megvolt a véleménye, de egyelőre csak abban tudtak megegyezni, hogy ez így nem mehet tovább, a végtelenségig meg különösen nem. Ezért feltétlenül és minél gyorsabban tenni kell valamit. Az elgondolások azonban lényegesen különböztek abban a tekintetben, hogy mit kell tenni, sőt, néha homlokegyenest ellenkező elképzelések fogalmazódtak meg. Így az erdőlakók minden gyűlése, bár tartalmazott örvendetesen ígéretes elemeket, lényegében kézzelfogható eredmény nélkül oszlott szét.

Ebben a helyzetben szinte kapóra jött, hogy a farkas, miután tudomást szerzett az összejövetelekről, a helyzetre, meglepő módon, nem fölényeskedő elutasítással, hanem konstruktív javaslattal reagált. Az erdőlakók, azaz minden állat tudomására hozta, hogy „kooperatív hozzáállás esetén” hajlandó az eddigi gyakorlat módosítására, s az erről való tárgyalások megkezdésére, illetve lefolytatására.

Az állatok összeültek. Volt, aki mindjárt azt mondta, hogy ez az egész tiszta átverés, de ők fokozatosan kisebbségbe szorultak. Egyre jobban az az álláspont nyert teret, miközben a vörösbegy nyugtalanul röpdösött a vaddisznó agyara fölött, aztán mégis a dámszarvas királyi koronájára szállt rá, hogy méltányolni kell a farkas javaslatát és tárgyalási készségét, és hasonlóan konstruktív javaslattal kell rá válaszolni, annak ellenére, hogy a „kooperatív hozzáállás esetén” megfogalmazás meglehetősen homályos, és nem tudni igazán, hogy valójában mit is takar.

Egy szó mint száz, az állatok a többedik alkalommal hajnalig tartó viták, veszekedések, érzelemkitörések és sírógörcsök, sőt némi lobbitevékenység után meghozták a választ, illetve a határozatot. Ennek értelmében felajánlották, hogy az állatok közössége nemre, fajra, korra való tekintet nélkül, a farkasnak étkezési céllal, méltányos időközönként, köreiből önként juttat ugyan nem beteg, de elgyengült, fejlődésre már nem képes állatokat, aminek következtében a farkas élelmezése megoldódik, miközben az egészséges, életerős állatok élve maradhatnak.

Azt tehát csak ismételni lehet, hogy a határozat meghozatala nem ment simán. A számba jöhető érintettek, azok köre, családtagjai, de mások is szenvedélyes érzelemkitörésekkel nyilvánították ki egyet nem értésüket és nagyon is érthető elkeseredettségüket. Akármennyire is értjük s éljük a vadon törvényeit, ez rettenetes! – kiáltottak föl. De végül úgy lett, ahogy lett, és rettenetes napok után ugyan, de mindenki belátta, hogy a törvény, az erdő törvényei alól nem vonhatja ki magát, úgyhogy a hamarosan elkészült cselekvési terv alapján, miután a farkasnak a tervet illető pozitív hozzáállása is megérkezett, az akció hamarosan megkezdődött.

Fájdalmas volt nézni, ahogy a mozgássérült, fejletlen, koordinálatlan mozgású vagy egyéb szempontból elmaradott, de azért még bizonyára jóízű állatok a jó étvágyú ragadozó áldozataivá váltak. De nem volt menekvés. Ott a farkas, itt az egészséges közösség. Így, az új rend szerint ment jó darabig. Retteghetett, aki gyenge volt. Előfordult, hogy néhányan a félelemtől való zavarodottságukban a nagy szakadékba vetették magukat, fölöttük riadt madarak sírdogáltak. De legalább azok, akik életben maradtak, nagyobb biztonsággal mozoghattak az erdőben, és valamennyire gyarapodó önbizalommal nézhetek a jövő felé.

Ez az idilli állapot azonban (meg kell jegyezni, nem mindenki meglepetésére) nem tartott nagyon sokáig. A lelkek mélyén, bármennyire is valószínűsíthető volt, ami elkövetkezett, mégis általános megdöbbenést keltett, hogy a farkas a lelkiismeretes beszolgáltatás ellenére ismét ki-kicsapott a sűrűből, és a korábbi gyakorlatnak megfelelően főként az egészséges, lehetőleg fiatal állatokat zsákmányolta és fogyasztotta el. Hiába volt a tiltakozás, hiába voltak a felszólamlások, a felterjesztések, a helyzet egyre inkább a réginek megfelelően alakult, sőt, helyenként még túl is haladta azt, amellet, hogy a farkas, ha a kínálatot ugyan megválogatva, de továbbra is elfogadta, mi több, a megállapodásra hivatkozva követelte az erdőlakók önkéntes juttatását.

Ennek azonban volt egy kézenfekvő magyarázata. Az tudniillik, hogy a nyugodt, kiegyensúlyozott élet következtében a farkas családja olyan mértékű gyarapodásnak indult, hogy a fenevad egy idő után valóban rákényszerült mindkét élelemforrás igénybevételére. Erre a helyzetre az erdő vadjai nem voltak felkészülve, s egyelőre azon gondolkodtak, mi van, mi lenne akkor, ha

a beszolgáltatást megvonnák. Ekkor viszont magukra haragíthatnák az egyre erősödő fiatalokat is. Esetleg tovább lehetne fokozni a távolabbi területek bevonásával a szolgáltatást – jutott eszükbe néhányuknak –, de ez komoly erkölcsi aggályokba, amellet szervezési nehézségekbe ütközne, nem beszélve a valószínűsíthető kockázatról.

Úgyhogy kénytelenek vagyunk befejezni ezen a ponton ezt a tanulságos históriát, mert hát éppen ezen a ponton áll jó ideje. Az egész summája mindegyesre az lehetne, hogy a gonosznak nem érdemes engedményeket tenni, mert áldozataidat nem fogja akceptálni, és mindig azt teszi, amit a maga szempontjából jónak lát, pont úgy, mint eddig. Vagy esetleg még jobban. Szóval, ha eljön az idő, okvetlenül valami más megoldást kell találni, mert másképp bizony nyekk! És a kialakult helyzetben bárkinek ez a „nyekk” lehet a sorsa, de még mennyire!

A MAGYAR NYELV SORSA

Az új évezred eljövetele táján egyre többen hallották, suttozták, vélték, hogy a magyar nyelv, ha történelmi léptékkal mérve is az időt, fájdalom, előbb-utóbb kihal. Most már tényleg. Mindez sokakból váltott ki szorongást, megdöbbenést. Nemsokára azonban, hála az egészséges életöszönöknek, egyre inkább a megoldás, a kiút keresése kerekedett fölül.

Ebben a nehéz helyzetben nyilván a tollforgatók, az írók voltak a legnagyobb bajban. Mi lesz a művekkel? Ki fogja őket elolvasni? Lesz-e legalább múzeum, ami befogadja őket? És ott a tárolás megfelelő lesz-e? Lesz-e rá pénz? Nagy volt az elkeseredés, a tanácstalanság, a zavar. Azonban, mint a legnehezebb helyzetekben ez gyakorta előfordul, egyszer csak csodaszerű váratlansággal megszületett a megoldás. Nemhiába mondják, hogy ahol a legnagyobb a veszély, legközelebb a segítség. A tollforgatók közül egyre többen abban látták a kiutat, hogy műveiket valamilyen nagy világnyelvre fordítsák le. Volt, aki maga látott hozzá, ezek voltak a megfelelő nyelvtudás hiányában kevesebben, mások, esetleg baráti alapon vagy nem kis pénzért, fordítókat fogadtak. Így aztán egyre több mű ért révbe. A megfelelő, körültekintően kiválasztott idegen nyelven most már biztosítottnak látszott a fennmaradás. Sokan – írók, olvasók – büszkék is voltak arra, hogy megint sikerült felülkerekedni egyen a minket oly szívesen látogató csapások közül. És ami legalább olyan fontos, hogy sikerült több legyet ütni egy csapásra. Nem kíván különösebb bizonyítékot, hogy az angolban, franciában, kínaiában, japánban, németben, spanyolban ezek után ott van, ott él és élni is fog a magyar. A magyar nyelv. Mindegyikben együtt, és mindegyikben külön-külön. Nagy dolog ez! Művei által most már nemcsak nyelvében, hanem összes nyelveiben él majd kultúránk, nemzetünk.

A MINDEN BECSÜLETE

Általános vélemény szerint egyértelműen sikeres volt a Minden témakörében megtartott tudományos előadás-sorozat. A kérdést nagyvonalúan, egyúttal részletekbe menően sikerült körbejárni, a hallgatóság mindhárom napon megtöltötte a nagy előadótermet, a médiumok pedig korrekten tudósítottak az eseményről. Az egyes előadások után túlnyomórészt lényegre törő hozzászólások hangzottak el. Olykor érdekesítően eleven vita is kialakult, nemegyszer tapsra ingerelve a hallgatóságot.

Így volt ez az utolsó napon is, amikor pedig már mindenki érzi, hogy vége van, és egyre inkább az elkövetkezendő napok teendői, gondjai járnak a fejében. De

csak néhányan indultak el a kijárat felé, amikor a szokásnak megfelelően az ülést vezető elnök a hozzászólások, észrevételek megtételére kérte a hallgatóságot. Hárman szóltak hozzá, okosan és röviden. Ezután az elnök ismét föltette a kérdést, inkább csak udvariasságból, hogy kíván-e még valaki hozzászólni. Kissé kívárt, míg végighordozta a szemét a hallgatóságon. Már úgy látszott, hogy mindjárt következhet a végszó, de az utolsó pillanatban, oldalt, egy alacsony, borzas hajú ember, aki mintha most került volna ide, és akit senki sem ismert, felemelte a kezét. Néhányan sóhajtottak, de csak egyvalaki indult el a kijárat felé.

– Nem akarok teketóriázni – kezdte a kis ember –, ezért amellett, hogy legnagyobb elismerésemet fejezném ki a téma kigondolójának, a szervezőknek, előadóknak, most a legvégén egy apró hiányosságra szeretném felhívni a figyelmet. Az érdekesítő előadásokban bemutatott kérdések mellett, véleményem szerint, egyvalami még megérdemelt volna néhány gondolatot. Arról van szó – s itt egy kicsit összeszorította az ajkait –, hogy a Minden mellett, véleményem szerint, a Semmiről is szólni kellett volna. Tehát egy kis figyelmet a Semmi is megérdemelt volna. Ha meggondoljuk, ez teljesen logikus – folytatta, végignézve a közönségen –, hiszen a Minden fogalmába a Semmi is beletartozik. Tehát a róla való szót a Minden becsülete is megkívánja, mert könnyen belátható, hogy a Semmiről való szó hiánya a Mindent teszi hiányossá. Ugyanis minden, ami a Mindennel kapcsolatban van, mint ahogy a Minden maga, kapcsolatot keres és talál (!) a Semmivel is. Hát nem élő, eleven egység – hogy mást ne mondjak – a Semmi és az egyéniség, a Semmi és a társadalom, a Semmi és a nemzet, a Semmi és az emberiség, sőt a Semmi és a Semmi, változataikkal, összeszővődéseikkel, hálózataikkal, viszonylataikkal? Mindezek hallatlanul fontos, érdekesítő, és távolról sem kimerített kérdéseket foglalnak magukba. Vagy az Univerzum, ami tele van Semmivel, az Univerzum, amiben másfelől annyi minden van.

És a kis ember, az utolsó hozzászóló csak beszélt, beszélt, meggyőződéssel, meggyőzően, okosan, szépen, lelkesen. A Minden és a Semmi. Több mint egy óra hosszat beszélt ezekről. És senki sem akart elmenni, sőt, egyre nagyobb figyelemmel hallgatták, és néhányan még vissza is jöttek a folyosóról, s mivel már nem volt hely, az oszlopokhoz dőltek, úgy hallgatták.

A hozzászólást nagy taps követte, s a hozzászólónak többen is gratuláltak. Zárszavában a levezető elnök is kiemelte, valóban egyet lehet érteni azzal, hogy a Minden kikerülhetetlen, másfelől meg minden a Semmi körül forog. És valóban nélkülözhetetlen, hogy a Minden mellett a Semmiről is, azaz semmit se kizárva mindenről képesek legyünk beszélni, amikor szükség van rá.

A kijáratnál kisebb csoportosulás támadt az utolsó hozzászóló körül.

– Igen – mondta a körülötte állóknak. – Sosem felesleges emlékeztetni rá, a kiművelt emberfőknek egy pillanatra sem szabad elfelejteni, hogy ha a Semmi nem tud elmerülni a Mindenben, s ha a Minden nem talál helyet a Semmiben, akkor az egésznek semmi értelme. Az egésznek, tudják! – és fölemelte a mutatóujját, figyelmeztetőleg, amihez már senki sem tett hozzá semmit.

BAUKISZ ÉJSZAKÁJA

Zeusz nem sokat vacakolt az öltözetével, csak arra vigyázott, hogy igazi vándor benyomását keltse. A megfelelő módon vállára vette a tarisznyát, s egy pillanattal vetett a sarujára, hogy úton lévő vándorhoz illően kissé poros-e, mielőtt elindul. A nagy olajfaliget szélénél ért földet a tengerparton, s mindjárt kapaszkodni kezdett a ragyogó fák övezte ösvényen fölfelé. Nem sokáig kellett mennie, hogy odaérjen. Érezte, hogy gyorsabban dobog a szíve, de nem az emelkedő miatt. Izgatottan várta a találkozást, hogy szemtől szemben álljon a kunyhó helyére emelt templommal és a fákkal. Vajon hogy néznek ki, megváltoztak-e, milyen

állapotban vannak? A maga személyében, a saját szemével akart látni mindent, a régi tájat. Sok idő eltelt, mióta erre járt. Még egy forduló, még egy bukkanó, és már ott is volt. Meghökkenve állt meg. Azon a helyen, ahol a templomnak lennie kellett volna, semmi sem volt. A viruló kis liget is eltűnt. A hófehéren magasodó sziklát – oltárhoz hasonlított – is hiába kereste. Nagy darabon teljesen üres volt a térség. Egy pillanatra elbizonytalanodott. „Talán rossz helyen járnék? Ezer évvel ezelőttre, a legapróbb részletekig emlékezem, a tegnapelőttre meg nem? Nem, az nem lehet. Azért mégiscsak az istenek ura volnék, még vándor mivoltomban is.” Közelebb ment, de épületre, falra, templomra utaló semmiféle nyomot sem látott. A satnya fű közül szürke kövek ütköztek ki, az egész hegy hallgatag, roppant szikla volt. Az egymás köré fonódó két fa is eltűnt. Pedig halálában is hogy ölelte egymást a két öreg, ahogy csendes lombjaikkal a templom fölé hajoltak.

Egy pásztor közeledett arrafelé, kecskenyájjal. Gyanakodva nézte a bámészkodó vándort, kecskái mekegve oldalra szökkentek. A kecskepásztor nem tudott semmit. Philémon és Baukisz? Nem, nem. Ő ilyenről még csak nem is hallott soha. Templomra sem emlékszik, meg fákra sem, kunyhóra sem, pedig a nagyapjának a nagyapja is errefelé élt, ők csak mondtak volna valamit erről. Zeusz otthagyta a pásztort, és maga sem tudta, miért, egy másik úton elindult a tenger irányába. Csak talál valakit, aki tud mondani valamit! Kúthoz ért, ahol egy asszony éppen most volt indulóban vízzel töltött edényeivel. De az asszony sem tudott semmit. Zavartan rázta a fejét. Zeusz beszédes lett.

– Nem emlékszel? Philémon és Baukisz. Náluk volt vendégségben Zeusz mint egyszerű vándor. Biztosan mesélt valaki róluk. Csak ők fogadták be éjszakára. Kecsesajtot és olívbogyókat tettek elé, illően megvendégtették. Leültek, és félrehajtott fejjel, ölükbe ejtett kézzel nézték, ahogy eszik. Puha fekhelyet vetettek neki. Csendes szóval köszöntek el tőle éjszakára. Egész életükben így éltek. Szerették egymást, csendes szóval éltek, megbékélt szívvel, most, öregségükben is. És Baukisz azt mondta reggel, hogy ilyen csodálatos éjszakája még sohasem volt, ilyen szép álmot még sohasem látott. Zúgott a tenger, és aranycsőrű madarak énekeltek a lombok között. Philémon meg csak bólogatott. Nem hallottál róla? Senki más nem fogadta be Zeuszt kívülről, aki aztán haragjában vízzel árasztotta el a vidéket. Csak a két jószívű öreget kímélte meg. Amikor eljött az idő, s egyszerre akartak meghalni, egymást ölelő fákká változtatta őket, kunyhójuk pedig templom lett. Nem emlékszel? Nem hallottál róla? – kérdezte izgatottan.

Az asszony figyelmesen nézte a vándort, és zavartan ingatta a fejét. Egyszerre összerázkódott, és halk szóval elbúcsúzott. Gyors lépésekkel, majdnem futva távolodott. Zeusz lassúbbá tette a járását, és fényt varázsolt köré. A fény gyönyörű csipőt rajzolt ki, ahogy a szép alak szinte lebegve tűnt el a fényben. Zeusz egy darabig gyönyörködve nézte, aztán hirtelen rosszkedve lett.

– Senki sem tud róla, senki – mormogta maga elé. – Hogyan? Valamit tenni kell. De mit? Egy biztos: most el kell menni innen. Mégpedig azonnal.

Nem tehetett mást: egy pillanat, és már fönn is volt az Olümposzon. Senkinek sem tűnt fel, hogy nem volt a helyén. Már isteni ruhájában ült a trónusán. „Talán Hermésznek kellene szólni. De nem. Ne ámítsuk magunkat. Vajon mi történt az emberekkel, hogy mindent elfelejtene? Egyre rejtélyesebbekké lesznek.” Nagyot húzott a trónszék mellé tett nektárból. „A jó Ganümedész. Rá mindig lehet számítani.” Így ült egy darabig, az italtól kissé elkábulva, magányosan. Aztán elindult a Fényes Csarnok felé, a villámok lakóhelyére. Benyitott, és gyönyörködve nézett körül. A villámok félelmetes, nyugodt méltósággal ragyogtak. Rendben, egyik a másik mellett figyelmesen várakozott a helyén. Zeusz megszimogatta őket a szemével, hosszasan, egyiket a másik után, majd gondosan bezárta az ajtót, és a kulcsot mélyen a zsebébe tette.

FÖLDMUNKA

Dobálom a földet a gödörbe. Dobálom – eleinte még számolom is, egy kettő, három... tíz... tizennyolc lapát. Már rég be kellett volna temetni ezt a gödröt, tudom. Végre sikerült magam rávenni a munkára. Éppen ideje. Kis idő múlva belenézek a gödörbe. Egyértelműen nagyobb, mint a munka megkezdésekor. Nem baj. Legföljebb kissé tovább tart, mint gondoltam. Igyekszem megfelelő tempóban végezni a munkát, módszeresen. Ilyen esetben nincs helye a kapkodásnak. A nem megfelelő ritmus, a sietség elfárasztja az embert, és nyűggé teszi a munkát. Márpedig minden munka csak akkor ér valamit, ha bizakodással és élvezettel végzi az ember. A körülmények szempontjából ennek nincs akadálya, mert a föld jó minőségű, megfelelően laza, úgyhogy jól lehet vele dolgozni. Az időjárás, a hőmérséklet is kedvező. Néha kicsit megpihenek, kiegyenesedem. De már folytatom is. Elhatároztam, hogy csak hosszabb idő után nézek bele a gödörbe. Így majd jobban látom a munkám eredményét. Úgy érzem, most érkezett el az a pillanat. Fölé hajlok: azt látom, hogy a gödör mélyült. És nem is kicsit. Ennek természetesen nem örülök, de nem érzek különösebb meglepetést vagy elégedetlenséget. Azt mondják, hogy az életben sok minden előfordulhat. Ez különösen érvényes néhány tevékenységre, az olyanféle földmunkára is például, aminek most a kellős közepében vagyok. Bár szerintem azt állítani, hogy az életben minden előfordulhat, azért túlzás. Helyesebb lenne azt mondani, mert az jobban megközelítené az igazságot, hogy majdnem minden előfordulhat. Szóval döntöttem: jöhet a folytatás. Most már nem számolom, hány lapát földet dobok a gödörbe. Csinálom, ahogy tudom, ahogy kell. Aztán jó idő múlva harmadszor is belenézek. Azt látom, hogy a gödör nem is lehetne mélyebb. Alig látom az alját. Őszintén szólva nem értem, miért kell ennek így lennie, meg hogy valóban így van-e, de most ne higgyek a szememnek? De sebaj. Söhajtok egy nagyot. Nem baj. Pontosabban: jó, nem jó, nem ez a kérdés. A kérdés, vagyis a helyzet az, hogy majd okvetlenül ki kell találni valamit. Egyrészt: mert valamit elkezdtem, és ha valamit elkezd az ember, akkor azt be kell fejezni. Másrészt pedig tényleg teljesen feleslegesen tátong itt ez a gödör. A tetejében most még veszélyesebb, mint a munka kezdetekor. Ha valaki beleesik, ki sem tudják húzni. De most be kell látnom, abba kell hagyni. Így nem mehet tovább. Okvetlenül ki kell találni valamit. Ez komoly feladatnak ígérkezik. Egy időre tehát mindenképpen be kell fejezni a munkát, félretenni a szerszámokat. Töprengjünk, gondolkozzunk. Hogy majd telessünk valamit. Mert a jelen helyzetben éppen a tetterre vezető gondolkodásnak a halála lenne a tett.

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXXV.

Ha nem tartanék kezemben korabeli, különböző szellemiségű-színvonalú újságokat, nem hinném el: 1944. december 6-án napilapok, hetilapok, képes magazinok jelentek meg a szovjet páncélos hadosztályok által gyűrűbe zárt, bombázóporral körberkerített Budapesten.

Magyarország, Ll. évfolyam, 277. szám, 1944. december 6., szerda.

Filmeket vetítenek a mozikban; este a Magyar Állami Operaházban Respighi operája, *A láng* kerül bemutatásra (igaz, a békeidőben megszokottól eltérő időben kezdődött az előadás, délután fél ötkor); hirdetések adnak fel az eladni, vásárolni, csereberélni vágyó pest-budai polgárok; a belügyminiszter rendelete alapján „új elnevezést kapnak és haladéktalanul meg kell változtatni minden olyan út, utca és tér elnevezését, amelynek zsidó vonatkozása van”; a kosárlabda-bajnokságban mindennap mérkőzéseket játszanak: csütörtökön MAC–MOVE, pénteken BTC–TFSE, vasárnap BEAC–FTC; aki teheti, házasságra készül: „Láng Zsuzsannát eljegyezte dr. Molnár Kálmán miniszteri s.-titkár”...

Nagybetűs szalagcím: *Szálasi Ferenc nemzetvezető látogatást tett a Führernél.* (Ügyetlen volt vagy aludt a szovjet léghárítás: nem tudta lelőni az öntelt nemzetvezetővel a német főhadiszállásról hazatérő repülőgépet.) Politikus hír-habostorta az egyre sanyarúbb körülmények – bombariadók, élelmiszerhiány, holnap-rettegés – között mindennapjaikat pergető budapesti polgárok számára: „A megbeszélésen elhatározták, hogy a két nép a védelmi harcot minden eszközzel folytatja, és ehhez megteremt az összes előfeltételeket.”

Politikusok szajkózta silány közhely: *Elhatározták...*

Nagymamám cselekedett: néhány kiló babot, lencsét, borsót vásárolt, és emeleti lakásunkban betárazta a biedermeier ágyneműtartóba.

Tanulmányozom a múltidőt. Az újság első két oldalán részletes tudósítás az áttekinthetetlenül kusza hadihelyzetről. Betűtengerből kiragadott mondat: „A szovjet menetoszlopokat, amelyek a Duna mentén észak felé haladtak előre, bár folyamatosan kaptak erősítéseket, Dunaföldvártól

északra és nekik nagy veszteséget okozva sikerült feltartóztatni és elreteszelni.”

Dunaföldvártól északra – alig negyven kilométerre a fővárostól!

A tudósításban a hangsúlyos szó: *sikerült!*

Aki már megvette színházjegyét, 1944. december 6-án elmehetett az Operaházba vagy a Nemzeti Színházba (*Annuska*, 5 órákor), a Vígsházba (*Portugália császára*, 5 órákor), s ha zenés darabra vágyott, a Fővárosi Operett Színházban nézhette meg – szintén 5 órákor – a *Luxemburg grófját...*

Próbálok elképzelni, milyen lehetett a mindennapi élet Budapesten 1944. december 6-án, a világháború hatodik évében, advent második hetében. Édesanyám följegyezte, hogy Mikulásra *gyönyörű kis gumicsizmát* kaptam édesapámtól. Szerettem szépen felöltözni, mosakodni viszont nem, csak *pancsolni*. Tehát lehetett pancsolni a fürdőkádban, házukban működött a központi fűtés, volt meleg víz.

Járnak a villamosok, megjelennek az újságok, működnek a színházak, a mozik.

Részletes moziműsor a Magyarország hatodik oldalán. A *Muki* (bemutató: 1944. február 9.) öt moziban látható, mindennap három, vasárnap öt előadásban; a film azóta elveszett. Két-két mozi tűzte ezen a héten műsorra a *Makk hetes* (1944. augusztus 15.), a *Futóhomok* (a bemutató időpontja ismeretlen) és az *Ez történt Budapesten* (1944. június 5.) című filmeket.

A *Futóhomok* bemutatója sokáig késett, most „több mozi játssza egyszerre”, de a kritikus szerint filmsikerhez kevés a jó szándék: örvendetes, hogy fiatal színészekre épül a film, de sajnos ők igencsak halványak. „Kár, hogy ezt a feltétlenül jó szándékú filmet nem ezerszázalékos művészi apparátussal csinálták, hiszen végeredményben azt mondja el a film, hogy a paraszt és az »úr« között le kell dőlniök azoknak a válaszfalaknak, melyeket az évszázadok nálunk kialakítottak.”

Nemzeti és nemzetietlen szocialisták mindig azt hiszik, nagyhangon azt hirdetik: nekik sikerülni fog!

Újra és újra megnézem, ma is elbűvölő, remek film: *Ez történt Budapesten*. Próbálok elképzelni, hogy mit érezhetett a mozivásznat bámulva a korabeli mozinéző 1944. december 6-án Budapesten.

Történt – múlt idő. De a pesti polgár 1944. december 6-án jelen időben nézte a Budapesten jelen időben játszódó történetet. A főszereplők – remek színészek: Muráti Lili, Ladomerszky Margit, Rajnai Gábor, Hajmássy Miklós – egy elegáns mulatóban pezsgőznek. Két énekesnő lelkesen nótázik a parányi dobogón a zenekar előtt. Mindketten, egymást váltva éneklik ugyanazt a dalt. *A te szerelmed, kedvesem, legyen a sorsom, végzetem...* Az álmatag szöke, gemütlích-dundi édesen bújja a mikrofonba a dalt, a telivér, sexappeales barna buja jazz-ritmusban búvöli a közönséget.

Ez Budapesten történt 1944. december 6-án?

Hazafelé ballagnak a mulatozók, ketten belépnek a ház kapuján, ketten továbbindulnak. Elsétál mellettük egy fegyveres éjjeli őr. A pergő ritmusú filmben megáll az idő: a katona nagyon lassan bándukol végig az üres utcán, a kamera néma csendben, hosszan követi őt.

Aztán *elsötétítés*.

A főszereplő ügyvéd házi mindenese a konyhaszekerényben, a lábasok mögött tárol néhány pár korcsolyát.

Szeret korcsolyázni? – faggatja a házi mindent az alkalmi szakácsnő.

Fenét! Mit tudom én, mikor lesz vége a háborúnak, legyen az embernek néhány pár korcsolyája.

Édesanyám – aznap este a szoba közepén boldogan táncikáltam új gumicsizmámban – biztosan nem tudta 1944. december 6-án, hogy mikor lesz vége a háborúnak, azt sem tudta, hogy számunkra hat hét gyötrelmes, halálfélelemmel sűrű pincefogságot jelent majd Budapest ostroma, és nem volt sem egy, sem több pár korcsolyánk.

Édesanyám mesélte: édesapámat, aki már másfél éve Pesten, egy ételmezési irodában katonáskodott, december 20-án a frontra vezényelték. Karácsony előtt, 22-én vagy 23-án megállt egy német katonai autó a ház előtt (Budapest XI. kerület, Fadrusz utca 6.), kiszállt belőle néhány fegyveres, két katona kíséretével egy SS-tiszt feltalpalt az első emeletre, erőszakosan csöngetett, és a riadtan ajtót nyitó édesanyámmal franciául ordított.

Édesem, hoztam egy demizson vörösbort, egy kosár almát, vigyázz magadra, a fiamra! Isten áldjon!

Édesapám katonásan sarkon fordult, a két fegyveres SS szóltanul követte. Édesanyám úgy emlékezett: mielőtt apám beszállt az autóba, viszszanézett, ő az ablakban állt, találkozott a tekintetük. Akkor úgy érezte: utoljára.

(Az ötvenes években minden hónapban egyszer, vasárnap délelőtt Simóéknál ebédeltünk. Miklós bácsitól és Magdi nénitől mindig csokoládét kaptam ajándékba. Nagymamám 1956 novemberé-

ben mesélte el, hogy édesapám, mielőtt átszökött az oroszokhoz, ki tudja, mi módon, néhány órára SS-egyenruhát szerzett, és a Duna-parton a nyilas sortűz előtt az utolsó pillanatban mentette ki a barát Simó házaspárt.)

Ez történt Budapesten. Nézem a régi filmet, tréfás párbeszéd.

1944-ben a disznó olyan, mint egy törvénytelen gyerek.

Hogyan?

Vidéken neveltetik, és a rokonok előtt eltitkolják.

Amikor először láttam a filmet: nevettem. Talán nevettek a nézők is 1944. december 6-án a mozi-
ban.

Lapozok. A *Kétszer kettő* című új magyar filmet a közönség nem láthatja, mert: „Az újszerűsége törekvő film bemutatója a közelmúltban lett volna három nagy premiermoziban, azonban a cenzúrabizottság a film forgalomba hozatalát nem engedélyezte, mert a film nem felel meg a nemzetiszocialista gondolatnak.”

A filmet betiltották a nyilasok, aztán – a főszereplő Szilassy László személye miatt – 1945-ben betiltották a kommunisták. A rendező Manninger János 1946-ban öngyilkos lett.

Ez is Budapesten történt.

Megértem azt is, ha valaki jár, azt is, ha nem jár moziba 1944 decemberében Budapesten. Az sem lep meg, ha valaki el akar adni stráfszekérrel együtt egy pár lovat. De miért keres ugyanakkor a Bókay János utca 39-ben felvétellek kocsisokat? És ki az a jóember, aki éppen most akar vásárolni magának egy pár lovat a hozzá tartozó stráfkocsival?

Mai ésszel az is nehezen felfogható, hogy ezen a napon Budapesten, a József nádor tér 1. II. emelet 1. számú lakás bérlője *Jól főző szobalányt keres azonnali felvételre.* Ha találtak alkalmas személyt, a mindenre elszánt leánka három hét múlva már együtt reszketett a pincében a nagyságos asszony-nyal, s lehet, hogy többet soha nem főzött a rommá lőtt második emeleti konyhában.

1944. decemberben kétéves voltam, még nem tudtam olvasni. 2020 decemberében még tudok olvasni, de nem értem, amit olvasok: „Bútorozott szobát keresek, előkelő helyen, két külföldi úr részére telefonnal és fürdőszobával, lehetőleg étkezéssel. Telefon: 423-715.”

Előkelő helyen? – a hirdető a történelmi helyzetben nincs tisztában a magyar szavak jelentésével. *Előkelő* hely a harmincas években Budapesten a Rózsadomb, a Szabadság-hegy, a Duna-part... 1944 decemberében a telefonra, fürdőszobára és koszt-ra-kvartélyra vágyó két külföldi úr (miért nem mentek időben haza?) akkor érezheti magát „előkelő”

helyen, ha biztonságos helyen talál magának lakást – messze a vasúttól, gyáraktól, mindennapi bombazápornak kitett városnegyedektől.

Olvasom a hirdetést: „Bácskai úriasszony keres azonnalra bútorozott lakást vagy lakrészt. Megőrzést is vállal garanciával. Sürgős ajánlatot kér a kiadóba. »Jól fizet« jeligére.”

Délvidékről menekült a hölgy, Bácskában a *holmija* talán odaveszett, de pénze van, lakást keres. Érthető: élni, életben maradni szeretne. Ha lakáshoz jut, *megőrzést is vállal garanciával!*

Bátor asszony! A fővárosba menekült bácskai hölgy, aki szülőföldjén feltehetően pénzzé tette minden vagyonát – „»Jól fizet« jeligére!” –, most egy elhagyott vagy bérbeadott üres lakásért, annak megőrzéséért garanciát mer vállalni.

A házban, amelynek pincéjében édesanyám és nagymamám egy-egy fotelben, én éjszakánként a ruháskosárban töltöttem hat hetet az ostrom idején, a bombázások és belövések következtében a harminc lakásból hét vagy nyolc megsemmisült.

Garancia bármire Budapesten 1944. december 6-án?

Édesanyám naplóját olvasom: „Karácsony reggelén három ízben is volt riadó, bombázás is a közelben. Délután éppen gyertyagyújtáskor erős légelhárítás volt, géppuskázás. A harci zaj belevegyült a »Mennyből az angyal« hangjaiba. Az éjjel óriási robbanások zavarták az álmunkat, a riadót fenn izgultuk végig. Megkezdődött Budapest ostroma!”

Túléltük?

ZSIRAI LÁSZLÓ

HKT

ZSIRAI LÁSZLÓ (1956) Budapest

Rögtön az írásom elején illendő megfejtetem a címben rejlő betűszó titkát: Holt Költők Társasága. Hogy Peter Weir – Tom Schulman Oscar-díjas forgatókönyve alapján készült – játékfilmje nem játék, azt világsikerben kifejeződő hatóereje igazolja. Alapmű. Elsősorban abban a tekintetben, hogy a költészet az emberi léleknek magabiztosságot nyújtó szerepét állítja példaként a diákok létszemléleti nevelésében.

Korosodván egyszer csak azt vettem észre, hogy engem is holt költők vesznek körül. Szobámban itt van körülöttem hagyatékuk: tárgyi és főként szellemi emlékeik. Mintaként szolgáló könyveiket, jó tanácsokkal ellátó leveleiket máig megbecsülve őrzöm. Gyakran felidézem szellemiségüket, olykor teljesen váratlanul bukkan fel gondolataimban alakjuk, egy-egy mozdulatuk, a hozzájuk kapcsoló mozzanatok egy-egy kedves és/vagy fontos pillanata.

Némelyikük, mai szóval élve, mentorom volt. Igen sokat köszönhetek nekik, a pályára igazítás érdemes és önzetlen segítségével múlhatatlan irántuk a hála érzése bennem. Az irodalmi nagyapámnak tekintett Bárdosi Németh János költeményeinek világos valórjei, leveleinek soraiból áradó intések, figyelmeztetések akkor is pályám mérföldköveit jelentik számomra, ha soha egyetlen soromat nem közölte akkori folyóiratában, a Jelenkorban. Sokkal

nagyobb jelentőségű érdeme, hogy emberszámba vett mint szépírással próbálkozó gimnazistát. Bizonytalanságaim ellenére nem hagyott veszni, kívülről táplálta a bennem rejtező reményt. Megtisztelő figyelme, tehetségem kibontakoztatásába vetett bizalma nélkül ma nem lennék az, aki képességeim és lehetőségeim határai között lettem: versek vérátömlesztésével vigasztalódó vazallus.

Hogyan kezdődött?

A soproni alsó-lövérekbeli családi házunk teményeskertjében kapáltunk édesapámmal, amikor a kutyánktól tartó postás hátrakiáltott nekünk, hogy pénzesutalvány érkezett. A csekkről azonnal kiderült, hogy a Vas Népe kiadója küldött közel kétszáz forintot a nyomtatásban – életemben először – megjelent, rövidke verseimért. Apám, akinek kevéske nyugdíja volt akkor, a pénz átvételét követően azt mondta nekem: „No, tedd le, fiam a kapát, és menj be a szobádba verset írni!” Biztam benne, hogy ismét sikerülhet közlésre érdemesíthető verseket írnom, de tisztában voltam vele, hogy rangos irodalmárok segítségével a publikáció aligha sikerülhet. Édesapám katona barátja volt Kónya Lajos kétszeres Kossuth-díjas költő, ír is erről a *Soproni évek* című könyvében. Apám azt tervezte, hogy elküldjük neki a verseimet, ő majd megállapítja, mit érnek. Ezt mondta délelőtt, este pedig azért mutat-

ták a tévéhíradóban a költő feketével keretezett fényképét, mert elhunyt. Nem maradtam azonban tanács nélkül. Bárdosi Németh János, a pécsi Jelenkortól, egyike volt azoknak, akik nem zárkóztak el verseim bírálata elől. „Írjon, ha nem is zuhognak a sikerek. Az ember azért ír, mert muszáj írnia!” – javasolta egyik levelében.

Harmadikos gimnazista voltam, amikor az említett díjazású négy sorosaim megjelentek a szomszéd megyei napilapban. Többfelé próbálkoztam aztán, kisebb-nagyobb eredménnyel, de természetesen még nem sűrűn jelentették meg a verseimet. „A jóra meg kell érní” – írta egy rovatvezető, s megtapasztaltam, hogy nagyon is igazul. A sok ugyanis nem értékmérő a lírában, csak a minőség számít. Ahogy Pilinszky vallotta: nem az a fontos, hogy a madár mennyit csap a szárnyával, hanem az, hogy íveljen. Bárdosi anginás görcsökről számolt be utóbbi leveleiben, kivált a Jelenkorból, de levelezésünk haláláig tartott.

Tanártól eddigi életemben két könyvet kaptam ajándékba. Mindkettőt ugyanattól. A *zene szava* című versantológiát 1974. május 11-én a gimnáziumi padomon találtam, mikor az osztálytársaimmal alkotott, kigyózó sorunk visszatekergőzött, miután bejártuk az alma matert. A könyvbe ragasztott kartonlapon ez áll: „Kedves Lacókám! Ballagásod emlékére fogadd ezt a könyvet szeretettel. Zongoratanárod Munczy Lenke.” Az ugyancsak Lenke nénitől kapott másik könyv, az emlékezetes, *A magunk kenyérének* című versantológia, amelyben Rónay György mutatta be Vasadi Pétert. Két bejegyzés ragadott meg ebben a könyvben. Az egyik az ajándékozó ajánlása: „Kedves tanítványomnak szeretettel Munczy Lenke”, a másik pedig a tulajdonképpen rám is jellemző művészi magányosságot méltató Rónay-írás eleje: „A költők is, mondja Illyés, rajokban jönnek, mint a madarak. De van madár, amelyik kimarad a rajából. Talán később indul, talán máshonnan, mint a többi. Egyedül száll, egyedül küzd, bukdácsol a szélben; nem viszi a közös szárnycsapások lendülete, nem védi a közös vonulás viszonylagos biztonsága.

És nem neveli a közös ének. Mire megszólal – későn, már amikor a szerencsésebb többi rég túl van első énekén –, olyan lesz a hangja, mint senki másé. Rekedt, mély, nyugtalanító; vagy fényes és lobogó. S olyan látomásokat közöl, amilyeneket csak ő látott: ez a magányosan repülő.

Vannak nemzedéktelen költők. Ilyen költő Vasadi Péter. Ő maga is tudja. Nem büszke rá, de nem is gyötrődik miatta. Egyedül kell megharcolnia a harcát, korral, idővel, önmagával: ennyi az egész.”

Hogy verseim és életképeket tartalmazó kisebb jegyzeteim megjelenhettek az Új Emberben is, az

Vasadi Péternek köszönhető. Évtizedekig elemezte, javította, szidta, és/vagy magához ölelő módon méltatta beküldött kézirataimat. Minden egyes levelében találtam valamit, ami nem a versről szólt, hanem célzottan a pályakezdő költőnek lett címezve, mint például: „Semmi erőszak. Semmi cselezés. Az egyszerűsödés – növekedés. A mélyülés – tágulás.” Vagy más alkalommal: „...minél inkább a Lélek ragyog, magában, annál inkább vet ránk sugarat.” A figyelem fegyelmét tanultam tőle. Szomorú élethelyzetemben a következőképpen vigasztalt: „Kérjen, könyörögjön; ne adja föl azt a biztos tudatot, hogy ön éppúgy, mint mind Gondviselés alatt állunk. Tegye meg azt, amire képes. Többre ne törjön, ne akarjon. Különb az, hogy mit s mennyit, az is az Ő dolga. A Gondviselés nem cinikus, nem vergődni hagyja az embert, hanem értelődni; de ez szenvedés nélkül nem megy. Viszont az Atya egyre mélyebben s tágasabban foglal bennünk helyet. Csak az fordul bennünk öröme, amit megszenvedtünk. De erőre – testi(!), lelki, szellemi erőre – szükségünk van. Talán még egyet: nem szabad kapkodni, félni, megrémülni a világtól. Lazítson. Húzza ki magát, és mondja a világ képébe: Engem teremtetek, vagyok valaki.”

Hosszú ideig nem találkoztunk, majd a Magyar Írószövetségben tartott 90. születésnap ünnepségén a terembe lépve felismert, és egyenesen hozzám fordult azzal, hogy a napokban küldött nekem egy postai levelezőlapot, megkaptam-e. Annyira fiatalos temperamentummal és friss gondolkodással rendelkezett még mindig, nem gondoltam, hogy másfél év múlva, a 2017. szenteste előtt két nappal a Fiumei úti Nemzeti Sírkertben az Írószövetség nevében búcsúztatom a gyászmisét és a temetést celebráló Jelenits István piarista szerzetes és Balog Zoltán miniszter úr társaságában.

Fodor Andrásnak Takáts Gyula irányított, a verseimre válaszként küldött, 1978. június 28-án keltezett, aranyos virággal saját kezűleg illusztrált postai levelezőlapjával: „Kedves Laci, névnapjára gratulálok. A verseit elolvastam, kár, hogy nem az újabbakból küldött. Ezek igen változó értékűek, de tény, főleg a rövidekre, 1-versszakosakra mondhatom, hogy közölni fogják a napilapok is. Új verseit Fodor András címére küldje; Ő a Somogy versszerkesztője. Üdvözlöm: Takáts Gyula.” Ennyi szerepet vállalt az érdekebben, ami az alapvetően fontos főszerepek egyikének minősült. Neki köszönhető, hogy első folyóiratbeli közlésem megvalósult 1979-ben, a megújuló Somogyban. És azután is több évtizedig biztatott, barátságába fogadott Fodor, akinek szolidáris humánuma legendává nőtt a szakmában. Első gyerekverses könyvecskémet így nyugtázta: „Köszönöm, nagy élvezettel (unokás nagypapa lévén to-

vábsugárzó hatásokkal) olvasom kis könyvedet. Mivel Törő Pistától hallom, rád férne a szerencse, neked kívánok mindenki előtt boldog újévet. K. Ilona és a Te verseidet szeretettel várom. A folyóirat egyelőre még működik, de Kaposváron szinte csak elene dolgoznak, jó hazai szokás szerint." Együtt dolgoztunk Kondor Ilona első verseskötetén, ő lektorként, én szerkesztőként. Később e könyvet említő írásában jótét lélek munkatársának nevezett. Érdekes, hogy 2006-ban éppen a névnapomon operáltak lágyéksérvel, s Fodor András is a névnapomon távozott el 1997-ben az élők sorából. Kondor Ilonát a rádióban bementették alapján, telefonon értesíttem kedves mentorunk haláláról. Mindketten megrendültünk e szomorú hír hallatán.

A meghittség megteremtésének képessége címet adtam a CÉH folyóirat 1990. júniusi számában publikált tanulmányomnak, amit így indítottam: „A somogyiak tekintetének bizalmat érlelő fénye által minden egyes alkalommal megerősödik a hitem abban, hogy él még a pannon derűvel keretezett, nemes, emberi jellem! Fodor András költői teljesítményének legnagyobb értéke is – a közvetlen emberi méltóság sugallata – lényének természetes tartozéka, ami nem csupán lírájában, hanem teljes egyéniségében és művészi valójában kifejeződik.” Szívemben őrzöm és cikkeimben szívesen idézem szeretett verseit: *A barátság bére*, *Pár napja csak*, *Fűtő*, *Süvit mindenfelől...*, *Szerelmünk földi tája* stb. Jellemzői: humánus, morál, hűség és szeretet. Pál apostol szavaihoz igazodva, a legfontosabb a szeretet. Hiszen „a művészetben éppúgy, mint az életben, minden lehetséges addig, míg mindennek alapja a szeretet”. Fodor András nemcsak kitűnő szerkesztője-lektora volt verseimnek, hanem jelentősen együtt gondolkodó, barátságos pályatárs is, aki pontosan tisztában volt azzal, hogy mi, emberek „egymás gondjában létezünk”. Igazságomat, sokunk igazságát igazolja *A barátság bére* című verséből négy sor: „S e pénzzel mért világban, / hol eszköz és cél érdeket fogan, / élünk csak föl nem váltható / hitünkben állhatatosan.” A költészet valós értelme és haszna pedig ilyen sorokból világlik ki természetesen, mint amilyeneket a *Fűtő*-ben formált: „Terhemmel fűtöm a világot, / arcotok szirmát bontsa ki.” Fodor Andrástól többet tanulhattunk, mint a versírás mikéntjét: a létezés szerelmét egyenest.

Tandori Dezsővel soha nem találkoztam személyesen. Rövidke, jellegzetes leveleit mégis barátsággal fogalmazta. Szívesen és azonnal írt ajánlást különféle pályázatokhoz. A Magyar Ifjúság című hetilap 1981. március 27-i számának 38. oldalán, a Szót kér rovatban a következő ajánlással mutatott be: „»Ha száraz fűszálnak érzed magad...« – ezt a sort olvas-

tam elsőül Zsirai László verseiből, igencsak örömmre szolgált. »Válj esővé«, hangzott a második sor jó tanácsa. S hogy a gyökér lélegzetével kellene élnünk. Továbbra is tetszett. A *Lónapok* következett aztán: nemcsak ügyes dolog, de igazi jó vers. Nem csekélység. A kifejezés biztonsága is fontos, de nem árt, ha ennél valamivel több szervezi a művet – és ez a költemény meggyőző a nagyon ígéretes tehetség eddigi eredményeinek értékéről. Semmi »jópofászkodás«, semmi nagyotmondás; a vers elemei nem köszönnek vissza, a tagolás fegyelmezett, pontos. Természetesen nem mindenütt találkozunk ilyen hibátlan eredménnyel, ám a *Rózsakertben* című versnek is megvannak a jó erejű helyei, s a nap – Zsirai rokonszenves, akár elemi fontosságig is elvezethető költői témája – a *Párbeszéd* anekdotikusabbnak álcázott kompozíciójában ugyancsak a bűvöleték józanágát sugározza. Szerelmes verseinek, tűnődőbb, barátaihoz szóló meditációinak hangütése szintén több mint feltételezhető ígéret. Van itt megismert versei közt még egy remeklés, a *Hír és kommentár*. Zsirai mondanivalója nemcsak megközelíti, el is éri azt az értékfokot, hogy azt mondhassuk máris: fontos, rokonszenves, érzékeny és határozott vállalkozás ez a kibontakozó verstermés. Még néhány ilyen »lónapos« és »csigás« vers, és még biztosabban vélhetjük majd: alakuló költői pályáról kapunk hírt. Jólesik, hogy »kommentálhatom.«” A rovatvezető tájékoztatása szerint akkoriban Veress Miklós nem kívánt foglalkozni a verseimmel. Nem bántam. Ezen az oldalon Tandori ajánlásával öt versemet közölte a lap, ami az akkori pályakezdő fiatalok számára fontos lépcsőfokot jelentett.

Évek múltán írtam egy verset a szerkesztőségben, ahol dolgoztam. A felelős szerkesztő mindnapos elfoglaltságai közé tartozott, hogy almával, keksszel, magokkal etette az ablakpárkányra szálló verebeket. Egy ilyen lapzártás napról szólt a versem, amit elküldtem Tandori Dezsőnek, aki néhány buszmegállónyira lakott a szerkesztőségtől. Nem késlekedett a válasszal, 1984. február 2-án keltezett postai levelezőlapot találtam hamarosan a szerkesztőségi íróasztalomon. „Kedves Zs. L.! Köszönöm! Hát ez... Jó a vers, különben. Én is »futva« írok, még tél, már tavaszelő időn. Mulasztások s tervek csapnak össze. [...] a telefonszámom, kipotytyant veréb ügyben! Szeretettel: T. D.” Személyesen soha nem találkoztunk Tandori Dezsővel. Írásaink találkoznak olykor egy-egy folyóiratban.

Ladányi Mihálynak, Tüskés Tibornak s legkivált az érdi Bíró Andrásnak szintén sokat köszönhetek együttműködésben, súrlódásmentesen szívélyes barátságban. Utóbbi temetésén tartott gyászbeszédemben így búcsúztam a lélek egykor Baumgarten-

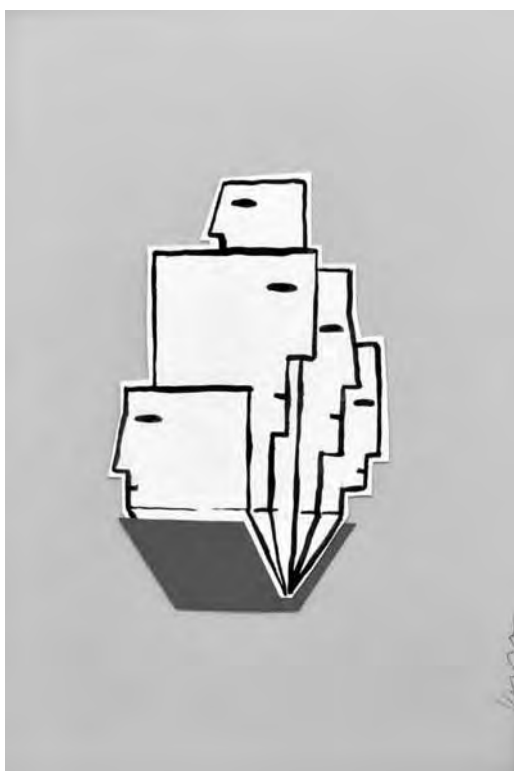
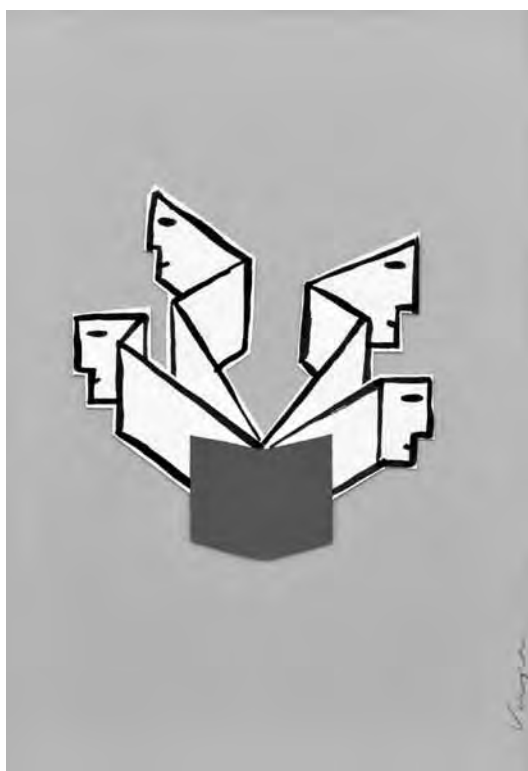
ösztöndíjas írnokától: „Viszontagságotól sem mentes élete és alkotói munkássága a legjobb példája annak, hogy miként lehet belső ösztönökkel, derűvel bizakodni a jövő iránt, s kimenedni annyi bajból. *Ma már tudom* című versének végén így vall: »az én szerelmem ott él benned / s ha már nem leszek csak nevedben / s a neved is elfelejted / nem tudsz kitérni vágyaidra / hámot és gyeplőt rak az este / s repít ismerős tájakat látni / hogy aki voltam ne feledhesd / mert a szerelmem oly erős / akár a Föld legbensőbb magva / mert ennél csak te vagy erősebb / aki mindezt és így akarta / ezért van az ma már tudom / mi végre élek itt e földön / szeretni téged amíg bírlak / s elmúlni ha időm betöltöm«. András Bátyánk! Legutolsó telefonbeszélgetésünk alkalmával örömet fejeztél ki arra a hírre, hogy az ország nagyvárosaiban tartott könyvbemutatóm alkalmával beszéltem munkásságodról a közönségnek. Miközben fülemben cseng utolsó mondatod: »A verseim talán túlélnek engem.«”

„Fecske az öröm, őszre elszáll. / Ez volt az élet: egy rövid nyár.” Így számol be egyik versében az életről Sarkady Sándor, szülővárosom egykori díszpolgára, irodalmi szervezője. S a költészetbe vetett hitvallása hogyan szól? „Halandóvá tett mindenkit a végzet. / Csak az énekek jutott örök élet.”

Sarkady érdemei között saját könyvein túl elsősorban az általa szerkesztett könyvek: *Vallomások egy városról (Magyar írók Sopronról)*, *Soproni Írók Antológiája*, *Soproni Füzetek* sorozat stb. Persze, vele együtt emlékszem Bócsa Balázusra, Huszár Lászlóra, Kövesi Györgyre úgyis, mint a Soproni Fialatok Művészeti Kollégiuma már eltávozott tagjaira, Becht Rezsőre, Herbszt Zoltánra és a szintén soproni származású Karner Beatrixre, aki a szekszárdi temetőben lett végső nyughelyet.

HKT címmel jegyzett jelen írásomban azt igyekeztem vázlatosan összefoglalva felmutatni, hogy nem véletlenül él bennem holtuk után is a hála érzése idősebb, becsült kollégáim iránt, mivel az itt említett művészek szakmai tanácsaik mellett emberségből is követhető példát mutattak előttem. Vétek volna megfedkezni erről.

Nemcsak az itt felsorolt, de egyéb holt költőkkel kapcsolatosan is érvényesen fogalmazott meg Bárdosi Németh János valami elemien fontosat *Örök barátaim* című versében: „Nem éltek már, de él a művetek, / egy édes rím vagy forró pillanat / az élők közé újra visszaad / és úgy dobog a szívetek helyett.” A költők emberek. Élnek és meghalnak. Ám az utódok küldetése, hogy a költői művek örökké életben maradjanak.

NOVOTNY TIHAMÉR

Négyek

Pinke Miklós, Rohonczi István, Szarka Tamás
és Varga Gábor Farkas kiállítása

A művészeti életben gyakran jelölik számmal magukat azok a frissen fellépő csoportok, amelyek az összeállással valamilyen szellemi, érzelmi, gondolkodás- vagy stílusbeli, esetleg földrajzi közösséget, érdekérvényesítést kívánnak jelezni, képviselni. Csak érzékeltetésképpen: hallhattunk már a zenében jelentkező romantikus *Orosz ötökről* a 19. század második felében. Vagy a magyar irodalomban a '60-as évek végén összekapaszkodó *Kilencek* költőiről, íróiról. Valamint a képzőművészeti életet gazdagító, színesítő *Nyolcak* avantgárd festői mozgalmáról a 20. század elejéről, majd a vajdasági *9+1 képzőművészeti csoportról* a '70-es évek végéről, a „vajdas” (VLS) *Stúdió 5-ről* 1980-ból, s nem utolsósorban a 2006-tól jelentkező csíki *Stúdió 9-ről*...

Jelen esetben egy szervező vénával megáldott, pedagógusmúlttal is rendelkező, sokoldalú, sok műfajú festőművész, **Pinke Miklós**; egy, a figurális köztéri szobrászatban is kimagaslóan teljesítő, de az avantgárd szellemiséget is magába szippantó tanár és alkotó, **Rohonczi István (ROHO)**; egy állandó kísérletezésben leledző, évről évre mesteri újításokkal jelentkező, kiváló keramikus és porcelán szakos képző- és iparművész oktató, **Szarka Tamás**; valamint egy, a tiszta, egyértelmű vizuális jelbeszédet és a szövegértelmezést bravúrosan ötvöző remek tervezőgrafikus, **Varga Gábor Farkas** kiállításával ismerkedhetünk meg a komoly múlttal rendelkező, rendhagyó eseményekben is bővelkedő Pelikán Galériában.

A *Négyek* című tárlat tehát – túl a topográfiai szempontokon, az alkotók Székesfehérvárhoz, illetve Fejér megyéhez, esetleg a Tóparti Gimnázium és Művészeti Szakközépiskolához való személyes kötődéseiken – egyrészt éppen a határozottan körülírható karakteres képnyelvi identitások, azaz az elkülönülések, másrészt az egyetemes tapasztalatokká, már-már filozófiai létértelmezésekké növeszthető, szélesíthető, egymás szubjektív nézeteit általánosabb érvényű azonosságokká, kapcsolódásokká változtató párhuzamosságok révén válik olyan érdekfeszítővé, izgalmassá és tartalmassá.

Az egyik teremben Pinke Miklós (1944) és Rohonczi István (1957), a másikban Szarka Tamás (1956) és Varga Gábor Farkas (1976) műveit tekinthetjük meg. A két helyiséget összekötő előtér főfalán vegyesen láthatunk néhány szuverén szerzői munkát. A tárlat azonban nem esik szét darabokra. Sőt, a tiszta műfaji és mediális egyértelműségek által nagyon is összeépül és összecseng a látvány.

A rangidős **Pinke Miklós** zömében akrillal, ritkábban olaj fölőfestésekkel gazdagított vásznai általában azonos méretű, 70 × 70 centiméteres formában szerveződnek-szövődnek festményekké. A tizenkét kép között csak három álló, illetve egy fekvő téglalap alakút találunk. A művek nem túl nagyok, ám a színeik által annál érzékibbek, intenzívebbek. Itt minden csak szín! A feszített ellentétekre épülő kemény és lágy, ködös és éles, tiszta és kevert koloritskála gyakran ékelődik a festék-hordozók, tehát a fehér vászon vagy a barna farost anyagszínei közé. Az izgatott, szenzibilis, első érzésből, indulatból felvitt lendületes színfoltok és vonalak vagy inkább firkák és gesztusok: egy kert, egy udvar, egy ház, egy műterem részleteit, növényeit, tárgyait, használati eszközeit, lomjait, lényeit sejtetik, sejtítik.

Az ábrázolás valamelyest ragaszkodik a valósághoz, mégis inkább absztrakcióba és expresszivitásba hajló. A művész nem igazán a valóságos teret, s bennük a távlatosan elhelyezett testek, tárgyak, növények, lények (stb.) plaszticitását ragadja meg, hanem azok színekre váltható kisugárzását, történetét. Az alkotó képzeletét megmozgató fizikai benyomások parázsként felizzó színgangulatokká, lebbenő, lobogó kolorit-táncokká változnak. Mert itt mély, szenvedélyes, egzaltált és

Pelikán Galéria, Székesfehérvár, 2020. szeptember 25 – október 17.

PINKE MIKLÓS, Szellős udvar, 2019; Műterem székekkel, 2019

látomásos lírai impresszió minden egyes kép. Mondhatni, olyan szubjektív és asszociatív impresszionizmus ez, ahol csak a színfoltoknak és a rajtuk, bennük, felettük cikázó, villódzó, a tárgyakat és jelenségeket körül- vagy felülíró heves és színes vonalaknak, valamint színziporkáknak, színvibrációknak van a retinába ivódó, a lappangó valóságot meg- és felidéző jelentése. A hordozó felület imaginárius és kozmikus űrbe (ürességébe) csak a határozott vagy tétova érzésből felkent égő és puha színfoltok, valamint a rajtuk firkaszerűen elhelyezkedő szaggatott vonalak, no meg a finom informel tónusok érzékeltetik a teret, a mélységet. A művész figyelmesen ül és szemlélődik paradicsomi kertjében, békés, otthonos műtermében, akár egy bűvárharangban, miközben a Föld irtózatossal sebességgel kering a Nap körül. Megkapó, magával ragadó lelkiállapotokat tükröző festett *epistolái*, pazar színátmoszférákká tüzesített *őszikéi* ezek a képek az idős, de fiatalos természetű művészeknek.

Rohonczi István látszólag indoklás nélküli kubisztikus tárgyakat, modern házakra, üzemekre, irodaépületekre emlékeztető tértesteket vág, alakít ki, illetve illeszt össze tölgy- és akácfából. A geometrikus formák, síkok és oldalak mindig egyenes élek mentén metsződnek ki a hengertes-tekéből. Ezek az idomfelületek és idomformák egymáshoz képest illeszkedhetnek ferdén, párhuzamosan, merőlegesen vagy perspektivikusan. Megfigyelhető, hogy a fa természetes állására merőlegesen fűrészelt felületein különös hangsúlyt kapnak az olykor negatív bemetszésekkel, testekkel, terekkel szabdaltságot élvíriú középpont-köríves rajzolatai, mert a fa eredeti természetéről, erővonalairól, koráról, növekedéséről, mitikus-kozmosz mivoltáról, megerősített életéről is szólnak. Azonban a vizsgálódó szem tapasztalatainak továbblépve az is leszűrhető, hogy a mértani karanténba kényszerített fa lázadása történetesen abban nyilvánul meg, ahogy a külső és belső fizikai tényezők hatására fokozatosan görbül, hajlik, ferdül, reped, hasad, vetemedik, alakul. A művész által eltervezett véletlen tehát finoman beépül a műbe. A racionális geometria érzelmes geometriává alakul át: az egyenes síkok meghajlanak, megfeszülnek, s a nézőben kozmosz, nem eukleidészi téraszociációk keletkeznek. Ugyanakkor a hasábokra dörzsölt, koptatott meszes színezések csak fokozzák a bennük rejlő, működő, a haláluk után csak azért is megmutatkozó, feltámadó életprogramot. Mindezek következtében teljesen érthetővé válik, hogy az összes cím nélküli lélegző, mikrolassúsággal mozgó-változó tértest miért kap az alapfelületéhez szabott giacomettis hosszúságú, vagy Salvador Dalí ízelt lábú, szürreális elefántjait idéző, mondhatni, szakrális emelkedettségű (bár rozsdásra maratott) vaslábakat – posztamensként.

Szarka Tamás általában kétféle szubsztanciával dolgozik, s a maga receptúrái szerint alkot, kísérletezik: a porcelánkészítéshez használt *Limoges-France Céramique* alapanyagával és az úgynevezett „T-4”-es, a tűzállótégla-gyártás anyagiaként ismert samottos agyaggal. Jelen esetben szabványosított méretű négyzetes formákba kényszerített domborművű emberfejeket készített, de nem valóságghú portré célzattal, inkább az emlékezés kútjából merítve, halászva, hívva elő a kreatív és asszociatív fantáziával megalkotott férfi és női karaktereket, az örök Ádámok és Évák megszakíthatatlan, végeláthatatlan sokaságát.

A „folyamatmű” logikájából fakadóan természetesen az elkészült arcdomborműveket lefotózta, és egy négyzethálós ablakrendszerbe helyezve szabadvásznas számítógépes nyomatokban őrizte, örökítette meg. Erre azért volt szüksége, mert később ezeket a körülbelül 10 × 10 centiméteres arccokat egy kockasablonba préselte, miáltal a fejek Francis Bacon-i módon – mintha egy üveglapra nyomná az ember a fizimiskáját – finoman eltorzultak, megváltoztak. Ezután már a kiégetett domborfejek, illetve a kubusok élei felé néző, a szó szoros értelmében a derékszögű, merőleges síkokba idomított, felezett fantázia-portrék, azaz arcélek mint a „dobókockák” helyezhetők egymás mellé, vagyis tetszőleges, illetve véletlenszerű módon forgathatók, variálhatók és párosíthatók mindannyiunk tanulságos – s nem vitás – álmélkodó örömeire. Ámbátor a torzult fejek, az *arc-mások* (vagy más és más karakterek) változatos sokaságát vizsgálva, nemcsak a pófák és ábrázatok látszólagos szimmetriájának, illetve valóságos aszimmetriájának problémája, de az emberi történelemnek – mint a végtelen és véletlenszerű keveredések genezisének – kívülről nézett, szenttelen metaforája is felmerül bennünk. Szarka Tamás sorozatai, ötletei mindig nagy ívű filozofikus gondolatokra, valamint az érzéki megjelenítés gyönyörére és játékosságára épülnek.

Varga Gábor Farkas egy egyszerű, ám annál nagyszerűbb, gyorsan, lényegre törően, világosan és egyértelműen alkalmazható beszédes ötletet, a papírkivágást választotta itt kiállított művei kifejezési eszközéül. Az ember nem is gondolná, hogy micsoda lehetőségek rejlenek ebben a gyermek-

dednek tűnő, „kézimunka-szakkörös” tevékenységben. Ám ami a képet, betűt, szöveget, síkot és/vagy teret formázó papírkivágások sziporkázó szellemességét, egyszersmind gondolati tömörségét, valamint képzettársító algoritmusait jelenti, az mégiscsak a művész elvitathatatlan érdeme.

A kiindulási pont minden esetben egy-egy vershez, pontosabban verssorhoz, esetleg egy-egy prózai műből kiragadott mondathoz, mondattöredékhez köthető. A művész ezeknek tartalmát átfordítja képpé, jellé, emblémává, ikonná, szoborrá, de úgy, hogy a szöveg-metaphora, az összetett szókapcsolat tartalma tökéletes összhangban működjön annak vizuális megjelenítésével.

A munkák egyik része tehát síkban jelenik meg, a másik része térben mozog. A példákat sorolhatnánk. Ilyen térbeli megjelenítést, doboz-objekt (szövegdoboz) műfaji megjelölést, illetve kivitelezést kap Weöres Sándor egy egysoros aforizmája – a „*Hazugság sosincs egyedül*” –, amely egy lépcsőt formáló megtriplázódó szájat és fejet jelenít meg. Valamint idekapcsolható az „*Égfaló város*” és a „*Királyország*” két emberfejű, önmagába záródó színpadi díszletet utánzó háztömbje is.

A síkban zajló vizuális szövegátalakítások és -értelmezések egyik osztályát a képversek jelentik. Ilyen például Fodor Ákos haiku-koanja az *Akupunktúra* című verseskötetéből, amely Varga „átiratában” egy céltáblát formáló, önmaga középpontja felé tartó spirális nyilvesszőt jelenít meg: „*Még az sem kizárt, hogy a céltábla nyilad útjába kerül*”.

A szöveg és a kép ugyancsak síkban tartott tökéletes megfeleltetései közé tartozik Márai Sándor egy kiragadott mondatrésze az *Ami a Naplóból kimaradt* című életrajzi könyvéből – „*[Bizonyos, hogy] minden igazi utazás értelme a hazajutás, [s az ember megkezdte a hazatérést abban a pillanatban, amikor útrakel]*” –, amely egyszerre formáz bögrét, benne vizet, tengert, hullámokat, halat és papírhajót. Vagy Fodor Ákos egy másik haiku-koanja a *Dél után* című kötetéből – „*Nem én kések. A világ siet.*” –, amely szöveg egy átfordítható homokórába kerül. De Weöres Sándor más egysorosai is – „*Szárnysötét*”; „*Hiány teste, árnyék*”; „*Körülálltalak*”; „*Félelem rácsa*”; „*Egyre magányosabb Istenek*” –, amelyek spirálisan magukba záródó, forduló antropomorf épülettornyokat formáznak. Sőt, ebbe a kategóriába tartoznak Illyés Gyula *Egy mondat a zsarnokságról* című versének egy-egy sorát vizualizáló képsorozat darabjai, valamint Pilinszky János *A lator sóhaja* kétsorosának vizualizált „kettős” képe is, amely egybefolyóan ábrázol egyetlen vörös eget három feltartott kezű stilizált emberi figurával, akik középen egy sárga lélek-lángban „egyesülnek”. („*Együtt leszünk, együtt ma még, ahogy együtt lógunk a kínban, együtt a megígért hazában, halálunkban, / a paradicsomban.*”)

A *Könyvrajzok* ciklus ugyancsak síkban tartott, bár a perspektivikus ábrázolás kelléktárát is alkalmazó darabjaiban azonban már nincs betű és szövegem. Ebben a szekvenciában a könyv tartalma, funkciója, értelme alakul át egy-egy emblematis képi jellé, hieroglif ikonná.

A *Négyek* alkalmi alkotócsoporthoz más és más szemléletű és természetű művei tehát, valahol a nem eukleidészi tér perspektívájaként, a végtelenben mégiscsak „találkoznak” valahogy.

De ha mégsem így volna, legalább gondolatban, szellemben, világ- és létértelmezésben, valamint hangulatban minden határon túl (meg)közelítik egymást.

PINKE MIKLÓS, Fény-árnyék, 2019; Őszül, 2019

PINKE MIKLÓS, Szökőkút, 2019; Kerti váza, 2019

FÁBIÁN (T.) LÁSZLÓ (1978) Budapest

FÁBIÁN T. LÁSZLÓ

A szegénység, a cselédsors,
az erotika és a prostitúció
motívumai a 20. század első
harmadának magyar irodalmában
Társadalom- és irodalomtörténeti párhuzamok
Kosztolányi Dezső Édes Annájának olvasatában

ÉDES ANNA VALÓS KÖZÖSSÉGI LEHETŐSÉGEI – TÁRSADALOMTÖRTÉNETI KITEKINTÉS

Szinte nincs olyan irodalmi alkotás, amelynek esetében ne lenne bizonyos szempontból érdekfeszítő, hogy maga a szöveg mikor keletkezett, vagy éppen az, hogy a fikció milyen történeti aspektusban érvényesül. Egy pillanatig sem lehet kérdés, hogy Kosztolányi Dezső *Édes Annája* esetében mindkét idősíki elemzésre érdemes terület, hiszen a regény cselekménye 1919-ben játszódik, a 20. századi magyar történelem egyik kifejezetten problematikus, meglehetősen terhelt korszakában, a tanácsköztársaság bukása utáni időkben.¹

A cselekmény történeti idején túl kifejezetten izgalmasnak ígérkezik a regény keletkezéséig eltelt közel hét esztendő vizsgálata, amely kellő időnek tűnik a visszatekintéshez, a formálódó szöveg írói reflexióinak átgondolásához és Kosztolányi nagyon sajátos önértelmezésének kifejtéséhez. Túl tehát azon, hogy a szerző identitásának megfejtése és megértése szempontjából a történelmi háttér értelmezése fontos befogadói aktus, a regény korrajzjellegét magán viselő vonásait sem szabad figyelmen kívül hagynunk. Ráadásul a szakirodalomban is találunk követendő példát, hiszen Barabás Judit az *Újraolvasó. Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről* című kötet egyik szerzőjeként az *Édes Annát* taglaló elemzésében foglalkozik a korrajz jelenségével. Úgy érzem, sorai tökéletesen alátámasztják az én feltevézéseimet is: „Az *Édes Anna* sorsa eltér a többi Kosztolányi-regényétől. Ez a mű, melynek kritikai fogadtatása egyértelműen elismerő, amennyiben – a szerző több botlását megbocsátandó – annak bizonyítékaként szokás emlegetni, hogy Kosztolányiban igenis élt érzékenység a társadalmi-szociális konfliktusok iránt, s eme elkötelezettségének az *Édes Annában* hangot is adott.”²

Az *Édes Anna* korrajz-regény is, hiszen pontos képet fest a fikció történeti idejének Magyarországról.³ Szociológiai, szociográfiai alapossággal emeli át Kosztolányi kora társadalmi rétegeinek sokrétű rendszerét a regény szereplőin keresztül, amelyről, azaz az 1920-as évek magyar társadalmának rétegződéséről így ír Romsics Ignác történész: „Az össznépeség 81%-át kitevő munkások, kiskereskedők és a 100 holdon aluli parasztgazdaságok átlagosan az összes adóteher 38%-át, az úgynevezett középosztály másfél milliós tömbje (18%) 41%-át, s a felső 50 ezer (0,6%), azaz a nagybirtokosok és a nagypolgárok pedig 21%-át fizették.”⁴

A Romsics által felidézett adatokból⁵ az is egyértelműen kiderül, milyen volt valójában a magyar társadalom iskolázottsági szintje a '30-as évek elején. A statisztika azt mutatja, hogy 1930-ban a 6 éven felüli lakosság 1,1%-a végzett egyetemet vagy főiskolát. A középiskolai osztályoknál egy fokkal jobb a helyzet, a népeség 3,6%-a minimum 8, 4,7%-a legalább 6, 10,8%-a pedig legkevesebb 4 középiskolai osztályt végzett. Négy elemi osztályba az emberek 73,9%-a járt. 1930-ban a magyar társadalom 8,8%-a gyakorlatilag teljesen analfabéta volt, azaz ennyien nem tudtak írni és olvasni.

Tökéletesen leképezi Kosztolányi *Édes Annája* a cselekmény korának társadalmi struktúráit, hiszen például a középosztály polgári miliójét leginkább Vízycék (kapcsolatrendszerükkel együtt, a Vízycék helyettes-államtitkári kinevezésekor tartott estély után némiképp talán a nagypolgárságot is) testesítik meg. A ház, amelyben élnek, ugyan árnyaltabb képet fest – persze mindenképpen szimbolikus a Ficsorék és Vízycék közötti térbeli elhatárolás –, de lakásuk egyértelműen tükrözi ezt a világot, amint ösztönös cselekedeteik, valamint Vízycék kötődései és megnyilatkozásai is ezt erősítik az olvasóban. Több mint tisztos megélhetés, látványosan fenntartott nível, polgári öntudat, amely esetükben erőteljes kispolgári attitűddel is párosul.

A városi munkásság körébe számos szereplő tartozik, ide sorolhatjuk például a háztartási alkalmazottakat, azaz a házicselégeket, így magát a címszereplőt, Édes Annát, de Etelt és Stefit is, valamint Báthoryt, a kéményseprőt és tulajdonképpen a házmester Ficsort is. Tudjuk a regényből, részben Ficsor elbeszéléseiből, részben a VI. fejezetből, amikor Vizyné megtekinti „új portékáját”, az éppen megérkező cselédet, hogy Anna Balatonfőkajár községben született.⁶ A szembesítés során azt is elárulja, hogy apja is cseléd, azaz béres az uraságnál, de se földje, se háza, se tulajdona. Anna apja tehát mezőgazdasági cseléd, és minden bizonnyal Anna is az lett volna, ha nem próbál szerencsét a távoli nagyvárosban. Ezt a feltételezést támasztja alá Kövér György is, aki arról ír, hogy 1900 és 1920 között a budapesti női cselédek 55%-a mezőgazdasági származású volt. Ezzel összefüggésben a következő érdekes észrevételt teszi a munkakör „életútszerűségével” kapcsolatban: „A női cselédség nem egyszerűen egy foglalkozás választása volt, hanem egy késleltetett szocializációs mechanizmus eredménye is falusi leányok tömege számára. [...] A döntő többség nem ezért késleltette szociális fixációját, hanem mert nem tudott a falu által előírt normának idejekorán megfelelni, végül azonban többségük visszatért a mezőgazdasági foglalkozásokhoz.”⁷

A kötet társszerzője, Gyáni Gábor azzal egészíti ki a Kövér-féle összefüggést, hogy valójában mit is jelenthetett egy fiatal vidéki lány számára a nagyvárosban házicselédnek lenni: „Összekötő kapocs volt tehát a házicselédmunka a vidék és a város között, ezen belül a falu és a főváros között, hiszen a cselédek az átmenetileg, legfőljebb néhány évig űzött kereső munkájukat befejezve rendszerint visszatértek eredeti lak- és szülőhelyükre.”⁸

Gyáni adatai szerint egyébként Budapesten a ténylegesen kereső nőcselédek száma 1910-ben közel 68 000 volt, míg a '20-as évekre ez a szám 51 000-re csökkent.⁹ Logikusan következik mindebből az a kérdés, hogy ebben a társadalomban Édes Annának az érvényesüléshez milyen valós lehetőségek álltak rendelkezésére. Visszatérni a szegénységbe és kitesztottságba, vagy inkább házasságra lépni valakivel? Vajon létezhetett-e számára bármiféle társadalmi mobilitás, volt-e számára reális alternatíva, választási lehetőség? Jó lenne tudnunk, hogy körülményeinek lett-e az áldozata.

Az árnyalt és összetett válasz megtalálásában segítségünkre lesz többek között a Budapest Főváros Levéltára által kiadott Budapesti Negyed című periodika, amelynek 2010 őszén és telén publikált két tematikus számában – Császtvay Tünde szerkesztésében – a századforduló erkölcséről, főként az erotika és a prostitúció kérdéséről esik szó.

Dr. Schreiber Emil államrendőrségi tanácsos 1917-ben megjelent, *A prostitúció* című tanulmányában bizonyos szempontból tökéletesen megválaszolja a korábban felvetett kérdést. Írásában egy 1916-os kimutatást idéz, amely szerint a bejegyzett prostituáltak több mint fele cseléd vagy háztartásbeli volt korábban.¹⁰ Teljesen egyértelmű az összefüggés, bármennyire is keserűen hangzik, hogy Anna előtt a cselédség mellett – vagy éppen helyette – tulajdonképpen egyetlen életszerű és társadalomtörténeti szempontból is igazolható út állt nyitva, mégpedig az, hogy prostituált legyen belőle. Semmi más esélye és lehetősége nem maradt, hiszen a Báthoryval való házasság meghiúsult. Anna kiszolgáltatottá vált, olyanná, aki egyáltalán nem lehet ura a saját sorsának. Az is világos, hogy Édes Anna a társadalmi kényszerek hatására válik cseléddé, ami egyébként számára apja paraszti sorával, bérességével szemben még előrelépésnek is tekinthető, hiszen a regényből is kiderül, hogy otthon szinte semmilyen más kilátása nem lett volna. Ugyanilyen szükségszerűség és következmény lenne számára az utcalányság. Ha alaposabban értelmezzük Patikárius Jancsi későbbi reflexióit, és felismerjük az alkotó tudatos utalásait, akkor könnyen megértjük, hogy ő utólag a kiszolgáltatott cselédet egyértelműen prostituálnak, erkölcstelen, könnyűvérű nőcskének tekintette, és akként is bánt vele: „Te, öregem: egy repedtsarkú szolgáló.”¹¹

Schreiber Emil mellett a korabeli prostitúció jelenségeire, vélelmezett és valós okaira még számos szerző reflektált. Tábori Kornél, akit egyébként a modern magyar bűnügyi riport megteremtőjeként tartunk számon, és társa, Székely Vladimir rendőrfogalmazó – aki a rendőrség sajtóirodájának vezetője volt – nem sokkal a századforduló után, 1908-ban közölt cikket *Az erkölcstelen Budapest* címmel. Munkájukban a prostitúció társadalmi okai mögött többek között a családalapítás nehézségeit – azaz a párta találás és a házassági kötelék problematikáját –, a férfiak szexuális ösztöneit – ez talán kevésbé szorul magyarázatra –, továbbá a nagyváros bűnös életvitelét és a női kereseti viszonyok mostohaságát látják.¹² A későbbiekben irodalmi példákkal is igazolni fogom ezt a felvetést, ugyanis számtalan kortárs alkotó reflektált a bűnös nagyváros efféle víziójára,

PINKE MIKLÓS, Kerti ösvény, 2019; Macska a kertben, 2019

alátámasztva a „tudomány” eredményeit. Ha ezzel az olvasattal kiegészítve értelmezzük Kosztolányi regényét, akkor Anna társadalmi kitaszíttóságára és kiszolgáltatottságára evidenciaként tekinthetünk. Báthory személyében ugyan felbukkan a történetben a családalapítás mint alternatíva, mint a menekülés egyik lehetősége, de Vizyné ráhatása, az ennek következtében fellépő erőteljes pszichológiai nyomás és az azzal párosuló lelki zsarolás végül gátjává válik a házasságnak. Ehhez kapcsolódik a Gyáni Gábor által felidézett lényeges társadalomtörténeti adalék, amely egyúttal felvetett tézisünk egyértelmű igazolását is jelenti: „S noha a Horthy-korban valamelyest meghosszabbodott a cselédek ezen átmeneti kereső elfoglaltsága, mindez nem változtatott a tényen, hogy a cselédek mindig is a nők fiatalkori életciklusára korlátozódott: a szülői családból való kiszakadással indult valamikor a 15-20. életév határai között (1930-ban a házicselédség egyharmada volt 20 évesnél fiatalabb), és a férjhezmenetellel (20-30. év között) zárult. Ezért is oly ritka a nőcselédek között a feleség: 85%-uk volt hajadon, és mindössze 6%-uk élt házasságban 1930-ban.”¹³

Tábori Kornél és Székely Vladimir a „kényszerokokról” készített felmérésükben – egy rendőrtisztviselő korábbi statisztikájára hivatkozva – kimutatták, hogy a nagyvárosokban a prostitúció döntő oka egyértelműen a nyomor (50%), 20%-ban leginkább a kitaszíttottsággal és a szülők bűnével magyarázható, 18%-ban pedig az elcsábíttottság és az elhagyatottság visz rá valakit arra, hogy ezt az ősi hivatást válassza.¹⁴ Azaz deklarálni lehet, hogy az általunk is vizsgált időszak és társadalmi réteg relációjában elsősorban a körülményeken múlik az, kiből lesz prostituált és kiből nem, de természetesen a fennmaradó, nagyon jelentős szempontok – azaz a kiszolgáltatottság, a kitaszíttottság, a kortárs csoportok megtartó erejének és a szülői háttérnek a hiánya – is összefüggésben állnak a társadalmi mélyszegénységgel. A szakirodalomban szereplő tematikából ismerős a szegénységet a középpontba emelő elemzések köre. Lényegében ezek indokoltságát és valóságalapját erősítik az idézett felmérések eredményei is.

Néhány évtizeddel később, 1935-ben a bőr- és nemibeteg-gyógyász dr. Doros Gábor a prostitúciót elsősorban „idült társadalmi betegségnek”¹⁵ tartotta, de azért az okok között ő is megemlíti a „szociális lesüllyedés, a nyomor és elhagyatottság”¹⁶ kategóriáit. Tanulmányának végső konklúzióját – némiképp finomítva és objektivizálva korábbi megállapításait – az orvos szerző az alábbi morális észrevétellel vonta meg: „Mindezek alapján meg kell állapítanunk, hogy a prostitúció okai főként a társadalomban, a környezetben, a családban stb. keresendők, úgyhogy végeredményben a prostitúció fennállásáért [...] nem annyira a prostituált, mint inkább maga a társadalom felelős.”¹⁷

Nagy előrelépésre és jelentős szemléletváltásra utal a jelenségnek ez a fajta megközelítése a darwini tanokra és a taine-i milióelméletre épülő Cesare Lombroso olasz törvényszéki orvos és antropológus vitatott és provokatív elméletéhez képest, aki az 1876-ban *A bűnöző ember* címmel megjelentetett tanulmányában azt állította, hogy a bűnöző emberek veleszületett hajlammal és rendelkezéses agybéli zavarokkal bírnak, amelyek a társadalmi konfliktusok egy jelentős részének esetében konkrét okokká és okozókká is válnak.¹⁸ Emellett tisztában kell lennünk azzal, hogy vizsgált korszakunkban természetesen léteztek más iskolák, egészen eltérő megközelítések is. Ilyen például az *Édes Anna* kiadása után hét évvel, 1933-ban publikált beszámoló is dr. Bíró Béla tollából, aki nem hagy kétséget afelől, hogy nyilvánvalóan nem lehet teljes a korábban Táborihoz és Székelyhez kötött gondolkodásbéli fordulat, hiszen a prostitúció megítélésével kapcsolatban továbbra is akadtak olyanok – például Bíró Béla is –, akik egyáltalán nem társadalmi jelenséggé kezelték azt. Bíró, egyetértve Lombrosoval, örök tanulságként a következőket írja le *A prostitúció* című szövegének *A prostituált nő* alfejezetében: „Tehát a prostituált nem a családi és a gazdasági viszonyok mostohasága, a nevelés hiányossága, a környezet rossz példaadása miatt lesz prostituálttá, hanem a testi és szellemi jelek által kifejezett veleszületett lelki degenerációja miatt.”¹⁹

Bíró nem osztja azt a megközelítést sem, amely szerint a prostitúció társadalmi kényszer lenne, de továbbra is állítom, hogy Kosztolányi Édes Annája előtt, ha kihullott volna a cselédsorból, és esetleg nem állt volna előtte a regényben felvázolt és megíúsult menekülési útvonal, azaz a Báthoryval való házasság lehetősége, akkor szinte biztosan utcalány lett volna. Prostituált, de semmiképpen sem valami veleszületett degenerációs folyamat, hanem teljesen egyértelműen a társadalmi szükségszerűség okán. A prostitúció jelensége és kérdése ugyanakkor olyannyira fontos és égető társadalmi tényezővé vált, hogy előbb-utóbb a jogalkotókat is döntésre és reakcióra készítette. 1867-ben Budapesten már szabályrendelet is készült a bordélyházak és a kéjhölgyek tárgyában – utóbb számos kiegészítéssel és módosítással –, amely később mintát jelentett más városok számára.

1874-ből például már egy kolozsvári rendeletet is ismerünk ebben a tárgyban.²⁰ A filológiai kutatás arra is rámutat, hogy a prostitúció és a bordélyházak ügye gyakran szolgált „szaftos” témát – szövegben és képen egyaránt – a korabeli vicc- és élelapoknak.

A SZEGÉNYSÉG ÁBRÁZOLÁSÁNAK NARRATÍVÁI

A korabeli magyar társadalmi tendenciák alapján tehát látjuk, hogy a címszereplő Édes Anna előtt az egyetlen valós alternatívaként csupán a prostitúció maradna, ha bármilyen módon elveszítené házicselédi pozícióját, és nem menne vissza szülőfalujába – hiszen a házasság Vizyné lelki zsarolása miatt kizárt. A századforduló magyar irodalmában tematikusan megjelennek a szegénység és a társadalmi kiszolgáltatottság témái, a cselédsors ábrázolása és az erotika, a prostitúció motívumai. A társadalmi kiszolgáltatottság, a periférián való lét, a szegénység, a cselédsors, az erotika és a prostitúció egymástól elválasztható témák, de természetesen vannak átfedések és kapcsolódások is közöttük. Az átláthatóság és a rendszerszerűség miatt kategóriánként tekintem át az esetünkben hasznos szépirodalmi párhuzamokat.

Kezdjük az okok áttekintésével, azaz következzen a szegénység motivikus vizsgálata. A módszertani leírás fontos eleme, hogy tökéletes lehetőséget teremt az elhatárolásra az, amilyen minőségben és fokon foglalkoztatja a szerzőt az adott társadalmi jelenség. Egyszerűen dokumentál csupán, lejegyez, talán minősít is, vagy éppen értő módon, kellő érzékenységgel, figyelemmel és empátiával közelít tárgya-hoz. Elsősorban olyan szövegrészeket válogattam, amelyek a szegénység érzékletes szépirodalmi leírását jelenítik meg, hiszen ezek egyfelől korrajzot festenek, másrészt valamiféle lelki kötődést, értő ábrázolást feltételeznek tárgyukkal.

Bródy Sándor 1884-ben írta meg a *Nyomor* című novelláskötetét, amely egy csapásra ismertté és elismertté tette a szerzőt. Ebben a kötetben – még ha nem is egyedi az eset, de mindenképpen újszerű – Bródy többek között a szegénység és a kiszolgáltatottság nagyvárosi formáját tárja az olvasó elé, hihetetlenül erős naturalista ábrázolással. Összesen hat elbeszélést olvashatunk a könyvben, amelyből a harmadik *Két vén cseléd* címmel jelent meg. Bródy ebben a rá jellemző aprólékos-sággal írja le a munkás férfiak és nők világát, kifejezetten erőteljes motívumokkal jeleníti meg sivar, külvárosi környezetüket és közvetlen lakóhelyüket: „Az alkov levegője tömött volt és oly bűzös, mint egy kasamátáé. Petróleum nehéz fojtó szaga hatott át minden atomot. A nyirkos levegő izzott, a penészes falakon kiszivárgott nedvesség úgy tündökölt, mint valami ezüst nap.”²¹

A kötet negyedik elbeszélése, amelynek *Turagovics Tógyerék* a címe, egyfelől költőibb, másfelől sokkal konkrétabb és egzaktabb leírást ad a nyomorról, kellőképpen érzékeltetve a szegénység és a szenvedés stációit: „Hideg légáramlat csavarog a csövekben s nyögve sírva: a nyomorról, hideg szobákról meleg szobákban fagyos szívekről mond nekem mesét...”²²

A korabeli társadalom állapotáról készült felmérésekből és szociológiai kutatásokból már jól tudjuk, hogy a Bródy által is érzékeltetett létállapot meghatározó eleme, legtöbbször konkrét oka is a prostitúciónak. A magyar avantgárd egyik legnagyobb és legjelentősebb alakja, Kassák Lajos 1904-ben költözött Érsekújvárról Pestre, és néhány évtizeddel később kezdte publikálni a Nyugatban folytatásokban az *Egy ember élete* című regényét, amelyben természetesen kitért a kor laza erkölcsére és a prostitúció jelenségére: „Nagyon szépen öltözött nő volt, egész közel állt mellém, s ő is úgy tett, mintha a kalapokat nézegetné. [...] Nem akartam, hogy valahogyan kikezdjen velem, átmentem az út másik felére egy órásnak a kirakata elé. Csúnya, ingerlő gondolatok jártak a fejemben. Sajnáltam, hogy nincs pénzem, így akkor egész nap is szökdöshetek a nők előtt. [...] Mi fog velem történni, nem tudtam. [...] A lány megfogta a nyakamat és a díványra húzott. [...] Elborult velem a világ. No most, most. Úgy éreztem, életem legnagyobb pillanata következik. És hagytam, hogy történjen velem, aminek történnie kell. A ruha, mintha lemállott volna rólam, ott álltam mezítelenül a fényben, és a lány magához vett, és azt hiszem, hogy a következő pillanatban elvesztem magam és többé semmiről sem fogok tudni semmit.”²³

A szegénység ábrázolása mellett Kassák szövegében az erkölcstelenség víziója és a prostitúció is megjelenik, amit a városba frissen érkező fiatal és tapasztalatlan hős nézőpontjából érzékel az olvasó. Nézzünk most olyan szövegeket, amelyek kifejezetten a város és a falu, a vidék közötti különbség olvasatában vetnek fel erkölcsi kérdéseket, háttérben a szegénységgel.

Természetesen Kosztolányi életművében az *Édes Annát* megelőzően is találunk olyan példákat, amelyek igazolják, hogy valóban foglalkoztatja őt ez a jelenség. 1906-ban publikálta *Koldusok* című szövegét, amelyben a következő, kifejezetten érzékeny konklúzióra jut: „A társadalom nagy hibát követ el, mikor tétlenül nézi a koldusok henye elszaporodását. Az alamizsna megszabadít bennünket pár pillanatnyi lelkiismeret-furdalástól, de a másik oldalon meg a koldulást kenyérkeresetté emeli, s ezer s ezer koldust nevel.”²⁴

Néhány esztendővel később, 1908-ban a *Hét krajcár* című novella jelentette Móricz Zsigmond számára az első komoly elismerést és sikert. Móricz művei között számos szöveget találunk, amelyben a nyomor és a szegénység kortünetként bukkan fel. A *Hét krajcárt* például az alábbi bölcsesleettel kezdi: „Jól rendelték azt az istenek, hogy a szegény ember is tudjon kacagni. Nemcsak sírás-rívás hallik a putriban, hanem szívből jövő kacagás is elég. Sőt, az is igaz, hogy a szegény ember sokszor nevet, mikor inkább volna oka sírni. Jól ismerem ezt a világot. A Soósoknak az a generációja, amelyből az apám való, megpróbálta az ínségnek legsúlyosabb állapotát is.”²⁵

Ahogy már említettük, Móricz Zsigmondot sok írásában foglalkoztatta még a nincstelenség jelensége és a hozzá kapcsolódó ínséges idők ábrázolása. 1909-ben megjelent *Tragédia* című novellájában a főhősnek, Kis Jánosnak lelki és fizikai szegénységét jellemezve ezeket a sorokat írja: „Ő is feltápáskodott. Éhesnek érezte magát. Odanézett a fekete falú cserépedényre. Üres... Úgyse volna benne, csak valami lötyty. Megrúgta az edényt; megvetően és dühösen. [...] – Üssön meg a guta! – káromkodott Kis János és lerugdosta a lábáról a kölöncöt. – Már míg élek, mindig ebbe a szegénységbe kell szuszogni. [...] Kis János amolyan láthatatlan ember volt, akit senki sem lát meg. Így élte le az egész életét, sohasem volt egy percig sem érdekes ember. [...] Akkor lakott utoljára jól, beteg is lett tőle. [...] Még ez az egy érdekelte: az evés. A feleségét emiatt szokta elverni s ha gondolt valaha valamire, arra, hogy mit volna jó enni. De ezt sem tudott sokat elképzelni. Hiába, a tapasztalat nem segítette.”²⁶

Ismét Kosztolányi életművének egy darabját érdemes figyelemmel kísérnünk, hiszen 1924-ben *Szegények* címmel írt egy verset is ebben a témakörben. Ebben természetesen korábbi, felelősségteljes nézőpontjából tekint a szegénységre, ugyanakkor szembesíti is vele azokat, akik jobb körülmények között élhetnek:

*Te elfelejtet, hogy délben mit ettél,
kivel beszéltél tegnap, ki az ellenséged, barátod,
mert gazdag vagy s feledékeny. [...]
De a szegények még most is tudják,
mit mondtál te nekik öt évvel ezelőtt, [...]
Óvják ők azt, ami élet,
félreteszik, amit csak megérintett,
mint azt a síralmas bádogdobozt, amelyben
cigaretta tartottak valaha mások.
A szegények virrasztanak,
vigyáznak mindenre,
élnek tehelyetted is,
és nem felejtenek.²⁷*

Áttekintésünk utolsó szemelvénye Papp Károlyhoz fűződik, aki 1928-ban a Nyugatban publikálta *B. városában történt...* című novelláját. Ebben a korábbi példákhoz hasonlóan ő is a nyomor és a nélkülözés állapotát vázolja, egyfajta belső leírással kiegészítve: „Utcáról utcára sodort a nyomorúság. [...] De én kínlódni akartam. A sorstól egyszer a nyomorúság vakondgödrébe kényszerítve, úgy gondoltam: ez már örök. Hetek óta szétosztottam magamat, az egyik részem elneveztem »baromnak«, a másikat »szentnek«. A barom kínlódjék, gondoltam, de a szent mosolyog. S ha a barom majd nem fog tovább túrni tudni, gebedjen meg. A szent tovább fog mosolyogni. Ám a legmardosabb éhségnél is nagyobb gyötrelmet okozott bennem az, hogy a barmot alig-alig tudtam egy-egy pillanatra legyőzni. Minél jobban dühöngött, káromkodott, kesergett az étek után, én annál jobban bánkódtam, szomorkodtam miatta.”²⁸

Kosztolányi *Édes Annájának* szegénységábrázolását részben a regény cselekménye teszi indokolttá, hiszen annak fabulája a „hárommillió koldus országához” köt bennünket. Vagy ahogy a '30-as

évek végén József Attila *Hazám* című versében megfogalmazta: „...s kitántorgott Amerikába / másfél millió emberünk.”²⁹

A történet időbeli meghatározottsága mellett a nélkülözés és a szegénység különféle formájának érzékletes bemutatását erősíti a szereplőkön, azaz a társadalmi rétegeken keresztül megjelenített összhatás is. Ráadásul Kosztolányi regényében maga a szegénység is több értelemben fordul elő, hiszen már Anna egzisztenciális kiszolgáltatottsága is kétértelmű: egyfelől az anyagi függésre, a pénztelenségre, a vagyontalanságra utal, másfelől a fizikai függésre is, hiszen gyakorlatilag Anna önálló létezését, azaz egzisztenciáját teszi semmissé Vizyné terrorja. Ne feledjük, hogy mindezeket túl Anna szegénysége lelki és szellemi téren is megnyilvánul, sőt, a befogadóban keltett empátia is része lehet ennek a motívumnak.

A CSELÉDSORS MEGJELENÉSÉNEK LENYOMATAI

Molnár Ferenc 1907-ben megjelent tárcanovellájában, *A szobaleány* címűben, amely *Egy kislány levele* alcímmel jelent meg, egy fiatal hölgy féltékeny nézőpontjából értesülünk a bátyja és a náluk szolgáló cseléd lány között kialakult kapcsolatról. A gyakorlatilag egyetlen mondatban előadott „panaszkodásból” kiderült, hogy Olga nevű levélírónk – a családban egyedülként – észleli Mili és Jenő kialakuló románcát. Aggódik ugyanakkor bátyjáért, hiszen ez a szerelem annyira elveszi a cseléd lány eszét, hogy elhanyagolja munkáját, azaz az elbocsáttatását kockáztatja, amely egyúttal véget is vetne a kapcsolatuknak. Éppen ezért Olga titokban kisegíti Milit, éjszaka például képes azért felkelni, hogy kipucolja Jenő cipőjét. A fiatal lány is tökéletesen látja a társadalmi különbségből fakadó reménytelenséget, de azért a szerelmet is érzékeli: „[...] mert látom szegény Jenő szemében a szerelmet, és tudom, hogy ezen nő nem tekinti az örvényt, mely úrként tátong közöttük, hanem meghűléstől félti...”³⁰

Arra is találunk a magyar irodalomban temérdek példát, hogy egy cseléd lány áldozatává válik saját érzelmeinek, a legtöbbször persze azért, mert becsapják, bármit elhitetnek vele, amire vágyik. Akad olyan helyzet, amikor számításból és kifejezetten a testi beteljesülés érdekében használják ki a szegény, magányos lányt, de olyanra is láthatunk példát, amikor az ifjú hölgy egy téves szituációt vél valóságosnak, s a gaz csábító bűne ilyenkor leginkább az, hogy a hamisat igaznak tünteti fel, természetesen azért, hogy kihasználhassa a nőt, és kiélvezhesse a számára minden értelemben édes és kellemes viszony összes pillanatát. Ennek az egyik legjellegzetesebb és leghíresebb példája Hunyady Sándor adaptált novellája *Bakaruhában* címmel, amelyet 1931-ben írt. (Fehér Imre 1957-ben, Hubay Miklós forgatókönyvét használva készítette el Hunyady munkája alapján saját filmjét.)

Ebben a novellában egy, a katonaságot megúszó, alapvetően civil hős ölt magára hetente kétszer bakaruhát, hogy megmutassa magát a századnál. Ugyan valójában büntudata van emiatt, hiszen póttartalékosként – más, szintén életerős férfikkal ellentétben – nem kell háborúba mennie, mégis nagyon jól érzi magát ebben a helyzetben. Vasárnap délutánonként, amikor magára ölti bakaruháját, azaz teljesen úgy néz ki, mint egy igazi katona, végigsétál Kolozsvár utcáin – mint oly soknak, ennek a történetnek is Kolozsvár a helyszíne –, és a cselédkorzón, ahol az éppen a kimenőn lévő cseléd lányok ismerkednek a rangban hozzájuk illő fiatalemberekkel, hogy szeretőt találjanak maguknak, egy kalotaszegi lánnyal sodorja össze az élet. Intim viszonyuk lesz, vasárnaponként találkoznak a városban, majd a lány apró cselédszobájában – ahol valójában csak egy vaságy és egy asztal fér el – töltik az éjszakát. A főhős nem árulja el valódi társadalmi státusát és helyzetét, a lány pedig végig azt hiszi, hogy rangban hozzá illő társat talált magának, hiszen folyton olyan történeteket mesél neki szeretője, amelyek alapján nyugodtan következtet erre. Végül természetesen a férfit leleplezi az „élet”, a cseléd lány elég megalázó módon szembesül udvarlója valódi arcával, a novella pedig a csalódáson túl a lány felmondásával ér véget. Hunyady az alábbi párbeszédben érzékelteti hőseink társadalmi státusa alapján a közösségben betöltött szerepét és helyét: „– Hát maga nem tudja, Sándor, hogy nekünk nem szabad oda átmenni? Visszakergetne onnan a rendőr. Az uraknak van fenntartva az a sor. [...] – Egye meg a fene őket. Micsoda disznóság, hogy az ember ne járhasson szabadon, amerre éppen jólesik. Talán azok, akik odaát vannak, többek valamiben, mint mi ketten? [...] De hát én föl voltam háborodva. Hirtelen eszembe jutott, hogy a Kioszkba sem vihetném be a lányt. Kidobnának a pincérek, hogy az nem olyan hely, ahol bakákat és cseléd lányokat is kiszol-

gálnak. Pimaszok! Egyszerre a bőrömön éreztem azokat az elbizakodott rendelkezéseket, amiket a magamfajta emberek kényelmére hoztak.”³¹

Hunyady az egyébként egyes szám első személyű narrátor leíró mondataival és átkötő gondolataival, valamint a férfi és a nő között kibontakozó kapcsolat bemutatásával tökéletesen ábrázolja a cselédlány lelki és szellemi világát is, valamint az ezek mögött megbúvó feltevéseket, amelyek nyilvánvalóan a kor elvárásainak pontos és precíz leképezései:

„Amikor megszólítottam, tegeztem. De kétpercnyi néma séta után önkéntelenül a gyöngédebb és bensőbb »magá«-ra fordultam át. És meglepve láttam, hogy ez a felhőtlen homlokú, fiatal parasztlány észrevette ezt a finomságot. Elhagyta ő is a hetyke hangot, és meleg közvetlenséggel kérdezte, hogy hová való vagyok. Kolozsvárra? [...] Séta közben megtudtam, hogy valami hivatalnoknál szolgál, aki a Bocskai téren lakik. Tisztességes ember a gazdája. De még nem ismeri jól a helyét, csak két hete jött be Kolozsvárra a falujából. [...] Ennek a vasárnapi parasztkorzónak olyan határozott iránya van, mint a hangyák útja a földön. Végighömpölyög a tarka folyó a Honvéd utcán, a Főtér jobb oldalán, az Unió utcán, aztán a Barta Miklós utcán lefordul a Szamos felé, és végigvonul a Sétatér jobb oldalán. Zsúfolva van a jobb oldali sor, sűrű por, zsvivaj, tolongás a vén fák alatt.”³²

Talán nem véletlen, hogy a Hunyadynál szereplő cselédlány, Édes Annához és oly sok más valószínűleg hasonló alakhoz hasonlóan – hiszen társadalomtörténeti forrásaink is ezt igazolták –, szintén parasztlány, aki vidékről került fel a nagyvárosba.

AZ EROTIKA ÉS A PROSTITÚCIÓ ÁBRÁZOLÁSA

A szegénységből és a cselédsorból való korlátozott kilábalás lehetőségeit világosan jelzik korábbi szociológiai tapasztalataink. A magyar irodalomban ennek két, összefüggő lenyomatát találjuk. Az egyik formát az erotikus témaválasztás némiképp általánosabb keretei között láthatjuk, a másikat pedig sokkal konkrétabb megvalósulásban, a prostitúció jelenségének és a prostituáltak világának, miliójének megjelenítésében. Ahogy Anna előtt is ez maradt volna a valós alternatíva a hazatérés reménytelensége és Báthory meghiúsult házassági ajánlata után.

A szövegek átvizsgálását követően teljesen egyértelmű, hogy mindkét kategóriában létezik egyfelől érzelmi-intellektuális közelítés a témához, az emberi és a társadalmi jelenségek összefüggéseinek feltárásával, érzékeltetésével, valamint egy meglehetősen profán, a testiség naturalizmusában tobzódó, annak pusztán öncélú bemutatását megvalósító ábrázolás. Következzenek előbb az erotika jegyében az erkölcsi züllöttség és romlottság szépirodalmi példái. A modernitás, az irodalmi modernség előfutáraként tartják számon azokat az írókat, költőket, akik már a 19. század utolsó évtizedeiben ha még teljesen nem is, de a témaválasztásukat tekintve egészen újszerű, korábban elképzelhetetlen tartalmú szövegeket alkottak. A lírában ilyen volt tulajdonképpen Vajda János, Komjáthy Jenő és Reviczky Gyula is, hiszen mindhármuknál találunk olyan alkotásokat, amelyek saját korukat megelőzve, dacolva a konzervatív kritika puritanizmusával, őszinte megnyilatkozások a vágyakról, a kéjről és a különféle erotikus élményekről. Vajda János 1875-ben írta meg *Alfréd regénye* című munkáját, amelyben a „kéjvágy” kifejezetten metaforikus leírását olvashatjuk.³³ Néhány évvel később, 1882-ben Komjáthy Jenő írt *Kéj* címmel verset, amelyben a szintén az „ölelésre” és az „egyesülésre” vágó „lírai én” felfokozott állapotban fejezi ki érzéseit.³⁴ Iványi Ödön 1889-ben napvilágot látott, *A püspök atyafisága* című regényében szintén sok szó esik az erkölcsök pusztulásáról és az érzékiség fellángolásának formáiról, amint azt az alábbi idézetben is olvashatjuk: „Fölkereste Bizony Birit. Rossz óráiban ez a céda lény volt virrasztó társa sokszor. Áttombolt vele ismét egy őrült, vad éjszakát.”³⁵

Szintén a kor erkölcsi züllöttségére figyelt fel Szilágyi Géza, aki *Tavasszal és nyáron* címmel közzölt munkájában a túlzott szabadosságot gondolta leginkább problematikusnak: „És – hála a mindent levetkeztető felöltözködésnek – egy szempillantás alatt oly alaposan és részletesen ismered a nő némely szépségét, mint talán annak a nőnek a férjeura vagy a legmeghittebb barátja sem. Mert bizony sok nő a legintimebb együttlét pongyolájában is olykor kevesebbet árul el bájának plasztikájából, mint amennyit utcai toalettje a legvadabb idegenek előtt is kidomborít.”³⁶

Az 1920-as évek közepén, 1926-ban Savarius álnéven Hoffmann Imre publikált egy kötetet *A bujaság himnuszai és más erotikus költemények* címmel, amelynek jellegéről és tartalmi összetevőiről

már önmagában a cím is eléggé beszédesen számol be. A munkából egyébként, a szerző előszava szerint, 250 számozott példány készült, saját „kezevonásával”, és kereskedelmi forgalomba azért nem került a könyv, mert azt elsősorban a barátoknak szánta, mindenkinek, saját névre szóló példánnyal.³⁷

Balázs Béla *A szoknya* címmel közölt három apró kis történetet, amelyekben szintén a férfiak és a nők között elképzelhető intimitás különféle formái kerültek terítékre. A novella első részének mintegy konklúziójaként, a kor egyértelmű lenyomataként fogalmazta meg az elbeszélő az alábbi gondolatot: „Csodálatos dolog a szemérem, és csodálatos a mi kultúránk, melyben a ruha érzékenyebb, csiklandóbb nemi és faji szimbólumunk a meztelen testünkénél.”³⁸

Tersánszky Józsi Jenő *Ne alkudozzunk a szerelemben!* című szövege többek között az erkölcsi felbomlás jegyeit mutatja be akkor, amikor olvasója elé tárja történetének egyik női szereplőjét és annak „ajánlatát” a neki udvarló és az őt meghódítani vágyó lovag számára: „Maga, már megmondtam, hogy férfinak nem az esetem. [...] Ezzel szemben azt mondja, hogy: maga ezt nem bírja, magának annyira kellet! Hát tessék, áldozzon érte, ha olyasmit is akar tőlem, ami nekem semmi örömet sem jelent, csak magának. Ez így szokás.”³⁹

Végül Tersánszky kedves és kifejezetten romantikus csavarral helyreállítja a világ felbomlónak tűnt rendjét, és tisztességes, valóban szerelmes befejezéssel rukkol elő. Ha komolyan átgondoljuk, tulajdonképpen teljesen egyértelmű és logikus, hogy Krúdy Gyulánál érzékletesebben, elegánsabban, lovagiasabban senki sem írhatja körül a meglazult erkölcsű hölgyeket. Eleganciája és finomsága mögött kifinomult korrajz és precíz szociográfia áll, és természetesen az örök alteregó, Szindbád alakja. A Krúdy Zsuzsa, az író lánya által ránk hagyományozott családi legendárium szerint éppen ez volt Krúdy utolsó írása – *A szív alakú hölgy titka* címmel –, amelyet halála után az íróasztalán megtaláltak: „191*-ben, tehát a háború előtt, voltak hölgyek Magyarországon, akik nemcsak bensőjükben viseltek jószágos, adakozó, kérésre-könyörgésre engedékeny szívet, hanem már külsejükben elárulták női gyengédségüket, soha meg nem hálálható, adakozó kedvüket, szívósságukat, amellyel szinte természetesen megjutalmazták azt, akit bizonyos ideig (amíg megérdemelte) szerettek.”⁴⁰

Ha a témát alaposabban tanulmányozzuk, világosan látszik, hogy léteznek még ezeknél is sokkal polgárpukkasztóbb, kifejezetten obszcén és vulgáris szövegek, amelyek többnyire felfokozott, vágyat ébresztő hangulatban, a totális naturalizmus jegyében írnak le szituációkat, leginkább a szerelmi együttlétet, rendkívül részletező formában. Ilyen például Reviczky Gyula *Vetkezz hamar!* című verse,⁴¹ amely valójában egy nagyon heves szexuális aktus kimerítő leírása. Vagy a kor ünnepezt írójának, Jókai Mórnak az a nagyon érdekes és talán váratlanul szabados, cím nélküli kéziratot verse, amely 2007-ben került elő az OSZK kéziratári anyagai közül, s amely, ha lehet, trágár kifejezéseivel még vulgárisabb és még aprólékosabb formában tárja olvasója elé a szexuális gyönyörkeltés számos lehetséges és változatos formáját, egy hosszasan elnyújtott együttlét ábrázolásával.

Természetesen nem maradhat ki az áttekintésből a magyar irodalomoktatásból is jól ismert és a korábban már említett költő, Reviczky Gyula sem, aki a modernitást megelőlegező, a prostituáltak társadalmi és szociális kiszolgáltatottságát körvonalazó Perdita-ciklusával úgy ábrázolja a prostituáltak életét, hogy abban joggal érezhetünk együttérzést és empátiát is:

*Lelkedbe ádáz végzeted
Rút szégyenfolt égetted.
Hiába élsz, virulsz, mosolygasz:
A nagy világon nincs helyed.
Légy czéda, kéjsóvár, ledér;
Légy szűzi, tiszta: egyet ér.*⁴²

Ez az empatikus, ugyanakkor önzővé váló hang szólal meg Reviczky ciklusának egy másik költeményében is, a *Szeretlek, mint egy elhagyottat* kezdetű versben, ahol még egyértelműbben fogalmaz (ahogy teszi majd ezt Ady Endre is az 1900-as keltezésű *Az én menyasszonyomban* is):

*Szeretlek mint egy elhagyottat
egy másik elhagyott szerethet. [...]
Szeretlek, mert reád találva
látom, van árvább szív szivemnél.*⁴³

Reviczky életrajzából egyébként pontosan tudjuk, hogy viszonylag hosszú ideig együtt élt egy prostituált lánnyal. Tóth Béla, a költő jó barátja így emlékezett vissza a Steinitz-féle mulatóban, illetve tánciskolában dolgozó – ahol Reviczky említett barátnője is alkalmazásban állt – nőkre: „A miss. Ugy hívták. Én mindig angolul beszéltem szegénnyel. Valamelyik indiai brit szigeten született. És növendéklyánka korában ide, Budapestre sodrotta őt az élet árja; bonnenak egy nagy úri családhoz. A családban volt úrfi is. És egy téli este, mikor a kegyelmes asszony mindent megtudott, a kezére csavarta az angol rima haját, aki az ő egyetlen fiát, a jámbor, tiszta ifjút elcsábította, és úgy dobta ki...”⁴⁴

Kifejezetten érdekes az a szöveg, amit Lux Terka jegyez *Beszélgetés az olvasóval* címmel, amely 1908-ban szintén igyekszik pontos képet festeni korának társadalmáról. Az író nő valójában Dancsházi Oláh Ida volt, aki *Budapest* című regényének hősnőjével, a kupléban is tovább élő Schneider Fánival vált ismertté: „Lássa, először és utoljára az életben szemrehányást teszek önnek, amiért a három esztendei csöndes, szép, diákos stúdiumok helyett, nem inkább az élet zavaros és piszkos ismeretére tanított meg. Arra, hogy a pénzen is lehet tisztességet, tisztaságot venni s hogy vannak férfiak, okos, művelt, nagynevű férfiak és nem holmi ostoba, műveletlen kis házmesterleányok, kik közül az egyik veszi, a másik eladja a tisztességét.”⁴⁵

Heltai Jenő, az ünnepelt író, költő, színpadi szerző, Budapest kiváló ismerője több versében is ír a laza erkölcsökről és a prostitúcióról, erről árulkodik többek között *A Kerepesi út* vagy a *Budapest éjjel* ciklus *Randevú után* és *A nő* című alkotása is.⁴⁶

Molnár Ferenc híres, egyik első korrajz-regényében, *Az éhes városban*, amely számára tulajdonképpen az irodalmi ismertséget jelentette, szintén nagyon érzékletesen – alapvetően szereplői viszonyrendszerének bemutatásával – árnyalja és ábrázolja saját társadalmának rétegeit, különös tekintettel a „kitartott” nő jelenségére: „Mindössze tizenkilenc éves volt még akkor, amikor egyrésztől Lusztig urat, másrésztől Orsovai urat megismerte. A többi előre sejthető: Lusztig úr fizette a lakást, a számozatlan gumikerekűt, az ékszereket, a színpadi ruhákat, viszont Orsovai úr a napsugár, az éltető tavasz és a szabad szerelem képviselője volt a kis Anna életében. Hogy »éltető tavasz«, ezt úgy értem, hogy ő soha nem fizetett semmit.”⁴⁷

Természetesen nem kerülheti el a figyelmünket a két Wittmann fiú sem Csáth Géza *Anyagilkosság* című novellájában, akik minden pénzüket egy „leányra” költik. Az író a lélektani ábrázolás mellett tökéletesen mutatja be a prostituált kiszolgáltatottságát is. Amíg szereplői értéktelenek és brutálisak, addig az elbeszélő hangneme empatikus és együtt érző: „A két Wittmann birtokába vette a lányt, csipkedték, leszorították, hengergették és megkínózták. A nő mozdulatlanul, lihegve engedte, hogy tegyenek vele, amit akarnak.”⁴⁸

A 20. századi magyar társadalom nagyvárosi jellegzetességeinek korrajzai közé tartozik Heltai Jenő egy másik szövege, *A szabóné* című novella is. Ebben az elbeszélő egy ifjú hölgybe rajongásig szerelmes pesti fiatalember történetét meséli el, aki az őt is bolondító szóke naivának természetesen elhiszi, hogy azért kell egy ház kapualjában este nyolckor lopva elválniuk, és azért nem várhatja meg az utcán szíve választottját, mert ő a szabónéjához megy, akivel néha órákon át is pletykálnak egymással.

„Azért nem tagadom, hogy utóbb, vagy két év múlva, mégiscsak gyanakodtam valamelyest. De csak amolyan tisztességes gyanakodással, amely legföljebb abban mert kételkedni, hogy Luci a szabónéjához ment. Hogy kihez ment hát Luci, ha nem a szabónéjához – ennek a kutatásába már nem mertem belemerülni...”⁴⁹

A novella csattanóját a sors fintora adja, amikor évekkel később a főhős kerül „a szabóné” szerepkörébe, és a nőre várakozván végignézi lakása ablakából, amint egy korábbi énjéhez hasonlatos, ifjú hősszerelmes elkíséri a kapuig a szóke naivát, aki éppen hozzá tart egy újabb légyottra.

Hunyady Sándor 1937-ben jelentette meg *A vöröslámpás ház* című novelláját, amelynek története szintén polgárpukkasztó és megbotránkoztató a közerkölcsök felől szemlélve, noha a helyszíne nem Pest, hanem Kolozsvár. A fiatal egyetemista férfi a „mutter” jóval kedvezőbb ajánlata miatt feladja albérletét, és beköltözik a számára olcsóbb vöröslámpás házba. Néhány hónap múlva meglátogatja őt Brassóból az édesanyja, aki mit sem sejt arról, hogy fia hol is él. Mivel a diák nincs ott, a vöröslámpás ház lakói szeretettel és kedvesen fogadják az édesanyját, aki érkezésével „diszkkrét” zavart okoz, és csak távozása után áll helyre a ház „rendje”: „...olyan csinosak, kedvesek voltak a lányok, hogy szinte meg kellett rendülni az olcsóságukon. [...] Ebbe a szalonba is Freud kellett volna... De elég sem lett volna Freud, maga Jézus kellett volna hozzá talán, hogy jóságos szavaival visszaadja a kilenc mindenbe belenyugodott, csipogó lány emberi önérzetét.”⁵⁰

Nagy Lajos szintén szociográfiai igényességgel ábrázolja *Meggyalázott vágy* című novellája szereplőinek társadalmi közegét. Természetesen ő is említést tesz olyan budapesti helyekről és kalandokról, ahol a legenda szerint bizonyos összeg fejében szinte bármire kaphatók a kacér lányok: „Egy fehérenemű-tisztító pincehelyiség volt akkor ebben az utcában... [...] Erről az üzletről akkor a lapok azt a leleplezést közölték, hogy ott belső helyiségekben urak fiatal lányokkal »valóságos orgiákat« rendeznek, hogy ez az üzlet »bűnbarlang«.”⁵¹

A novella legvégén olvasható csattanó szerint a történet egyik főhőse, Zelma teherbe esik. Nem teljes az egyezés, természetesen más ez a helyzet, mint azt az *Édes Anna*-ban láttuk, sőt, eltérő a két narrátor nézőpontja is, hiszen Nagy Lajos elbeszélője ezzel a meglepő információval zárja a szövegét, így az olvasó a befogadás aktusának végére totálisan magára marad magával a ténnyel. Mégsem lehet semmi kétségünk, a megismert társadalmi valóság alapján azt gondolhatjuk, hogy ez a hír nem kecsegtet túl biztató folytatással. Alapvető „bölcsséget” fogalmaz meg Bíró Lajosnak *A szabadulás* című novellájában a főhős, Tábor Panni, a szép, fiatal színészlány, aki a következő összefüggést látja egy szegény fiatalemberrel való kapcsolata és saját egzisztenciája, jövője kapcsán. Cinikusnak, egyúttal komikusnak is tűnő sorai nyilvánvalóan tökéletes lenyomatát adják saját korának, különös tekintettel annak erkölcsére: „– Ha egy millióm volna, feleségül mennék hozzád. Ha egy milliód volna, szeretőd lennék, így csak jó barátok lehetünk.”⁵²

Mindezeket túl számos szépirodalmi szöveg és visszaemlékezés tanúskodik a prostitúció intézményesített formájáról, azaz a bordélyházakról. Olvashatunk ilyet például Krúdy,⁵³ Vajda Sándor,⁵⁴ Szép Ernő,⁵⁵ Márai vagy éppen Hunyady Sándor tollából. Mint azt korábban olvastuk már, Hunyady Kolozsvárról ír⁵⁶ – egyébként Márai kassai példákat hoz –, de nagyon tanulságos társadalmi jelenséget közöl: „A mindennapos, higiénikus szükségletek céljaira két nyilvánosház is akadt a városban: egy olcsóbb és közönségesebb a Bástya utcában s egy másik, finomabb, a »tishti«, földszintes ház a Fegyverház utcában, ahová a magasabb rangú hivatalnokok és a katonatisztek jártak. Az utcai szerelemnek e két zárt intézete között, végig az alacsony házakkal beépített Virág utcán, tucatjával működtek még magánvállalkozások, a szerelemnek afféle mozgó árusai. Kedélyes, nyájas föld alatti szerelmi világ volt ez.”⁵⁷

Az erotika és a prostitúció témakörében bemutatott szépirodalmi példák hitelesítik és szabatosan, érzékletesen ábrázolják – legyen szó az előfutárokról vagy éppen az irodalmi modernség alkotóiról – a korszak társadalmában megfigyelhető erkölcsi problémákat és konfliktusokat. Sőt, ezek horderejét és valós helyzetét mindenképpen jelzi, hogy előfordulásuk egyáltalán nem számít ritka jelenségnek.

JEGYZETEK

¹ Az 1920-as, '30-as évek Magyarországnak történelmi, társadalmi és kulturális áttekintéséhez alapvető forrásként ROMSICS Ignác *Magyarország története a XX. században* (Osiris, Budapest, 2010) című kötetét használtam, a fókuszáltabb társadalomtörténeti összefüggések vizsgálatához pedig a Gyáni Gábor és Kövér György által jegyzett, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig* (Osiris, Budapest, 2006) című szakkönyvet dolgoztam fel.

² BARABÁS Judit, *Édes Anna = Újraolvasó. Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, Anonymus, Budapest, 1998, 143.

³ A társadalmi rétegek kategóriáiban is Romsics Ignác munkájának terminológiáját követem: ROMSICS, *i. m.*, 188–206.

⁴ *Uo.*, 158.

⁵ *Uo.*, 183.

⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Édes Anna* (kritikai kiadás), Kalligram, Pozsony, 2010, 151–179.

⁷ GYÁNI, KÖVÉR, *i. m.*, 184.

⁸ *Uo.*, 338.

⁹ GYÁNI Gábor, *Család, háztartás és városi cselédség*, Magvető, Budapest, 1983, 24.

¹⁰ DR. SCHREIBER Emil, *A prostitúció*, Budapesti Negyed, 2010/4, 123.

¹¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Édes Anna* (kritikai kiadás), *i. m.*, 486.

¹² TÁBORI Kornél, SZÉKELY Vladimír, *Az erkölcstelen Budapest*, Budapesti Negyed, 2010/3, 129.

¹³ GYÁNI, KÖVÉR, *i. m.*, 338.

¹⁴ TÁBORI, SZÉKELY, *i. m.*, 191.

¹⁵ DR. DOROS Gábor, *A prostitúció kérdése*, Budapesti Negyed, 2010/3, 129.

¹⁶ *Uo.*, 31.

¹⁷ *Uo.*, 31.

¹⁸ *Uo.*, 30.

- ¹⁹ DR. BÍRÓ Béla, *A prostitúció*, Budapesti Negyed, 2010/3, 162.
- ²⁰ *Szabályrendelet. Bordélházak és kéjhölgyek iránt*, Budapesti Negyed, 2010/3, 136–145.
- ²¹ BRÓDY Sándor, *Két vén cseléd* = Uő, Nyomor, Singer és Wolfner, Budapest, 1884, 92–93.
- ²² Uő, *Turagovics Tógyerék* = Uo., 101.
- ²³ KASSÁK Lajos, *Egy ember élete*, Budapesti Negyed, 2010/4, 473–476.
- ²⁴ idézi: BÍRÓ-BALOGH Tamás, *Kosztolányi és a szegénység*, 2000, <http://ketezer.hu/2013/10/hiro-balogh-tamas-kosztolanyi-es-a-szegenyseg/>
- ²⁵ MÓRICZ Zsigmond, *Hét krajczár* = Uő, *Hét krajczár*, Athenaeum, Budapest, é. n., 3.
- ²⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, VERES András, BOJTÁR Endre, HORVÁTH Iván, SZÖRÉNYI László, ZEMPLÉNYI Ferenc, *Irodalmi szöveggyűjtemény*, Krónika Nova, Budapest, 2002, 319.
- ²⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Szegények* = Uő, *Összegyűjtött versei*, Szépirodalmi, Budapest, 1980, 351.
- ²⁸ <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00448/14013.htm>
- ²⁹ JÓZSEF Attila, *Hazám* = Uő, *Összes versei*, Osiris, Budapest, 1997, 480.
- ³⁰ MOLNÁR Ferenc, *A szobaleány* = Uő, *Széntoltvajok*, Szépirodalmi, Budapest, 1975, 149.
- ³¹ HUNYADY Sándor, *Bakaruhában* = Uő, *Lovagias ügy*, szerk. RÉZ Pál, Osiris, Budapest, 2010, 42.
- ³² Uo., 41.
- ³³ VAJDA János, *Alfréd regénye*, Budapesti Negyed, 2010/4, 636–638.
- ³⁴ KOMJÁTHY Jenő, *Kéj* = Uő, *Vers és próza. Összegyűjtött művek*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 154–156.
- ³⁵ IVÁNYI ÖDÖN, *A püspök atyafisága*, Béta Irodalmi R.T., Budapest, é. n. f., 294.
- ³⁶ SZILÁGYI Géza, *Tavasszal és nyáron*, Budapesti Negyed, 2010/4, 455–483.
- ³⁷ SAVARIUS, *A bujaság himnuszai és más erotikus költemények*, Magánkiadás, Sopron, 1926.
- ³⁸ BALÁZS Béla, *A szoknya = Ölelésből nem lehet ölelésbe menekülni. Magyar írók novellái jó lányokról, rosszlányokról*, szerk. KÖRÖSSI P. József, Noran Libro, Budapest, 2011, 18.
- ³⁹ TERSÁNSZKY Józsi Jenő, *Ne alkudozzunk a szerelemben! = Ölelésből... i. m.*, 28–29.
- ⁴⁰ KRÚDY Gyula, *A szív alakú hölgy titka = Ölelésből... i. m.*, 35.
- ⁴¹ REVICZKY Gyula, *Vetkezz hamar! = Uő, Versek és műfordítások*, Szépirodalmi, Budapest, 1989, 57–58.
- ⁴² Uő, *[Lelkedbe ádáz végzeted...]* = Uő, *Összes Költeményei*, Magyar Elektronikus Könyvtár; <http://mek.oszk.hu/01000/01058/01058.htm#65>
- ⁴³ Uő, *Szeretlek, mint egy elhagyottat* = Uő, *Versek... i. m.*, 423.
- ⁴⁴ *Reviczky Gyuláról*, Pesti Hírlap, 1903. január 25., 4.
- ⁴⁵ Lux Terka, *Beszélgés az olvasóval*, Budapesti Negyed, 2010/4, 468–469.
- ⁴⁶ Uo., 455–460.
- ⁴⁷ MOLNÁR Ferenc, *Az éhes város*, Ulpius, Budapest, 2007, 157.
- ⁴⁸ CSÁTH Géza, *Anyagyilkosság* = Uő, *Mesék, amelyek rosszul végződnek*, Magvető, Budapest, 1994, 113.
- ⁴⁹ HELTAI Jenő, *A szabóné = Ölelésből... i. m.*, 12.
- ⁵⁰ HUNYADY Sándor, *A vöröslámpás ház* = Uő, *Lovagias ügy*, Osiris, Budapest, 2000, 58.
- ⁵¹ NAGY Lajos, *Meggyalázott vágy = Ölelésből... i. m.*, 106.
- ⁵² BÍRÓ Lajos, *A szabadulás = Ölelésből... i. m.*, 120.
- ⁵³ Budapesti Negyed, 2010/4, 498–507.
- ⁵⁴ VAJDA Sándor, *Egy nagy hírű ház a Magyar utcában*, Budapesti Negyed, 2010/4, 508–512.
- ⁵⁵ SZÉP Ernő, *A garni*, Budapesti Negyed, 2010/4, 600.
- ⁵⁶ HUNYADY, *i. m.*, 53–65.
- ⁵⁷ MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomásai*, Helikon, Budapest, 2002, 26.

ROHONCZI ISTVÁN (roho), Cím nélkül I–VI., 2005

CSEKE PÉTER (1945) Kolozsvár

CSEKE PÉTER

Az értelem indulatával

Páskándi eszmefuttatásai és drámái

a Korunkban 1965 és 1973 között

Miután 1963-ban kiszabadult a börtönből, Páskándi Géza pár évig kényszerlakhelyen élt, rakodómunkásként dolgozott egy bukaresti könyvraktárban. Közlési jogának visszanyerése (1965) után néhány évig szellemi szabadfoglalkozású volt. Leginkább az Utunk című irodalmi hetilap szerkesztőségében szeretett volna elhelyezkedni, de ehhez a fölöttes hatóságok nem járultak hozzá. Csak 1971-ben jutott szellemi rangjához méltó környezetbe, amikor Domokos Géza közbenjárásával a Kriterion kolozsvári műhelyébe került. Ez az életrajzi háttér a magyarázata annak, hogy a Korunk szerkesztősége bukaresti munkatársként tünteti fel *A Hyde park, négy fal között* szerzőjét.¹

A Korunkban színikritikai jegyzettel kezdő Páskándi írása két vonatkozásban jelentéssé. Egyrészt a börtön utáni újrakezdést jelzi, pontos képet nyújtva szellemi tájékozódásának akkori (1965-ös) irányáról; másrészt pályatörténeti szakaszjelzőnek is tekinthető, lévén, hogy további Korunk-publikációi lényegében ezt a nyomvonalat szélesítik az abszurd drámairodalom kritikai mérlegeléséig, illetve az önálló dramaturgiát teremtő színházfelfogás lét- és drámaelméleti megalapozásáig.

Szabadulása után, hazalátogatása alkalmával² az első útja a szatmárnémeti színházhoz vezetett,³ hiszen Csíky András igazgatóhoz, Cseresznyés Gyula és Kovács Ferenc rendezőkhöz, Török István és Köllő Béla színművészekhez kipróbált baráti kapcsolatok fűzték, még az egyetemi évekből. Mint hasonló felfogású és mentalitású emberek, lelki támaszai voltak/lehettek a „külvilágban” és a színház belső világában tájékozódó Páskándinak,⁴ aki 1965-ben örömmel figyelt fel a társulat kiemelkedő Osborne-előadására (*Nézz vissza haraggal*), Osborne kapcsán pedig az angol színpad és az olasz neorealizmus „agresszív realizmusára”. „Az angol színpad, regény, novella »dühöngő fiataljai« – állapította meg – ugyanazt képviselik, mint az olasz film neorealistaí: egyfajta agresszív realizmust, mely eszközeiben olykor nyers ugyan, ám nyersessége mögött nemegyszer új, romantikus eszmény-vágy kapkod tikkadtan levegőért. Agresszív realizmusnak neveztük, szándékosan, pedig a kritikai jelző kézenfekvőbb lett volna: ám támadó volta annyira hangsúlyos, hogy túl szelíd lenne minden más epitheton. Ezek a becsületes, az alsóbb néposztályok ingerültségét, dühét kifejező fiatal angol írók néha ugyancsak vagdalkoznak, tollukat nem a határozott, forradalmi világnézet vezeti, de szándékuk mindenkor tiszta, és – ha ösztönösen is – mindig haladáspártiak.”⁵ Már itt felismerhető a börtön utáni világ jelenségeire az „értelem indulatával” reagáló Páskándi – ekkor még visszafogott – „vakmerősége”.⁶

Kovács Ferenc darabértelmező teljesítménye azért nyerte el Páskándi tetszését, mert a „fiatalok színházának” rendezővé érett, kísérletező kedvű dramaturgja „mélyen beleásta magát a szövegbe és a szövegmögöttibe”. „Minden írói tartalmat felszínre hoz; nincsenek számára elveszett árnyalatok. Ő azt mondja magáról, hogy »alázatosan« közeledik a szöveghez, a szerepekhez, mi azt mondanánk: előítélet nélkül, tehát: eredetien. Méltó társa ebben az újraalkotásban a címszereplő Csíky András és Elekes Emma. A szatmári színház Osborne-bemutatója úttörő érdemén túl azt is segít megértenünk, hogy azok az angol fiatalok bizony nem is olyan alaptalanul dühöngenek.”⁷

Hadd jegyezzük nyomban meg, hogy a nagy sikerű John Osborne-előadás nem számított kivételnek 1965 és 1969 között Szatmárnémetiben. Olyan nyugati szerzők művei szerepeltek a színház játékrendjében, mint Jean Anouilh, Arthur Miller, Edward Albee, Albert Camus. (A *Caligula* bemutatója 1969 májusában volt, még Csíky András igazgatósága idején.)⁸

1. AZ ABSZURD HELYSZÍNEI ÉS SZÍNALAKZATAI

Alighogy elkezdett publikálni a Korunkban, Páskándi kijelenti: nem tartozik Ionesco feltétlen rajongói közé, de nem híve Orson Welles álláspontjának sem.⁹ Definícióértékű drámafelfogása öt eszten-

dő múltán válik ismeretessé, miután napvilágot lát *Az eb olykor emeli lábát* című kötete,¹⁰ amely Kolozsvári Papp László szerint „félutat jelez a formai, tartalmi utánérzések, illetve az öntörvényű Páskándi-dráma kialakulásának folyamatában”.¹¹

A hatvanas évek derekának Korunk-évfolyamaiban olyan nyugati alkotókkal és gondolkodókkal találkozhatunk, mint Jean-Paul Sartre, Salinger, John Updike (*A kentaur* eseményzámba menő fordítása Szilágyi Domokosnak köszönhető), Szilárd Leó, Erich Wolf, Enzo Colotti, Günter Grass, O'Neill, Bertolt Brecht, Franz Kafka, Friedrich Dürrenmatt (Láng Gusztáv fordításában). Szász László irodalomtörténész így idézi fel azoknak az éveknek a diákélményét: „A hatvanas évek végére eljutottak már hozzánk Franz Kafka, Sartre, Camus, Ionesco, Beckett, Mrożek, Cocteau művei, éjszakába mérülve vitattuk az abszurd és az egzisztencializmus sugalmazásait; mindez azonban egyrészt a cenzúra tűréshatárán mozgott, másrészt nem egészen a »mienk« volt. Ekkor lépett be a világunkba, mondhatni, teljes nagyságában Páskándi Géza. Ismertük már verseit a *Holdbumerángból*, novelláit az *Üvegekből*; 1970-ben pedig megjelent *Az eb olykor emeli lábát*. Hihetetlenül termékeny időszaka volt ez Páskándinak.”¹²

Az elidegenedés kapcsán Bretter György a Korunkban kimondja: „Létezését tagadni annyi, mint az ember fejlődését misztikus ködbe burkolni...”¹³ Szilágyi Júlia előbb a Dada mozgalmát idézi („A dadaisták megőrizték a felfordult világ torz komikumát, abszurditással akartak harcolni az abszurdum ellen”¹⁴), majd Beckett világát hozza Kolozsvárra: „Beckett világa valahol ott kezdődik, ahol a Hamleté végződik. Vagy félúton van a kiürült szó és a teljes csend között. Beckett – úgy tűnik – a tabula rasa híve. Nem hirdeti, talán nem is hiszi a megújulást. De gondosan tisztogatja az utat, amelyen megérkezhet. Felmutatja a Semmit, ami Valaminek képzelet magát.”¹⁵ K. Jakab Antal színházelméleti írással lépett porondra. *A dráma és a drámai végkicsengése*: „Az abszurd dráma: a legmerészebb dramaturgiai lépés az abszolút drámaiság felé.”¹⁶

Eszmefuttatása megepezdíti a vitakedvet. Hozzászólásában Szombati Gille Ottó nagyváradi rendező amellel érvel, hogy a drámát a drámaiságtól elválasztani nem lehet, ahogy a drámaiságot sem a cselekvéstől, a színháztól és a színpadtól. Fejtegetését azzal zárja, hogy „az abszurd dramaturgiában sok a színházzal összeegyeztethetetlen elem”.¹⁷ G. Balogh Attila írásából már az abszurd színházból kiábrándult ember állásfoglalása is kicsendül.¹⁸

Ezt követően szólal meg Páskándi, és két egymást követő lapszámban fejti ki véleményét az abszurdról.¹⁹

Először is nem tekinti előzménytelennek a művészi abszurdot. A groteszk és a fantasztikum megjelenését Apuleiusnak *Az aranyszámár* című munkájától számítja. Említi Chamissótól *Schlemihl Péter csodálatos történetét*, Münchhausen báró vidám kalandjait, Swift *Gulliverjét*, Aesopus, Phaedrus, La Fontaine fabuláit, Ovidiusz mitológiai „átváltozottjait”, Balzactól *A számárbórt*, a magyar irodalomból Karinthy paródiáit, a *Bűvös szék* című komédiáját, Rejtő Jenő (P. Howard) nyelvi fordulatait. Hangsúlyozza: „Az átváltozás (metamorfózis) motívuma nem Kafkában és Ionescoban jelentkezik először, és nemcsak az antik mitológiában és irodalomban van jelen, hanem a népköltészetben, népmesekincsben is.”²⁰

Az előzmények jelzése után *drámai alaphelyzetet* tisztázza: nem kapcsolódik konkrét időhöz, társadalmi-földrajzi, etnikai valósághoz; hősei történelmileg, etnikailag, szociálisan személytelenek; „időtlen” helyzetekben élnek és mozognak. Kiemeli az abszurd *sajátos eszközeit*: a hiperbolikus és a groteszk túlzás összekapcsolását, a jelképpé emelést, az elszemélytelenítést, a valószerű helyzet és abszurd viselkedés kontrasztját. *Létértelmezési szempontból* kifogásolja a célszerűség hiányát. A cselekvést, a fejlődésre való törekvést, a szabadságot, az önkiteljesítést célul tűző attitűdhöz viszonyítva „a régi célszerűség és új célszerűség közti lebegésben” látja az abszurd jelenlétét. *Filozófiai aspektusból* „a hiábavalóság érzete, az átváltozottság, az elidegenedettség és az elidegenítettségéből adódó kínérzet és érzéketlenség, az értelemvesztettségben való tehetetlenség, a perspektívahiány érzete, a céltalanság közérzete” alapján minősíti a jelenséget.²¹

„Az abszurd fogalma tehát – vonta le a következtetést – mint a ráció, a racionális ellentéte jelenik meg, a pozitív ráció negatív ellensarkaként. Ez annyira így van, hogy ez alól még a némelyek szerint Tertullianusnak tulajdonított, istenre vonatkozó »Credo, quia absurdum« [Hiszem, mert képtelenség] sem kivétel. [...] Itt is nyilvánvaló tehát – s micsoda paradoxon ez! –, hogy a »nem emberi ráció szerint való« transzcendensre még az emberi ráció szempontjából is negatív »abszurdummal« akarnak pozitívan rábizonyítani.”²²

SZARKA TAMÁS, 27 darab kerámiaöbök (részelek), 2020

A fogalomtisztázást követően az „abszurd” logikai, nyelvi, pszichikai, gondolkodástechnikai forrásait és eszköztárát veszi számba. Az ókori Athén híres dilemmáit és paradoxonjait éppúgy ide sorolja, mint a képzelet elemeinek felbontásával és „újracsoportosításával” keletkezett atomkori jelenségeket („Nemcsak atommaghasítás lehetséges, hanem a fantázia elemeinek »maghasítása« is”). Fejtegetéseinek 38 pontba sűrített rendszerezéséből szembetűnőbbek: szimultán gondolatmenetek látszólagos összefüggéstelensége; tautologikus meghatározások; elvont kategóriák felcserélése; a legdurvább konkrétumok társítása a legelvontabbakkal (és fordítva); összefüggéstelen gondolatok összefüggőként való felfogása; gondolati sztereotípiák és nyelvi klisék gyakorlása; poétikus képek, alakzatok eltúlzása; képzavarok; értelmetlen, hibás kérdésfeltevések; a bonyolultat szimplán, a szimplát bonyolultan, a banalitást fennköltten, a fenségést banálisán, a tudományost köznapian, a köznapit tudományosan; evidenciák vagy banalitások kijelentésszerű hangsúlyozása; a dolgok esetleges, véletlenszerű, lényegtelen, másod- vagy harmadrendű tulajdonságaik alapján történő jellemzése; csonka szillogizmusok; hibás következtetések; tautologikus hasonlatok; érvek fontossági sorrendjének felcserélése; értékek, kritériumok szeszélyes megfordítása; szempontcsere; az anakronizmus nyelvi, fogalmi, tárgyi stb. formája; a korszerű gondolkodást parodisztikus színben feltüntető anakronizmus; halandzsaszövegek; értelmetlen szavak, szóinvenciók időnkénti felsorolása; rögeszmés és kényszerképzetes gondolatmenetek; szkizoid szójátékok; szemléletesnél radikálisabb metaforás szerkezetek. Alig századrészét villantotta fel példatárának, ám így is sikerült érzékeltetnie, hogy „minden felcserélés, átvitel, kihagyás, túlzás a természetes, az ésszerű gondolkodásban, minden rendellenesség a gondolkodás pszichéjében, minden sztereotípa vagy klisé vagy stílbujánzás a nyelvben, minden szeszélyes vagy nonszensz a zenei hangzásban, minden lehetősége a szabad asszociációknak – az abszurd forrásává válhat.”²³

Akár törvényszerűnek is tekinthető, hogy ezek után eljut az „abszurd filozófiájának” megragadásáig.²⁴ Abból a tényből indul ki, hogy „minden abszurd szituáció csak relatíve, valamihez viszonyítva abszurd (a létben)”. A legrelatívabb esetek azok – olvasható okfejtésében –, amelyekben a szubjektum nézőszöge („ítélő-szöge”) a domináns. „Mivel egy vagy több »láncszem« hiányzik a »megértés« kiteljesedéséhez, a beavatottság csonka.” Így az „érthetetlenség” egy harmadik személy tudatában az „értelmetlennel” azonosul. Példáiból azt a tanulságot vonja le, hogy „abszurd önmagában nincs is, csupán [kitapintható] viszonylatok” vannak. A természeti élet jelenségeihez viszonyítottan „az abszurd jelenség [...] csakis az emberi létben van jelen”. Felfogásában ugyanis az abszurd „szükségszerűnek, törvényszerűnek álcázott véletlen. [...] Ezért az abszurdum prototípusa és forrása: a halál.”²⁵

2. AZ „ABSZURDOID” MAGYAR GYÖKEREI

A Kriterion kolozsvári műhelyének vezetője, Dávid Gyula küldte fel bukaresti jóváhagyásra *Az eb olykor emeli lábát* című drámakötet nyomdakész – „tartalmában izgalmas” – kéziratát. De mert a föltöttes hatóság meg a könyvterjesztő számára mellékelnie kellett a „reklámfület” is, az a szerencsés ötlete támadt, hogy magával Páskándival írassa meg e sajátos drámaépítés filozófiáját.²⁶

„Az a fajta színház, amelyet én szeretnék – olvashatta Dávid Gyula 1970. július 10-én –, nem abszurd, sokkal inkább abszurdoid. Az abszurd jelenség, a képtelenség, az észellenesség, a véletlenek uralma ott van a világban, a múltban, a jelenben, sőt a jövő történelmében is, mint fájó, eszünket bontó lehetőség. Ezt a jelenséget szeretném a legpontosabban körülírni, mert szerintem a pontosság esztétikai kategória. Én nem igenlem az abszurdot, nem is kerget kilátástalanságba, de tudomásul veszem azt is, hogy egyetlen fegyverem van ellene; a precizitás: az értelem indulata.

Darabjaim néha párbeszédesebb novellák, olykor valóságos színdarabok, megint máskor lírai játékok vagy éppen paródia-mókák; ami mégis közös bennük: magatartásom, filozófiám, stílusom természete.²⁷ Nem színpadi szerző, elsősorban író vagyok, aki azért ír néha drámát, mert hallgat az anyag sugallatára, s hagyja, hogy anyaga is alakítsa őt. Nem könyvdrámáknak szántam ezeket a darabokat, de azt is tudom: addig minden csak könyvdráma, amíg meg nem leli színházát, színészeit, rendezőjét. Annyiban mégis könyvdrámákat írtam, hogy jó olvasmánynak szerettem volna tudni ezt a néha mulatságos, olykor szorongató betűvilágot.”²⁸

A Szabédi Emlékház EMKE-archívumában egybevettem a gépiratot a kötet fülszövegével: változtatás nélkül látott napvilágot. A hetvenes évek legelején még erre is volt/lehetett példa.²⁹ A jelenléte Dávid Gyula azzal magyarázza, hogy Páskándi törekvése találkozott „a romániai szellemi életben a hatvanas évek második felében bekövetkezett »nyitással«, amelynek köszönhetően a kortárs európai abszurd nemcsak megtűrtté, de úgyszólván divatossá válik. Amikor tehát Páskándi kialakítja a maga számára azt a műformát, amelyet »abszurdoidnak« nevez el, Ionesco, Beckett, Mrożek és társai átmenetileg Romániában is elfogadott, nagy európai irányzatához kapcsolódhat.”³⁰ A börtönökben megőrzött értelem indulati kitörésével magyarázható tehát, hogy Páskándi nem írt „tisztá abszurd drámát”. A *Vendégség* és a *Tornyot választok* megjelenését kiharcoló és az értetlenkedőkkel szemben azokat megvédő Kántor Lajos már 1971-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy Páskándi esetében nem világirodalmi divatról van szó, sokkal inkább „a szabadságról, s természetesen ellentétpárjáról, a kiszolgáltatottságról...” Látásmódja nem másodkézből kapott filozófiai világmépről tanúskodik, hanem megszenvedett alapélményről. Ez magyarázza – a formai kísérletezés mellett – azt a gazdag változatosságot, amelyben „a kor nagy dilemmáját megfogalmazza”.³¹

Az időtávtól messzemenően Páskándit igazolja. A költő és teatrológus Karácsonyi Zsolt írja 2009-es drámaelméleti tanulmányában: „Páskándi és Sorescu drámáiban nem az abszurd irányzat fő jellemvonásainak a jelenléte a meghatározó, hanem az abszurdhoz való viszonyulási mód.”³² Ha figyelmesen olvassuk a Korunkban megjelent eszmefuttatásait, felismerhetjük, hogy elhatárolódása a Nyugaton művelt abszurd színháztól egyrészt a kelet-európai létviszonyokkal, másrészt a magyar irodalom és műveltség talajából eredő „gyökérszomszomsággal” hozható összefüggésbe. Maga figyelmeztet azonban arra, hogy átjárás van a kétféle szemlélet között: történelmi drámáinak is van groteszk színrétege.³³ Ezzel együtt öntörvényű dramaturgiáját vitathatatlanul az abszurd irányzat kelet-európai változatának tekinthetjük, miként Karácsonyi is állítja.

Amikor Páskándi az abszurdoid mellett érvel, látásmódjában a népi műveltség világmépelemei a világirodalmi értékrelevanciákkal szervesülnek. Ilyen paradoxokat sorakoztat fel: „a folklórbán, a népmesében van annyi, sőt több az »abszurd«, mint a mai »új-abszurdok« műveiben, beleértve az élenjáró Ionescót is. Mert ugyan mi más lenne a tündér- vagy varázsmesék temérdek metamorfózisos motívuma, a képtelen kalandok sora, mint az »abszurdnak« egy régebbi, naivabb formája. Sehol annyi képtelen, abszurd ötlet, helyzet és nyelvi fordulat, mint a népi fantázia játékos világában. Vajon az, ha a királylány békává változik, és ott brekeg minden este kedvese ablakában (sőt később még vissza is változik), mennyivel kevésbé »abszurd«, mint az, hogy Ionesco hősei rinocéroszokká változnak? Vagy ha már irodalomról van szó: Ionesco logikatanárának szofisztikája mennyivel képzelenebb, meghökkentőbb, mint Arisztophanész szofisztikusainak bolhaugrást méricskélő szorgalma a *Felhőkben*? Úgy véljük, cseppet sem. Mindkettő a művészi túlzás végletes kiterjesztése az ábrázolt valóságra.”³⁴

Az abszurdról folyó vita során újlag meggondolkoztató kérdéseket tesz fel: „Mennyivel szokatlanabb, meghökkentőbb Kafka féreggé vagy Ionesco orrszarúvá változott hőse a népmese békává változó királylányánál? Azt hisszük, semmivel. Mennyivel »abszurdabbak« Beckett, Mrożek, Albee vagy mások alakjainak szeszélyes-összefüggéstelen monológjai, mint például a folklórból ismert gyermekmondóka: »Április bolondja felmászott a toronyba, / megkérdezte, hány óra? / Fél tizenkettes, / vigyen el a mentő.« Vajon mennyivel abszurdabbak Ionesco logikatanárának fejtegetései Arisztophanész bolhaugrást méricskélő szofistáinál, vagy nevetségesebbek alakjai az Andersen királynak új ruháját (vagyis a meztelen királyt) bámulóknál, és azoknál a »széplelkeknél«, akik ámuldozva csudálják a csupasz falat, amelyre Eulenspiegel – állítólag – gyönyörű képet festett?! Pygmalion élővé változott szobra és Andersen ólomkatonája egy töről sarjadtak: ugyanez a látásmód munkál bizonyos abszurd művekben is. Az abszurd elemei ott élnek a nyelv képi kifejezéseiben, a népnyelv számos szóösszetételében is. A »lefagyott a lónak a szarva« (olyan hideg van), az »eltalálta szarva közt a tögyét« (vagyis: épp az ellenkezőjét állítja), ha tréfás-gunyoros állásfoglalással is, de egy abszurd vízió lehetőségeit tükrözik. A »zabot hegyez«, »fűt a napnál«, »jeget aszal« – nemcsak a semmittevésnek, dologtalanságnak, lustaságnak, hanem egy olyan hiábavalóságnak, fölöslegességnek, céltalanságnak is remekbe szabott kifejezései, amely hiábavalóságot (a végzendő munka reménytelen céltalanságát) Sziszüphosz a mitológiában tragikusan éli át.”³⁵

Miért is kellett kitalálnia Páskándinak az abszurdoidot? A *Begyűjtött vallomásaimban* ezt azzal magyarázza, hogy így szerette volna elkerülni az ideológiai keresztre feszítést. „Ha Dürrenmatt ír

– teszem azt – parabolát, csodálatos szabadságú írás..., ha valaki Kolozsvárott vagy Szegeden, Pesten – az először is »nyugatmajmoló«, sanda szellemű csempész, miegymás. Ha a dél-amerikai író nyúl népe mítoszaihoz – világraszóló, zseniális. Ha ezt én teszem: provincializmus, vicinalitás. [...] Az abszurdoid filozófiailag nem azonos az abszurdal (értsd: a »nyugatival«), sőt nem is filozófia. (Holott az abszurdoid is az volt.)”³⁶

Páskándi elővigyázatossága nagyon is indokolt volt. Az első kulturális forradalom (1971) meghirdetését követően *A bosszúálló kapus* miatt kipellengérezik a párt ideológiai hetilapjában, a *Contemporanulban*.³⁷ A romániai írók országos konferenciáján elhangzott Ceaușescu-beszéd nyomán az új formalizmus, az új esztétizmus, a *neo-l'art pour l'art* válik veszélyforrássá, minek következtében az Utunk szerkesztősége leállítja közkedvelt líratörténeti esszesorozatát, *A vándor-lírárt*. A harmincharmadik részénél.³⁸

3. PÁSKÁNDI MEGTALÁLT SZÍNHÁZA

Páskándi már *Az eb olykor emeli lábát* megjelenésekor tisztában volt azzal, hogy színpadra szánt művei nem maradnak meg könyvdrámának; minél több abszurdoid kerül ki a keze alól, annál magabiztosabban hiszi, hogy megleli drámai műveinek színházát, rendezőit, színészeit. Vagy azok találnak rá. Persze, maga is igyekezett ezt elősegíteni. Korunk-publikációi is jelzik: a drámapírálattól jutott el az új színpadot igénylő polémiáig, majd az általa elképzelt színház (ideális) feltételei megteremtésének szükségességéig.

Farkas Ildikónak adott interjújában örömmel számolt be 1969 nyarán darabjai (*Külső zajok, Akik nincsenek a Brehmben, A sor, A bosszúálló kapus, Pügmalion és Galatea*) iránti növekvő érdeklődésről, a rendezők és kritikusok (Cseresnyés Gyula, Kovács Ferenc, Szabó József, Rappaport Ottó, illetve Szócs István, K. Jakab Antal, Marosi Péter, Földes László) kitüntető figyelméről.³⁹ *A Vendégség* megjelenése után azonban már értetlenkedéssel és a nagyszínházak „vonakodásával” találkozott. Darabja „az utolsó percben” lekerült a Kolozsvári Állami Magyar Színház bérleti műsoráról. „Talán stúdióelőadásban láthatjuk” – reménykedett Kántor Lajos –, ám korántsem volt biztos ebben. „Az elmúlt évek tapasztalatai alapján nemigen bízhatunk a kolozsváriak stúdió-ígéreteiben” – írta lemondóan.⁴⁰ A kritikusnak végül is Békéscsabán nyílt alkalma színpadi megjelenítésben látni a darabot – 1971 novemberében. Örömmel jegyezte fel, hogy a bemutató igazolta meggyőződését: „Páskándi Géza drámája öntörvényű, nagyszerű darab, amelynek örök aktualitását a történelem drámai igazsága adja; színpadra született mű, amely igazi értékeit a játék varázsában bontja ki.”⁴¹

A Levelek a szerkesztőséghez elnevezésű Korunk-rovat egyik közleményében az olvasható, hogy a történelmi tárgyú – de nem minden vonatkozásban történelmi hitelű – dráma vitát ébresztett az olvasók körében. A levélírók a történelmi hűség megsértésével vádolták Páskándit, a modern művészet eszközeitől féltették Dávid Ferenc-értékelését: „A Mária szerepköre nemcsak történelmi, hanem pszichológiai szempontból is indokolatlan és talán illetlen is. A darab mondanivalójához sem tartozik szorosan hozzá, s a korszellemmel, Dávid Ferenc emberi magatartásával sem egyeztethető össze szabadszájúsága, trágársága.” Ezzel kapcsolatban a szerkesztőség egyértelműen leszögezte: amikor a drámát közlésre bocsátották, azokra gondoltak, „akik durvaság és hatalom, cselszövés és árulás, megalkuvás és elvtelenség felett diadalt arató történelmiségében fogják fel a dráma főhősét”.⁴²

A „nagyközönség nevében” megszólaló szakmabeliek elmarasztalásából az csendült ki, hogy a darab „dráma helyett hitvita, tézisek összeütközése csupán; szerzője nem ért a színpadhoz, darabja színpadszerűtlen”.⁴³ Az előző kor ízlésdiktatúrájához igazodó kritikus ítéletekre persze számítani lehetett, „obstrukciójuk” mégis lesújtó volt. „De mit tegyünk most – fakadt ki a Korunk hasábjain Kántor –, amikor a »Dávid Ferenc-ügyben« egyetemi tanárok szólalnak fel, kijelentve, hogy »bármilyen tehetséges legyen is az író, nincs joga arra, hogy a haladásért vívott harc legtisztább, legkiválóbb alakjait olyan élethelyzetekben mutassa be, amelyek teljes egészében összeférhetetlenek a vértanú belső értékével [...] Ne tévesszük össze a múlt deheroizálását a múlt dehonesztálásával.«”⁴⁴ Ráadásul az Unitárius Egyház előjárói is tiltakoztak a darab bemutatása ellen. Dr. Kiss Elek püspök és dr. Kovács Lajos főjegyző felkérésére Szabó Árpád akkori kolozsvári lelkész megfogalmazásában maradt nyoma az 1971. április 2-án kelt „hivatalos” állásfoglalásnak: „Ez nem a mi Dávid Feren-

cünk, s mindaz, amit Páskándi ilyen értelemben ír, az kétségkívül Dávid Ferenc személyének és életművének a dehonesztálását jelenti. És ez ellen tiltakozunk. Az a meggyőződésünk, hogy a dráma előadása hazánk bármelyik színpadán nagy visszatetszést keltene, nemcsak híveink széles körében, hanem minden tárgyilagos és jó érzésű emberben.”⁴⁵

A *Tornyot választok* szövegének megjelenése (Korunk, 1972/1) némi reménységgel töltötte el a Páskándi-drámák híveit. A kultúrpolitika átmeneti színváltásának (libikókájának) köszönhetően a dráma már a megjelenését követő évben színpadra kerülhetett, Harag György rendezésében. Ebben a második kulturális forradalom (1974) előtti intervallumban léptek színre a *Vendégséggel* a Kolozsvár „harmadik színházának” tekintett Vasas Klub műkedvelői 1973. április 4-én. Az országos bemutató Bereczky Júlia színművész nevéhez fűződik, ő harcolta ki – sikeres diplomáciai „fellépésével”.⁴⁶ „Komoly, kockázatos vállalkozás volt – emlékezik vissza az egyik hajdani szereplő –, de Bereczky Júlia az általa hangoztatott »hűség a tehetséghez, bátorság a hűséghez« gondolat jegyében bízott kiválasztott szereplőiben, az ő tehetségükben, hitt abban, hogy képesek művészi szinten színpadra vinni és előadni ezt a nem könnyű, hosszú monológokkal és párbeszédekkel tarkított drámát.”⁴⁷

A pszeudotörténelmi drámát követte *Az eb olykor emeli lábát*, a Diákművelődési Ház magyar csoportjának előadásában. Olyan nagy várakozás előzte meg Koblicska Kálmán rendezését, hogy a kolozsvári értelmiség színe-java ott ült a nézőtéren: a szerző hívei, barátai és ellenségei egyaránt. Ami ezt követően történt, azt az egyetemi hallgatóként jelen lévő Szász László rögzítette az utókor számára. „Miután kitódultunk az előtérbe, professzorunk, a régi magyar irodalom tanára, maga köré gyűjtött jó néhány diákot, és a véleményünk felől faggatott. Egy darabig figyelt, hallgatott, majd hirtelen elvágta a lelkendezést. – Ez nem irodalom, ez nem színházművészet – mondta –, ez pusztá hűzöngés, ízléstelenség. – Kritikája egyszerre irányult a Szerző, a műfaj és a diákok felé. [...] Professzorunk sorolta, tetézte vádjait az »efféle modern drámák« ellen, és amikor mi az ideológiailag elítélt abszurdot ép-penséggel a Páskándi-féle történelmi drámával próbáltuk fedezni, ő meg egyenesen történelemhamisításnak nevezte »az efféle drámairást«. Felhívta a figyelmünket, hogy tanulmányt készül írni, Páskándi történelmi drámáinak cáfolatát. Tudomásom szerint ez a tanulmány sohasem jelent meg.⁴⁸ Ám épp ez a nagyobb baj. Nem drámapoétikáról vagy esztétikai értékről vitázott, hanem szavaiban annak a politikai expozenak a vádpontjai csengtek vissza, melyet a pártvezetés tett közzé az országos lapokban, név szerint kiemelve Páskándi Géza műveit. Éreztük a veszélyt diákokként is: létezik egy író, aki az irodalom eredendően metaforikus, areferenciális nyelvén rólunk és nekünk beszél magas esztétikai igénnyel – és ez jó; létezik az erről szóló értő kritika, amely ugyancsak metaforikus nyelvezettel magyarázza ezt az irodalmat – ez is rendben van; és létezik egy olyanfajta elítélő kritika, amelyik nyíltan egyáltalán nem szólal meg, viszont alattomban árt és pusztít.”⁴⁹

A Páskándi-darabok értelmezése és minősítése körüli zűrzavar nem ártott a szerző irodalmi presztízsének – az író egzisztenciájának annál inkább. Az 1971-es és '72-es sajtótámadások ezt eléggé egyértelműen jelezték. „Már kezdték felfedni, megfejtteni paraboláim »kódrendszerét« – olvasható a *Begyűjtött vallomásaimban*. – S e műformákat általában is üldözni kezdték valamiféle neozsdanovisták, raffináltabbak...”⁵⁰ Minthogy néhány román íróra is rájárt a rúd, ez ugyancsak fokozta Páskándi veszélyérzetét: „Ha engem kivettek a látszólag védett kisebbségi kategóriából, akkor nagy baj kezd lenni. A kisebbségi író ellen ugyanis egyetlen nagy és »szokott« vád volt elképzelhető: hogy nacionalista. *Ez azonban én már voltam egyszer, '56-ban*. És most mutatniuk kellett *kifelé*: nincs belső magyar nacionalizmus, olyan jó a helyzet... Most már tehát a burzsoá filozófiai és stílusáramlatok »uszályába« kerülés vádjá következett nálam. Kissé visszafogott kritikával, de fenyegetően.”⁵¹

Mindezek tudatában és mindezek ellenére Páskándi eltökélten vállalta a további küzdelmet azért, hogy a *Vendégség* „a helyére kerüljön”. Erre vall a Kolozsvári Szabadegyetemen tartott nagyívű drámatörténelmi előadása, amelynek során nem mulasztotta el, persze, saját drámafelfogásának érdeképviseletét sem.⁵² Amikor pedig a drámaelméletben otthonos K. Jakab Antallal osztja meg nézeteit, „megértő” nagyvonalúsággal nyilatkozik: „Nem lehet azonos a véleményem azokkal, akik számára a *Vendégség* előtti drámáim csupán kísérletek. Persze: sok ilyen is van közöttük. De nem mind. Aki például nem látja, hogy *Az eb olykor emeli lábát* (s még egy-két) groteszk tragikomédiám bármelyik pillanatban »színpadképes« lehet, s talán nem is bukna meg – annak csak ennyit válaszolhatok: próbálja ki.”⁵³ Hiszen a dráma próbája a színpad. Ezt sürgette Kántor Lajos is, amikor az *Igaz Szó Fórum* rovatában szóvá tette: Páskándi csak akkor fogja maradéktalanul érvényesíthetni a nagyvilág figyelmére is érdemes drámáirói tehetségét, ha végre bekerül színházi életünk vérkeringésébe.⁵⁴

A *Vendég* „kipróbálásának” halaszthatatlansága mellett „tette le a voksot” a kolozsvári kritikusok 1971-es Pezsgő-díja is. Ennek vitájában hangzott el Kántor Lajos érvelése: „Ha a Kocsis-drámák alapeleme a monológ, akkor a Páskándi-drámáké a dialógus. Csakhogy az eddigi drámák nagy része is dialógusra épült, és a Páskándi-dráma mégsem nyeri meg a színészek tetszését. A Páskándi-drámák dialógusa ugyanis egészen más, mint a naturalisztikus vagy az úgynevezett társalgási drámának a dialógusa. [...] Színészeink és rendezőink – tisztelet a kivételeknek – nem törődnek a beszédtechnikával.” Másrészt Páskándi filozofikusan telített párbeszédei tolmácsolásának az is alapfeltétele, hogy a színész „értse is, mi van ezekben a filozofikus jellegű dialógusokban”.⁵⁵

Darabjai kolozsvári premierjére várva szükségesnek látta, hogy átgondolja, rendszerezze és módszeresen kifejtsa a színházzal, a rendezőkkel, a színészekkel, a színikritikusokkal és a publikummal szemben támasztott elvárásait.⁵⁶

Az utóbbival kezdte, hogy a színház lényegét megragadhassa. Így érvelt: „a színház az egyetlen művészet, amelybe tapssal beleszól a közönség, amelyben a publikum ítélkezése, jutalmazása azonnali. Ebben a művészetben a publikum jogot formál a bebeszólásra, ítélkezésre, mert úgy érzi, hogy illetékes. Mi adja a közönségnek a színházban az illetékesség illúzióját? Az, hogy ott fent élő emberek »utánozzák« a lent élő embereket. Azok ott fent úgy igyekeznek beszélni, mozogni, olyan arckifejezést »vágna« amilyet mi, lentiek minden erőfeszítés nélkül megteszünk naponta százszor anélkül, hogy művésznek hívnánk magunkat. Ezért van az, hogy a stilizáltabb színházi formákat nehezebben fogadja a közönség, nemcsak azért, mert az áttételesebb alakzatokhoz nagyobb szellemi erőfeszítés, finomabb érzékenység, »vájtabb fül« szükséges, hanem azért is, mert a publikum megfosztódik egyik nagy szellemi elégtételétől, az illetékesség illúziójától. Az azonnali véleménymondás, ítélkezés – kerekébb élményt ad, mint az elhalasztott. Egyébként azt hiszem: minél realistábban játsszák darabjaimat, ahogy például Csehovot rendezte Sztanyiszlavszkij, annál jobban sikerülhetnek.”⁵⁷

Páskándi szerint a rendezés költői hasonlat. A darab „rendszerint mindig elvontabb, az előadás pedig mindig a konkrét, az érzékletes felé viszi az írást. Ha viszont nem irodalmi szintű darabról van szó, akkor a rendező néhány új hangsúly kitévésével, bizonyos részek kiugratásával csodákat művelhet: az elvontabb felé viheti a darabot.”⁵⁸

Sokat töprengett azon is, hogy mi „ronthatja meg” a színészt: „Mi telepszik rá eleven tehetségére? Mi az oka a tehetség érelmeszesedésének? Mitől dugulnak el a szellem erei?” Arra a következtetésre jutott, hogy az író szövege ezt éppúgy előidézheti, mint a rendező, a színházi vezetés, a közönség, a kritika és nem utolsósorban maga a színész. A rendező, ha fiatal, nem akar kockáztatni, s bevált, „biztos” színészekre bízta a szerepeket. „Sokszor épp a fiatal rendező mellőzi a fiatal színészeket. Viszont: a »bevált« színészek »papírforma« szerint, saját »pedigréjük«, törzslapjuk szerint játszanak...”⁵⁹ Vagyis: semmi izgalmat, várakozást nem ébresztenek a közönségben. Hogy mennyire romboló hatású lehet a klikkszerű, a bürokratikus, az egyszemélyes, a bábszerű, a hozzá nem értő, a vidékies, a közönséghez „leereszkedő” színházi vezetés? – fejtegetéseiben ezekre is kitért Páskándi. Akárcsak a „külső” vagy a „belső” szempontok alapján összeállított műsortervre, s ezzel kapcsolatosan a színész-, a rendező- és a közönségcentrikus színházra. „Az ideális persze az, ha harmonikusan mind a színház belső erőit, mind a publikumot figyelembe veszik a repertoár készítésénél. Így aztán a színész nem érezheti azt, hogy a színházi vezetés kiszolgáltatottja a szakmától idegen – például kereskedelmi stb. – szempontoknak vagy a publikumnak.” Legtöbb mondanivalója a barátság ihlette, a dilettáns, a hozzá nem értő, a sznob, a közhelyes színírálatról van.

Páskándi nem várt többet – de kevesebbet sem – a színháztól, mint azt, hogy a rendező belülről ismerje színházát és publikumát, színészei tehetségének természetét és teherbírását, figyeljen arra a belső rezonanciára, amit a darab szövege benne kiváltott. Ha erre a lelki sugallatra hallgat, a szerző alkotótársává emelkedhet.

4. A DIÁKSZÍNJÁTSZÓK PÁSKÁNDIJA

Ma már kevesen tudják, hogy a szatmáriak *Külső zajok*-bemutatása avatta színpadi szerzővé Páskándit – mégpedig egy Ifjúmunkás Matiné alkalmával. Az ifjúsági hetilap munkatársi gárdájából kinőtt Kocsis István drámaíró tudósított az eseményről: „Tulajdonképpen mindenkit meglepett egy

kicsit Páskándi Géza *Külső zajok* című egyfelvonásosának óriási sikere. Nem a darab értékei leptek meg: azt tudtuk, a fogadtatása. Abszurd darab. Hárman hivatalnokok: amilyenből a világon sok millió van: gondolkodásmentes munkát végző hivatalnokok, azok közé tartozók, akiknek a munkáját hiánytalanul el tudná végezni az elektronikus gép, negyedóra alatt átélük bólogatásokba szoktatott életük: rajtuk keresztül minden bólogatáshoz szoktatott élet szálnalmas, katarzismos »abszurd« bukását...”⁶⁰ A műfaji rokonság adhatott kedvet és bátorságot ahhoz, hogy a következő évadban sorra került Ionesco *A király halódik* című abszurd drámájának magyar nyelvű ősbemutatója.⁶¹

A darabot Cseresznyés Gyula rendezte, aki Temesvárra kerülve szaporította Páskándi rendezéseit (*Akik kimaradtak a Brehmből, Az eb olykor emeli lábát*) – a diákszínházak körében. Megerősítette a Thália-csoportnak azt a törekvését, hogy a hivatásos színházak által még fel nem fedezett új műveket vigyenek pódiumra. Cseresznyés mellett Mátray László-Gyula színművész is a csoport mentora volt, aki ugyancsak két Páskándi-művet segített színpadra (*Az ügy, Ludmilla avagy a hegynek nincsen apukája*).

A bosszúálló kapusnak számon tartjuk a nagyváradi, illetve a kolozsvári bemutatóját is. Előbbi pódiumműsor kapcsán hadd iktassuk ide Szabó József rendezői felfogását, amit Bölöni Sándor magnetofonja rögzített az utókor számára: „Tér, idő, drámai történet, mint egy forgó kristályszerkezet, szüntelenül változtatja helyzetét. Egyetlen egység létezik csak Páskándi színházában: a logikus gondolkodás egysége, az írói magatartás következetessége, a fogalmazás pontossága, a szenvedélyesen érvelő értelem csillagmozgása. Ehhez nekem a hagyományos színpad helyett szokatlan környezetre, színpad nélküli, díszlet nélküli stúdiószínpadra volt szükségem. És azt kellett szuggerálni a közönségnek, hogy ők maguk is részesei a játéknak; ezért néhány díszletelem nem a játéktéren, hanem a nézők háta mögött, sőt a bejárati ajtónál volt elhelyezve.”⁶²

Érdekes mellé állítanunk a kolozsvári *Bosszúállót* átélő diákok drámaértelmezését: „Úgy emlékszem – idézi fel a Páskándi életművével foglalkozó Szász László irodalomtörténész –, az első jelentős esemény *A bosszúálló kapus* volt. Évfolyamtársam, Nagy Gyula rendezte, és talán ekkor értettük meg azt, amit természetesen sehol leírni nem lehetett: a Páskándi-féle abszurd abban különbözik minden eddig ismert műfaji rokonától, hogy nem a szavak jelentésének kiüresedését veszi célba, hanem a bennünket körülvevő tébolyult rendszer irracionálisát »az értelem indulatával«. Következett *Az eb olykor emeli lábát* bemutatója...”⁶³

Olyan diák- és műkedvelő együttesek működését villantottuk fel, amelyek Erdélyben először juttatták rivaldafénybe Páskándi abszurdoidjait. Van olyan vélemény is, miszerint az író „későbbi sikerét ez a mozgalom alapozta meg”. Azt is feljegyezték, hogy kényszerű áttelepedése okán neve a „nagy eltávozottak (Tamási Áron, Makkai Sándor, Áprily Lajos) mitikus »veszteséglistájára« került”.⁶⁴ Ezzel akaratlanul maga is a sorsparadoxonok sorát gyarapította: megfosztotta műveitől az őt értő erdélyi közönséget. Hiszen 1974-től 1990-ig említeni sem lehetett a nevét Romániában.⁶⁵ Ilyenformán máig feledésre ítélte azoknak az elszánt fiatal erdélyi színjátszóknak az emlékét, akik a drámák megszületése idején kockázatot vállaltak, meghurcoltatást szenvedtek a rólunk és hozzánk szóló, magas esztétikai igényű művei bemutatásáért.

JEGYZETEK

¹ Csak 1970 áprilisától tüntetik fel kolozsvári szerzőként.

² Kolozsvárra érkezése után Páskándinak a Securitatén kellett jelentkeznie. A *Begyűjtött vallomásaimban* így idézi fel O. (Onac) belügyes tiszttel folytatott párbeszédét: „Önnek bukaresti személyi igazolványa volt... – Igen. Amikor az egyetemre jöttem... – Bukarestbe kell visszamennie. – Egy-két napot még maradhatok itt? – De ne többet. – Szatmárra is haza kéne mennem. A szüleimhez. – Néhány napot ott is tölthet... – Pénzt kell szereznem az utazásokhoz, uram... – Jó, jó, de minél előbb menjen Bukarestbe, és váltsa ki az új személyijét. Ez a cédula hamar lejár...” PÁSKÁNDI Géza, *Begyűjtött vallomásaim. Egy észjárás emlékiratai*, Antológia, Lakitelek, 1996, 55–56.

³ Lásd: CSIRÁK Csaba, *Páskándi Géza szatmári színpadokon*, Művelődés, 2019/2, 28–31.

⁴ „Cseresznyéssel a művészbemutató előtt beszélgettünk, amikor megjelent Géza. Úgy jött hozzánk a színházhoz, mint haza. Az csak természetes volt, hogy mint színházigazgató segítettem darabjának színrevitelét” – idézi Csíky András emlékezését Csirák Csaba. Hozzáfűzte: „A *Külső zajok* egy elembertelenedett, félelem irányított világról szól. [...] A kommunista diktatúra éveiben bátor lépésnek számított Csíky András igazgató részéről a politikai okok miatt börtönviselt Páskándi darabjának felvállalása.”

⁵ PÁSKÁNDI Géza, *A Hyde park, négy fal között*, Korunk, 1965/5, 676–678.

- ⁶ Vö. CSEKE Péter, *Páskándi kolozsvári műfajspektruma*, Helikon, 2020/10.
- ⁷ Uo.
- ⁸ Lásd még: „A szerencse fia”. Befejezetlen interjú Kovács Ferencsel, *Látó*, 2006/8–9.
- ⁹ PÁSKÁNDI, *Az abszurd „helyi színei”*, Korunk, 1965/9, 1238–1240.
- ¹⁰ Uő, *Az eb olykor emeli lábát. Párbeszéd, színjátékok*, Kritérium, Bukarest, 1970.
- ¹¹ KOLOSZVÁRI PAPP László, *Az eb olykor emeli lábát, Tiszatáj*, 1977/7.
- ¹² SZÁSZ László, *Hogyan (nem) találkoztam Páskándi Gézával?*, Hírel, 2008/8, 60–64.
- ¹³ BRETTER György, *Az elidegenedés és forrásai*, Korunk, 1966/3, 371–377.
- ¹⁴ SZILÁGYI Júlia, *Az ötvenéves Dada*, Korunk, 1966/4, 654–655.
- ¹⁵ Uő, *Beckett, az ünneprontó*, Korunk, 1970/1, 46–53.
- ¹⁶ K. JAKAB Antal, *A dráma és a drámai*, Korunk, 1967/1, 63–65.
- ¹⁷ SZOMBATI GILLE Ottó, *A dráma és a „színházi”*. Néhány szó a cselekvés védelmében, Korunk, 1967/3, 407–409.
- ¹⁸ G. BALOGH Attila, *A színházról kiábrándult ember állásfoglalása*, Korunk, 1967/5, 680–681.
- ¹⁹ PÁSKÁNDI, *Gondolatok az abszurd fogalmáról. Eszmefuttatás egy vita kapcsán*, Korunk, 1967/6, 834–839.; Uő, *Az abszurd gondolkodás forrásairól*, Korunk, 1967/7, 972–974.
- ²⁰ Uő, *Gondolatok az abszurd... i. m.*
- ²¹ Uo.
- ²² Uo.
- ²³ Uő, *Az abszurd gondolkodás... i. m.*
- ²⁴ Uő, *Az „abszurd jelenség” és a halál*, Korunk, 1969/2, 167–171.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ Vö. CSEKE Péter, *Páskándi a „régii” és az „új” Kántor-Lángban*, Székelyföld, 2018/7, 54–63.; Uő, *Az emlékezet fel-támasztása*, Magyar Napló–Fókusz Egyesület, Budapest, 2019, 183–195.
- ²⁷ Vö. Uő, *Páskándi kolozsvári műfajspektruma*, Helikon, 2020/10. és 2020/11.
- ²⁸ PÁSKÁNDI, *Az abszurd „helyi színei”*, Korunk, 1965/9, 1238–1240.
- ²⁹ Lásd CSEKE, *Páskándi a „régii” és az „új”... i. m.*
- ³⁰ DÁVID Gyula, *Az író rabsága és szabadsága. Páskándi Géza börtönévei*, Kortárs, 1999/2, 2–6.
- ³¹ KÁNTOR Lajos, *A kritériumok lázadása*, Igaz Szó, 1971/5.
- ³² KARÁCSONYI Zsolt, *Abszurd és történelem. Bevezetés Páskándi Géza és Marin Sorescu drámáinak elemzéséhez*, Korunk, 2009/1, 96–102.
- ³³ Vö. „A Vendégségben is észre kell venni azt a színreteget, amelyik ezt a történelmi drámát groteszkjeim-hez kapcsolja...” K. JAKAB Antal, *Prédikáló pap és szipogó cselédlány*, Utunk, 1972/7.
- ³⁴ PÁSKÁNDI, *Az abszurd „helyi színei”... i. m.*
- ³⁵ Uő, *Gondolatok az abszurd... i. m.*
- ³⁶ Uő, *Begyűjtött... i. m.*, 105–106.
- ³⁷ Vö. CSEKE Péter, *Páskándi kolozsvári műfajspektruma*, Helikon, 2020/10. Lásd még a *Begyűjtött vallomásaim* Appendixének 3. dokumentumát.
- ³⁸ Vö. Uő, *Páskándi kolozsvári műfajspektruma*, Helikon, 2020/11.
- ³⁹ FARKAS Ildikó, *Költő a színpadon*, Utunk, 1969/10.
- ⁴⁰ KÁNTOR Lajos, *Hősiség és dehonesztálás*, Korunk, 1970/10.
- ⁴¹ Uő, *Vendégségben – Békéscsabán*, Utunk, 1971/50.
- ⁴² xxx: *Egy színdarab ügyében*, Korunk, 1970/8, 1287–1288. *Egy remekmű viszontagságai. A Vendégség kálváriája* címmel Demény Péter részleteket közöl a *Korunk* szerkesztői által fogalmazott „védőbeszédből”. = *Évfordulós tanácskozások 2002–2004*, Ady Endre, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos, II. Rákóczi Ferenc, Móricz Zsigmond, EMKE Partiumi Alelnöksége és a Szatmárnémeti Kölcsey Kör, Szatmárnémeti, 2005.
- ⁴³ KÁNTOR Lajos, *Eredetiség, színpadszerűség – önálló dramaturgia*, Utunk, 1970/48.
- ⁴⁴ Uo.
- ⁴⁵ Idézi: Dr. REZI Elek, *Emlékezés Socinus Faustusra, az antitrinitárius „vándorteológusra” halálának 400. évfordulóján*, Keresztény Magvető, 2004/4, 371–372.
- ⁴⁶ Az országos bemutató 1973. június 16-án volt.
- ⁴⁷ BARTA László, *Volt egyszer egy Stúdió Színpad Kolozsvárott*, Művelődés, 2016/9, 4–7.; 2016/10, 7–11.
- ⁴⁸ Páskándi halálának 25. évfordulóján került látókörömbe Szigeti József professzorom „*Igazat szóltam*” című elemzése (A Hét, 1979/44), ám ebben Dávid Ferenc gondolkodástörténeti jelentőségével foglalkozik (az egyházalapító születésének 400. évfordulóján) – Páskándi drámájával nem. Ezt az író áttelepülése után egyébként sem tehetné volna meg.
- ⁴⁹ Szász, *Hogyan (nem) találkoztam... i. m.*
- ⁵⁰ PÁSKÁNDI, *Begyűjtött... i. m.*, 137.
- ⁵¹ Uo., 139.
- ⁵² Uő, *Történelmi dráma és történelmi invenció*, Utunk, 1972/15.
- ⁵³ K. JAKAB, *Prédikáló pap... i. m.*
- ⁵⁴ KÁNTOR Lajos, *A kritériumok lázadása*, Igaz Szó, 1971/5.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ PÁSKÁNDI, *Vallomás a színházról*, Korunk, 1971/9, 1381–1384.; Uő, *Vallomás a színészeiről*, Korunk, 1973/9, 1358–1374.
- ⁵⁷ Uő, *Vallomás a színházról, i. m.*
- ⁵⁸ Uo.
- ⁵⁹ Uő, *Vallomás a színészeiről... i. m.*
- ⁶⁰ Kocsis István, *Drámaíró-avatás – és Ifjúmunkás Matiné*, Utunk, 1968/28.

⁶¹ Lásd: CSIRÁK Csaba, *i. m.*

⁶² Lásd: BÖLÖNI Sándor, *Újrakomponálni a világnak a világot. Magnós beszélgetés Szabó Józseffel*, *Korunk*, 1973/9, 1337–1344.

⁶³ Szász, *Hogyan (nem) találkoztam... i. m.*

⁶⁴ Lázok János, *Harag György: Tornyt választok = Erdélyi magyar színháztörténet. Philther-elemzések*, Eikon-UArtPress, Marosvásárhely, 2019.

⁶⁵ Szász László, Páskándi Géza író, költő, MMA.

VARGA GÁBOR FARKAS, Szárnyötét (Meőres-egysoros), 2016

PETRIK BÉLA (1965) Budakeszi

PETRIK BÉLA

Diákszövetségek és falukutatás

Borbándi Gyula,

útban a közéleti szerepvállalás felé

Borbándi Gyula első meghatározó olvasmányélménye, mint oly sokaknak akkoriban, Szabó Dezső ütött-kopott példányú regénye, *Az elsodort falu* volt, amit egy antikváriusnál fedezett fel. Megvásárolni ugyan nem tudta, de szüleinek elmesélte felfedezését, így édesapjától karácsonyra ezt kapta ajándékba.¹ Az egymás után többször is elolvasott könyv teljesen felkavarta és felrázta. Nem a történet, hanem a korabeli Magyarország állapotával való szembesülés, a regényből elé táruló társadalmi és politikai valóság. A regény neki is, ahogy egész nemzedékek sorának, hozta el a döbbséget felismerést, hogy valójában milyen körülmények között vergődik a magyar nép, milyen problémákkal küzd a társadalom. „Szabó Dezső ébresztett rá, hogy a magyar társadalom végzetes bajban van, milliók élnek emberhez méltatlan módon, és nem lehet nemesebb feladat, mint a gyógyulás útját keresni és a megújulás módjait kutatni.”² Szabó Dezső szépirodalmi műveiben szakított az addig jellemző hagyományos idilli parasztabrázolásal, megkísérelve bemutatni a paraszti élet alapvető vonásait. Regényei ugyan telve voltak romantikával, ugyanakkor az általa festett kép minden addiginál realistább és valóságosabb volt. Szabó Dezső érdeme, hogy felismerte: a parasztság valóságos életkörülményeiről, helyzetéről, gondolatairól, érzelmeiről az ország sorsát intező erők semmit sem tudnak. De nem tudtak róla a fiatalok, városi emberek, az értelmiségiek sem. Ezért adta ki Szabó Dezső a jelszót, amely a múlt évszázad húszas éveinek végén induló falukutató mozgalmak és így Borbándi első eszmélésének ösztönzőjévé és elindítójává vált: „Magyar tanító, magyar író, magyar művész, magyar tudós, magyar kereskedő, magyar gazdász, magyar ifjúság! [...] Menjetek szét a magyar falvakba. Járjatok szét a magyar paraszt között. Éljétek mindennapját, beszéljétek beszédét, figyeljétek meg élete minden rezdülését. [...] A magyar paraszt legyen akaratos ereje, küzdelmeitek egysége, harcotok hite. Itt minden igaz építés alapja a magyar paraszt. És sírboltot épít a magyarságnak mindenki, aki nem erre az alapra épít. Itt minden becsületes erő, minden igazi tehetség érvényesülésének egyetlen útja van: a magyar paraszt. Minden harcnak egy célja: visszafizetni Magyarországot a magyar parasztnak. Az ő honfoglalása, az ő győzelme a mi munkánk örökkévalósága.”³

Ez az a jelszó, amely a fiatal nemzedékek sorát, így Borbándi nemzedékének legjobbjait is elindította a társadalom végzetes problémáinak feltárása és megoldása, a valódi reformok igénye, végül soron a népi írók művei, a népi mozgalom felé. Szabó Dezső eszméiből nemzedékek sora tanult jobbító szándékot, feltétlen kritikai érzéket, változtatni akarást. Ahogy Kovács Imre fogalmazott: „Két ember, bátor magyar, egy regényíró és egy történétíró, Szabó Dezső és Szekfű Gyula állította perspektívába a kérdéseket.”⁴ Szabó Dezső hatása kora ifjúságára szinte felmérhetetlen – idézzük fel a szemtanú Németh László szavait: „Ady verte föl bennünk az emberséget: ő fakasztotta föl érzéseinket... De Szabó Dezsővel küzdünk a világnézetért. Az ő koncepciója elsősorban az ifjúságnak volt tízparancsolat. Ady verseit, képeit a gyermek is megértheti. De az egész Ady-szövevény mégis a magyar fájdalom, igaz, kiforrt férfié. Szabó Dezsőben azonban összegezve találtuk, amit mi a világból nagy óvatosan kikapirgálni kezdtünk. Világképe minden helyzetben állásfoglalást jelentett, rendszere öntött szövet...”⁵

A karácsonyra kapott könyv hatására érdeklődése a tényfeltáró, a népinek nevezett, falukutató irodalom, a szociográfia felé fordult. Lelkes olvasója lett mindennek, amit Szabó Dezső írt, éveken keresztül vásárlója az egyszemélyben írt és kiadott *Ludas Máttyás Füzeteknek*, hallgatója a Marcibányi téri Lövház vendéglőben tartott előadásainak. Az 1936-os könyvnapokról is Illyés Gyula *Puszták népe* című könyvét idézte fel évtizedekkel később, mint a legjelentősebb hatású olvasmányát, Asz-

Részlet egy készülő monográfiából, amely az MMA Kiadó gondozásában jelenik meg.

talos Miklós és Pethő Sándor *A magyar nemzet története* című munkája mellett. 1938-ban elsők között olvasta Veres Péter *Számadását* és Szabó Zoltán *A Tardi helyzet* című szociográfiáját, megismerkedett a népi írók kiadójával, Püski Sándorral, a Szerb utcai kereskedésben találkozott Móricz Zsigmonddal, Sinka Istvánnal és Erdélyi Józseffel. Az 1938-as indulásától olvasója lett a mérsékelt, középutas álláspontot képviselő Pethő Sándor szerkesztette Magyar Nemzetnek, az ott publikáló Szekfű Gyula történelmi cikksorozatainak, a népi mozgalomból akkor már ismert Szabó Zoltánnak és Kovács Imrének, a Magyar Szemle folyóiratnak.

Az érettségi után nem a számára kedvesebb bölcsészkarra, hanem a gyorsabb pénzkereseti lehetőséget ígérő Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi karára iratkozott be. Jogi tanulmányai mellett⁶ a Magyar Külügyi Társaság által fenntartott Külügyi Szemináriumban külpolitikát is tanult, ahol a reformokat szorgalmazó falukutató ifjúság felé nyitott és őket támogató Teleki Pál tanítványának is mondhatta magát.

A harmincas évek végére nézetei kiforrtak, és ezekhez az elvekhez és eszményekhez egész életében hű maradt. Elvei a népi írók és a népi szociográfia hatására a szegényparasztság iránt érzett szolidárisban és erős szociális érzékenységben kristályosodtak ki, a társadalmi állapotok tekintetében pedig a radikális átalakítás igényében, amelyeket alapvetően meghatározott a keresztényi szeretet és együttérzés, a katolikus szellem. Ugyanakkor a magyarság és a magyar hagyományok tisztelete és megőrzése, a nemzet, a kultúra organikus fejlődésének hite nemzeti érzelmű beállítottságot kölcsönzött eszméinek, a népi írók hatására azonban radikálisabban talán, mint kortársaié. Az ország társadalmi berendezkedését egészségtelennek ítélte, a parasztság és a munkásosság személyesen is megélt nyomorát, gazdasági-szociális politikai kiszolgáltatottságát ismerve meggyőződése volt egy átfogó társadalmi reform szükségessége. Egy új politikai szereplő, a konzolidációs konzervatív hatalommal és a bukott baloldali mozgalmakkal szemben álló harmadik erő fellépésének szükségességét vallotta, egy demokratikus államberendezkedés megteremtésének lehetőségét, a népi-nemzeti eszme kialakítását és térnyerését az állam-nemzetivel szemben, az egyke problémájának megoldását, a földreform és a nagybirtokrendszer felszámolását. Vagy ahogy évtizedekkel később, éppen az ő monográfiájára reflektáló Bibó István összefoglalta a népi mozgalom és eszmeiség lényegét: „Mindenekelőtt igenlőleg viszonyult [a népi mozgalom eszmei rendszere – P. B.] az egész francia forradalmi hagyományhoz, annak demokratikus szabadság-egyenlőség–testvériség jelszavához, csak éppen annak eredeti értelmében és nem beléjük értelmezve azokat a torzulásokat, amelyeket azóta különböző ún. ideológiák ehhez hozzákapcsoltak. Vagyis a szabadság jelszavához nem kapcsolták hozzá a nagytőke és a nagyvagyon korlátlan hatalmát mint szabadságot, az egyenlőség fogalmához nem kapcsolták hozzá a centralizált államhatalmat, mint amelyik majd hivatott lesz ezt az egyenlőséget biztosítani. Az agrárkérdésekben volt egy világosan körülhatárolt jelszavuk, ami kb. abban állt, hogy a paraszti életforma szabadságát hirdetik meg, ez magában foglalta mind a magántulajdon szabadságát, mind a szövetkezés szabadságát. Magukévá tették a teljes parlamenti demokrácia egész követelményrendszerét, többpártrendszerrel és független bírósággal, sajtó-, gyülekezési és gondolatszabadsággal együtt. Világosan szemben álltak a nagybirtok és nagytőke bármiféle restaurálásával, teljességgel mellette álltak a munkástanácsoknak, és azoknak minél nagyobb szabadságot és függetlenséget akartak biztosítani.”⁷

Tanulmányai és munkája mellett 1938 és 1942 között a Regnum Marianumban az egyetemi évek alatt nemcsak mint öregcserkész, de a Regnum Egyetemi Szövetségének alelnökéeként is részt vett, s e minőségében a Katolikus Diákszövetség egyik titkári tisztét is betöltötte. Bekapcsolódott a Foederatio Americana,⁸ más néven a Katolikus Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Szövetség diák-szervezet egy tagszervezete, a Corporatio Sopiana munkájába is. Bár e szervezetek nem osztották teljes egészében radikális nézeteit, türelemmel és megértéssel fogadták őt. Rendszeresen szerepet vállalt, előadásokat tartott a földkérdésről, az egykéről, a parasztság szegénységéről és az ország valóságos állapotáról. Szerepléseinek nyomát a korabeli sajtóban is megtalálhatjuk, a Nemzeti Újság adott például hírt arról, hogy az Americana Sopiania vitaestjén a földbirtokkérdésről tartott előadást, ahol „szólt a föld birtokmegosztásáról, majd kiemelte, hogy a határok mentén kellene kisbirtokokat létesíteni, végül rámutatott a kisbirtokosoknak nyújtandó hitel fontosságára és a mezőgazdasági népi szakoktatás feladataira.”⁹ Innen értesülhetünk, hogy a Sopiania évnnyitó kuriális ülését is ő nyitotta meg, ismertetve munkatervét,¹⁰ vagy hogy az egyesület egy kultúrestjének bevezetőjét ő tartotta.¹¹ Végül, de nem utolsósorban Schandl Károly díszelnök és Halász Géza barátja

hívására 1939 elején az Országos Széchenyi Szövetség¹² tagja, előbb jegyzője, később a szövetség kulturális alelnöke lett, így feladata a kulturális tevékenység tervezése és irányítása volt.

A nagy diákszövetségek az első világháború utáni időben elvesztették jelentőségüket, és olyan szervezetekké váltak, ahol a diákok a falu, a parasztság, a szövetkezés problémáival foglalkoztak, s olyan igazi keresztényi erényeket és elveket vallottak, mint az emberi egyenlőség, a szociális igazság és a szolidaritás eszméje. „Abban megegyeztünk, hogy demokráciára, parlamentarizmusra, földreformra, a társadalmi előjogok és kiváltságok megszüntetésére, a nemzet feleszmélésre és talpraállítására van szükség...”¹³ Munkájukat ők is azzal kezdték, amivel valamennyi fiatal nemzedék a húszas évek vége óta: „...le kell menni a faluba, meg kell nézni a paraszti életet, és meg kell állapítani, változott-e valami azóta, hogy Illyés, Veres Péter, Erdei, Kodolányi, Kiss Géza, Bajcsy-Zsilinszky, Kovács Imre, Féja és a többiek munkái megjelentek.”¹⁴

A falukutatás a húszas évek Szabó Dezső írásai, a Bartha Miklós Társaság (BMT) fellépése óta a rendszerből – nem balra – kitörni készülő fiatalság egyik legfontosabb eszközévé vált, ahogyan azt Fábrián Dániel és József Attila röpirata, a *Ki a faluba!* című megfogalmazta, a szisztematikus falukutatás megkezdése, a fiatalság buzdítása arra, hogy ismerje meg a parasztság valódi sorsát, amely minden gazdasági és társadalmi probléma gyökere. Az értelmiséget arra figyelmeztette, hogy munkája értékét az minősíti, mennyire képes a tárgyál választott valóságról számot adni, mennyire képes a mindennapi élet kérdéseire választ találni. A röpirat és a vele egy időben megjelenő Kodolányi János-írás az értelmiségi ifjúság szellemi tájékozódását a népi eszme felé fordulásban jelölte meg, mint a legszükségsszerűbb és törvényszerű szellemi progressziót. „Lassan-lassan elvesznek az illúziók, s érvényesülnek a történelem parancsai. Reális, független és kritikai érzékkel bíró ifjúság fog most következni, amely nem törődve a maradiak és a léleekben vének erőszakosságával, tudatosan s egyre erősebben halad a széles népi tömegek felé”¹⁵ – írta Kodolányi János tanulmányában.

Alapos elméleti felkészülést követően – amelynek során feldolgozták a vonatkozó szakmunkákat, az agrárpolitikára, üzemi és termelési viszonyokra, néprajzra és népművészetre vonatkozó magyar és idegen nyelvű szakirodalmat, Gusti román professzor szociológiai intézetének falukutatói módszertanát, elődeik, így Kovács Imrénéek „kemsei” útjának eredményeit –, 1941 nyarán Borbándi Halász Géza barátjával, a szövetség akkori elnökével és Koós Mátyással, Galambos Lajossal, Barcza Józseffel ormánsági kutatóútra indult. Munkájukban felismerhető az alapos szakmai felkészülés, a Reitzer Béla és Erdei Ferenc által vallott szaktudományos megközelítés, de jól érzékelhető egyfajta morális tartalmú elkötelezettség is egy közösség és annak értékvilága iránt, vagyis egy világos állásfoglalás, hogy kinek a nevében és mely értékek képviselője érdekében végzik tényfeltáró munkájukat.

Útitervük az volt, hogy a Kodolányi János, a kákcisi református lelkész Kiss Géza, majd a Kovács Imrénéek által bejárt utat követik, az általuk feltárt és dokumentált helyzetet hasonlítják össze saját tapasztalataikkal. Kovács Imre még a főleg protestáns középosztálybeli fiataloknak otthont adó Pro Christo Keresztény Evangéliumi Diákszövetség Hársfa utcai internátusának 1934-ben alakult cserkészcsapata falukutató csoportjának tagjaként végezte feltáró kutatásait. E csoport tevékenysége kevésbé volt mozgalmi, mint Szabó Zoltáné Fiala Magyarorsága, hiszen falukutató munkájukat választott hivatásukkal összhangban, professzionális szinten kívánták gyakorolni. A tényleges munkát Kovács Imrénéek az egykevitá hatására kezdték el szervezni, kutatásuk színhelyéül az Ormánságot választották, ide szállva ki 1935 júniusában és novemberében, összesen három hetet töltve itt.¹⁶ A valóság feltárását végző munkájuk eredményét az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon: Kemse község élete*¹⁷ című kötetben foglalták össze, amelyhez Teleki Pál írt előszót, s amely az első kollektíven készített falumonográfia, szakszerű szociográfiai kutatás összefoglalása volt. Borbándié e nyomot követték, az utat gyalog tették meg, s Kemsén még emlékeztek a fél évtizeddel korábban ott járt pesti diákokra is. Útjuk nem volt veszélytelen, Sellyén a csendőrök elfogták őket, és több órát kellett a főszoftgábirói hivatalban tölteniük.

Borbándi a népesedési problémákkal foglalkozott, így a születésszabályozás, az egyke kérdésével. Röviden össze kell foglalnunk az egykeprobléma lényegét, jelentőségét, különben nem érthető témaválasztásának jelentősége és ezáltal kötődése a népi mozgalomhoz, amelynek egyik központi kérdése volt ez mint a fenntarthatatlan társadalom legjellemzőbb tünetegyüttese. Talán Kodolányi János beszélt először az egykéről – egy 1927. december 14-i estén –, s ezzel egy időben

látott napvilágot Huszár Károlyhoz, a parlament alelnökéhez intézett memoranduma *A hazugság öl* címmel.¹⁸ Ez az írása az egykekérdés első nagy formátumú kifejtése, megelőzve Fülep Lajos és Illyés Gyula e tárgyú, a Nyugatban megjelent munkáit. Kodolányi az egyke kapcsán pontos és lesújtó képet rajzolt a parasztság gazdasági, politikai, szociális és morális állapotáról. Az egyke okát két alapvető tényezőben határozta meg. Egyfelől az anyagi-gazdasági megnyomorodásban: „...ahol a lakosság földműveléssel foglalkozik, ott az egyke gazdasági oka a föld szaporításának lehetetlensége, ahol a lakosság bérmunkás – és ide sorolhatók a tisztviselők is –, ott az egyke oka a megélhetés lehetetlensége.”¹⁹ A gazdasági okok között tért ki a parasztság történelmi fejlődésének hibájára is, arra, hogy a jobbágyságnak olyan társadalmi rendre kellett áttérnie, amely fenntartotta a feudális földmonopóliumokat, a nagybirtokokat. Ez a gazdasági ellehetetlenülés eredményezte azt, hogy a paraszt inkább elpusztítja gyermekeit – világra sem hozza őket –, csak hogy a földet, amihez hozzászerezni nem tud, egységben megtarthassa. A másik összetevőjét lélektani okban fedezte fel, a parasztság érzésvilága a válság súlyos jeleit mutatta: „Destruálja a hazugság, a hipokrizis, a kétszínűség mérhetetlen elharapózása. Destruálja, hogy nem mutatkozik annak, ami, hanem annak kell látszania, amit elvárnak vagy megkövetelnek tőle. [...] Destruálja egész egyszerűen az, hogy ősi demokratikus, patriarkális társadalmi életében minduntalan felsőbb hatalmak avatkoznak, mégpedig rendszeresen az erőszak képében.”²⁰ A parasztság morális züllését tehát nem alkati adottságában kell keresnünk, hanem a társadalmi környezet, az életüktől idegen rendszer káros hatásában. Rombolóan hat rájuk, hogy kétszínű magatartásra kényszerítik, hogy a hangoztatott szabadságjogokat sem élvezhetik, hogy a morális parancsok csak rá kötelezőek – írta Kodolányi. Az egykét átfogó, a társadalom minden területére kiterjedő reform számolhatja fel, vallotta Kodolányi, s a programba tartozónak vélte az új örökösödési törvény megalkotását, amely a gyorsan szaporodó családok kezébe juttatná a földet.

Borbándiék kutatási eredményei igazolták elődeik megállapításait, megdöbbentő – ahogy fogalmazott: „leverő” – volt „a kép, amelyet kaptunk”. Az anyakönyvek szörnyű pusztulásáról, a nemzeti öngyilkosság, a kilátástalanság és a nyomorúság elleni e drámai tiltakozásáról, vagy ahogy Kovács Imre fogalmazott, a parasztság néma forradalmáról adtak hírt.²¹ A gyűjtött anyagot már nem tudták a háború miatt megjelentetni, a szövetség 1942-es *Széchenyi-évkönyvében* csak a tanulmányút egy-két részeredménye jelenhetett meg, azok is erősen csonkított formában. A fontosabb írások a cenzúra áldozatául estek, így Borbándinak az egykéről szóló tanulmánya is. A szövetség ezekben az években egy sor falukutató utat szervezett, jártak Cegléden²² és a Csepel-szigeten, Makádon, a Tiszántúlon, sőt Erdélyben is, de a feldolgozások már nem láthattak napvilágot, esetleg a kéziratokat olvasták nagy lelkesedésekkel. Borbándi úgy vélte, 1945 előtt ők voltak „az utolsó falukutatók”.²³

Ahogy az Amerikában, úgy a Széchenyi Szövetségben is aktív szerepet vállalt kulturális alelnökként előadások rendezésével és tartásával. Egy előadás-sorozatukról a sajtó is hírt adott: „*Nép és szellem*” címmel első alkalommal a Kecskeméti utcai helyiségükben,²⁴ 1941. novemberében Borbándi Gyula, Kiss Imre, majd Eszes István adott elő, utóbbi a magyar munkásságról.²⁵ Ugyanezen rendezvénysorozat keretében decemberben Borbándi kutatási témájáról az *Egyke az Ormánságban* címmel tartott előadást.

•

Ebből az időszakából Borbándi két jelentősebb tanulmányát ismerjük. Az első az Országos Széchenyi Szövetség 1942. évi tavaszi pályázatán II. díjat nyert (első díjat nem adtak ki) pályamű, *Az amerikai kivándorlás* című, amely a szövetség 1942. évi évkönyvében jelent meg, majd később különnyomatként is napvilágot látott. A tanulmány időben visszatekintett a 17–18. századig, térben pedig egész Európára figyelt. Egyik legfontosabb megállapítását így foglalta össze: „Európa országai szívesen engedték el ezeket az embereket; így diktálta a liberális gondolkozás. Amerika pedig szívesen fogadta be őket. A fiatal köztársaság örömmel adott hazát az új bevándorlóknak, mert saját megerősödését és fejlődését óhajtotta így biztosítani.”²⁶ Írásában feldolgozta az amerikai kivándorlás legfontosabb korszakait, idézte a nemzetközi statisztikai adatokat, és természetesen a magyarországi kivándorlás nyomait is kutatta, amelyet alapvetően a jobbágyfelszabadítás rendszertelenségének és megalapozatlanságának következményeként kezelt. „A mindinkább növekvő nagybirtok

elzárta a fejlődést a magyar parasztság előtt.”²⁷ Rámutatott, hogy a magyar államvezetés tisztában volt az agrárviszonyokban rejlő tömeges kivándorlás okával, de érdemi intézkedéseket ennek ellenére nem tett. Emellett nem érezve és nem a faji különbségtétel okán, de arra is rávilágított, hogy a zsidóság nagyszámú befogadása még színesebbé tette az ország amúgy is sokszínű képét, az égető nemzetiségi probléma mellé odakerült a zsidókérdés is. „Az ezeken való évtizedes rágódás aztán elvonta nemcsak az államvezetésnek, hanem a magyar társadalom irányító rétegeinek is a figyelmét a többi nagy kérdéstről. Ezért maradt szemérmetlenül elhagyatva a magyar munkásság, odadobva prédául az idegen imperializmusnak. Így maradt minden támogatás nélkül és gazdasági segítség nélkül a magyar parasztság. Engedték belezúlni az egyikébe és a szektába.”²⁸

A tanulmány az amerikai magyarok számának térségenkénti alakulását is feldolgozta, s felhívta a figyelmet arra is, hogy az Amerikában élő hatszázezer fő a legnagyobb Magyarországon kívül élő magyar népesség. S ha ez így van, rögtön felmerült benne a kérdés, mit is lehetne tenni annak érdekében, hogy az amerikai magyarságot megőrizzük magyarnak. Már a tanulmány írásának pillanatában azon gondolkodott, hogy a háború után hogyan lenne lehetséges az amerikai magyarságot megszervezni, egyesületekbe tömöríteni, hogyan lehetne a közép- és felső osztályba jutott magyarokat a magyar munkássággal összekapcsolni, és hogy különös gondot kellene fordítani a kivándorolt magyarság kulturális fejlődésére. Ma már megmosolyogtató tanulmányának az a felvetése, amelyben annak a lehetőségét vizsgálja, hogyan lehetne elősegíteni az amerikai magyarok „visszavándorlását”, olyan feltételeket teremteni, amelyek biztos megélhetést nyújtanának az anyaországba hazatérő kivándoroltaknak. Későbbi sorsát ismerve a mosolygás mellett megdöbbenő is ezeket a sorait és aggodalmait olvasni, hiszen kényszerű menekülését követően egész életét a magyarság szellemi-kulturális javai megőrzésének, életben tartásának, gyarapításának szentelte, s ekkor még senki sem gondolhatta, hogy tulajdonképpen ön maga számára fogalmazott meg javaslatokat.

A másik említendő írása *A magyar munkásság a változás küszöbén* című tanulmánya. Bár a tényfeltáró irodalom, a szociográfiai kutatások középpontjában a falu és a szegényparasztság állt, a népi mozgalomban kísérletek történtek a városi élet és a munkásság helyzetének feltérképezésére is, amelyek ugyanolyan pontosan tárták fel e társadalmi réteg szellemi-gazdasági nyomorát és türehetetlen jogfosztottságát, kiszolgáltatottságát, mint a szegényparasztság helyzetéről tudósító írások, könyvek. A legjelentősebb ezek közül talán Németh László *A Medve utcai polgári*²⁹ című, iskolaorvosként írt városszociológiai kötete, amelyben a vízvárosi iskola és tanulói szociográfiai leírását adta. De ide sorolható Féja Géza a Budapest külvárosaiban – így Budafokon, Rákoscsabán, Pestszenterzsébeten – élők körülményeivel foglalkozó írásai is,³⁰ vagy az öregcserkészethez köthető, Fodor Ferenc, Szabó Zoltán, majd később Kovács Imre által szerkesztett a Fialat Magyarság lap köré tömörülő Fialat Magyarság Szociográfiai Munkaközösség, így például Boldizsár Iván munkái is.³¹ Másodikként említett tanulmánya ezek sorába illeszkedik, s ezért falukutató munkái mellett különös jelentőséggel bír.

Írásában a második világháború utáni helyzetre történő felkészülést vázolta fel, annak a teljes társadalmi egység megteremtésének igényét, amely nemcsak a szegényparasztságot, hanem a munkásságot is „beemeli az állam életébe”.³² Helyzetértékelését a személyes érintettség hitelességével, másfelől a kereszténység elveinek figyelembevételével végezte, a liberális eszmék hibáira mutatva ebben a kérdésben. E ponton nem mehetünk el azon tény mellett, hogy Bibó István évtizedekkel később, 1978-ban a Borbándihoz írt, monográfiáját értékelő írásában szinte szó szerint a Borbándi által 1942-ben leírt gondolatokkal egyezően foglalta össze a népiség eszmeiségét: „A liberalizmus egyenlőséget, szabadságot és testvériséget hirdetett. Nem vette észre azonban, hogy az egyenlőség és a szabadság ellenkező irányú fogalmak. A teljes egyenlőség a szabadság bizonyos fokú megnyirbálásának feltétele, a teljes szabadság pedig egyenlőtlenséget teremt, mert a szabadsággal hihetetlen módon vissza lehet élni a gyengébbek és lelkiismeretesebbek kárára.”³³ Helyzetértékelésének erkölcsi alaptételét Prohászka Ottokár püspöktől vett gondolattal támasztotta alá: „A modern szegénység bűn, igazságtalanság, mely az égbe kiált. Ez a szegénység a 7. parancsolatot lábbal tipró szociális rendből való. Az emberek szegények, mert kifosztották őket, kevesek elrabolják milliók keresményét.”³⁴ Tévtűnek tartotta a szociáldemokrata mozgalmakat is, amelyek éppúgy kizsákmányolóivá váltak a munkásságnak, mint a nagytőke, éppúgy zsarnokság alatt tartották, elzárták előle a magyar szellem legjobbait, s szembeállította a munkásságot a magyar hagyományokkal.

Borbándi – a történelem ismeretében mi már könnyen mondhatjuk – naiv és idealista módon, de elvileg egyáltalán nem minden alap nélkül a munkásság egy újfajta szocializmusát jövendölte. „Az új szocializmus most születik meg. [...] A szociáldemokrácia helyét elfoglalja majd egy új szellemi arcú, a nemzeti sajátosságokhoz jobban alkalmazkodó szocializmus, amely megadja az emberiségnek azt, amit a szociáldemokraták elmulasztottak megadni. [...] Kodolányi Jánossal együtt mondjuk azt, hogy nem a szocializmus testére szabott magyarságot akarunk, hanem a magyarság testére szabott szocializmust.”³⁵ Az idézett részből jól érzékelhető Kodolányi János írásainak és gondolatainak hatása, Kodolányi és Németh László szocializmusfelfogása. Természetesen ez a szocializmus-világkép nem az akkor létező szovjet szocialista berendezkedést vagy a háború utáni közép-európai kommunista diktatúrák világának igenlését jelentette, hanem azt a sajátos magyar elképzelést, amely egyes népi írók világképében kialakult, messze a marxi és liberális-radikális baloldali ideológiáktól, s amely nála egy erős keresztény szociális érzékenységgel is telítődött. Ez a szociális elköteleződés már messze állt akkor is a magyar baloldali gondolkodástól, s ha voltak is kapcsolódási pontjai – Kodolányi kétségtelenül a baloldali eszmék felől érkezett a népi mozgalomhoz, s hosszú ideig baloldali mozgalmakkal is kapcsolatot tartott, olvasóközönsége és a rendőri jelentések is így ismerték –, azok hamar szétszakadtak.³⁶

Írása a munkásság helyzetének bemutatásán keresztül háború előtti világképének, elveinek fontos lenyomata. Legfőbb értékmérőnek mind erkölcsi, mind anyagi és szellemi tekintetben az elévült munkát tekintette, ahogy azt regnumos tanáraitól tanulta. Ugyanakkor a női munkát a kapitalizmus legnagyobb bűneként kezelte, amely elvonta a feleséget a családtól, s ezért az apa családfenntartó szerepét és lehetőségének biztosítását tartotta fontosnak. „A munkajog egész területét törvénnyel kell szabályozni. A kiszolgáltatottság és a jogfosztottság ellenszereként meg kell alkotni az egységes, világos és minden viszonyt szabályozó Magyar Munkáskódexet, a magyar »Carta del lavoro«-t.”³⁷ A szakszervezetek helyét át kell venniük egy sajátos magyar munkásszervezetnek, amely pártpolitika-mentes érdekvédelmet biztosít. „»Szociális igazság nélkül nincs magyarság, magyarság nélkül nincs szociális igazság Magyarországon. A magyarság megújhodása elsősorban szociális megújhodást jelentett« – idézte az írás zárásaként Szabó Dezső szavait.³⁸

•

A falukutató munka mellett a szövetség legjelentősebb kezdeményezése, az Egyesületközi Együttműködéssel (EKE) karöltve, az „*Él az örök magyar szellem*” című irodalmi és kulturális rendezvény volt 1941 júniusában a Városi Színházban, amelynek rendezésében kulturális alelnökként jelentős szerepet vállalt. Megnyitó beszédet Kodolányi János mondott, a népi irodalom akkor emblemikus alakjai, Erdélyi József és Sinka István verseiből adott elő, Veres Péter és Darvas József tartott előadást, Illyés, József Attila és természetesen az elmaradhatatlan Szabó Dezső írásait színészek tolmácsolták. S az est legmaradandóbb pillanata Németh László fellépése volt, a *Debreceni Kátéval*, amelyet a szemtanú Borbándi így örökített meg: „A Városi Színház ünnepi közönségére leírhatatlan hatást tett. A felolvasás után olyan frenetikus taps tört ki, amilyent írói esteken nemigen tapasztaltam.”³⁹ Ahogy később visszaemlékezett, 1938 és 1942 között majd minden budapesti előadóesten ott volt, amelyen Németh László beszélt.⁴⁰

Egy évvel később az Operában került sor a következő est megrendezésére, Karácsony Sándor, Kodolányi János, Veres Péter, Gombos Gyula, Móricz Zsigmond, Szabó Lőrinc részvételével. A harmadik és az utolsó este is az Operában került sor, Juhász Géza és Németh László a kisebbségi sorsról tartott előadásával, Gulyás Pál, Erdélyi, Sinka, Szabó Lőrinc verseivel, Tamási Áron novellájával. „Az »Él az örök magyar szellem« évi irodalmi seregszemléi hűen tükrözték azt a hangulatot és légkört, amely az EKE tagegyesületeiben uralkodott. A hitlerizmus ellen a függetlenség és önállóság melletti állásfoglalással, valamint a magyar nemzeti sajátosságok és hagyományok fokozott ápolásával tüntettek. A népiség melletti kiállás egyenlő volt az elutasításával mindannak, ami a náci-barát politikát és a nemzetiszocialista ideológiát jellemezte.”⁴¹

A társadalom legnagyobb tömegének, a parasztságnak a politikai-szellemi életben a múlt század húszas–harmincas éveiben nem voltak képviselői. Ahogy a polgárságnak, az arisztokráciának, a munkásságnak létezett értelmisége, úgy ez a társadalmi réteg akkoriban még nem vetette fel színre szellemi nemességét. A népi mozgalom történeti kialakulásának egyik feltételét a paraszti

értelmiség megjelenése jelentette, akik képesek voltak felmérni sorstársaik helyzetét, s azt a társadalom színe előtt képviselni, elősegítve ezzel a paraszti tömegek öntudatosodását. „Az a szenzáció történt meg a Horthy-korszak legsötétebb éveiben, hogy elismerten magas szinten, a magyar és az európai szellemi élet kötelező színvonalán a paraszti értelmiség néhány képviselője jelentkezett, akik a parasztság problémáit vetették fel, és megoldásukért méltóképpen szálltak síkra.”⁴² Míg a munkásság öntudatoságát egy kész, kívülről átvett minta segítette, addig itt egy olyan értelmiség lépett színre, amely az organikus, belső fejlődés értékeire támaszkodott. E réteg ereje önmagában azonban nem volt elegendő a széles paraszti tömegek öntudatra keltéséhez, s hogy ezt a szellemi-politikai életben tudatosítsa, hogy a népi szemlélet a köztudatban tényleges hatást fejthessen ki, munkájához szövetségre lelt a középosztály értelmiségének azon részében, akik szakítottak osztályuk hagyományos nézeteivel és a „szellemi fejlődés új perspektíváit nyitották meg”.⁴³ A paraszti értelmiség – Erdélyi, Veres Péter, Sinka, Erdei, Kovács Imre – szoros kapcsolatot talált a középosztály ezen részével – Németh László, Féja Géza, Szabó Zoltán, Kodolányi János –, s ez az összefogás teremtette meg a népi mozgalom, a népi eszme születésének lehetőségét. Borbándi Gyula élete és sorsa az e társadalmi kiszolgáltatottságból történő kitörés példája.

Ezen társadalmi csoportok és nézetek egymásra találását segítette a konzervatív, az uralkodó elithez tartozó egy-két kiemelkedő kiválóság, Teleki Pál vagy éppen Szekfű Gyula, aki tartotta magát a *Harmadik nemzedék és ami utána következik* című munkájában 1934 elején leírt soraihoz: „...munkánkat az ifjúság tovább folytatja és szét fogja vinni az egész nemzettestben; hogy a közöny nem örök; hogy nép és hagyomány, magas- és mélykultúra szintézise nem álom, hanem megvalósuló szükségszerűség; hogy a formalizmus uralmára eljön, már itt is van az új spiritualizmus nemzedéke, mely eltávolodva mozdulatlanság és forradalom egykép veszedelmes pólusaitól, nemcsak szóban és retorikában, de lélekben és alkotásban is visszatér Széchenyi István örök magyar programjához: reform és konzerválás, újítás és hagyomány szintéziséhez, a magyarább magyarsághoz. Talán nem illúzió, nem vétkes illúzió ez: hinni a jövőben és az ifjúságban.”⁴⁴ Szekfű alapító szerkesztőként és a Harmadik Nemzedék szerzőjeként ebben a fiatal generációban ismerte fel a jövő zálogát, s ennek az ifjúságnak a legkiválóbbjait hívta a konzervatív Magyarország egyik szellemi bázisaként működő Magyar Szemle folyóirathoz szerzőnek, Kovács Imre mellett Szabó Zoltánt, Kerék Mihályt vagy éppen Keresztury Dezsőt. Borbándi eszmei és politikai útkeresésében, kitörésében, közéleti szerepvállalásában ehhez az útkereszteződéshez jutott el. Ő is középen, a jobb- és a baloldal között kereste az igazságot, abban a harmadik oldalon vagy harmadik útban, amelynek eszmei megalapozóját Németh Lászlóban, Kodolányi Jánosban és Kovács Imrében találta meg.

Későbbi munkáiban – nemcsak alakítója, de első tudományos igényű és léptékű feldolgozója is a mozgalomnak – az 1928–29-es éveket jelölte meg mint a népi mozgalom kezdő időpontját: „Mettől számíthatjuk a népi írói mozgalmat? Ha abból indulunk ki, hogy mikor váltak láthatóvá a körvonalai, mikortól kezdték használni rendszeresen a *népi* jelzőt ez írói csoporttal kapcsolatban, és annak tagjai mikor kezdtek fellépni közösen, akkor mindenképpen 1928 tavasza és 1929 tavasza – tehát Németh László két említett cikke [*Népiesség és népiség; Nép és író* – P. B.] és a Bartha Miklós Társaságban⁴⁵ való közös szereplésük – közötti esztendőre tehető a kezdet.”⁴⁶ Borbándi tehát a BMT tevékenységéhez kötötte a mozgalom kezdetét, ahol az az írói csoport, irányzat lépett színre, amelyet a parasztság sorsa iránt érzett felelősség tartott össze, s amelynek tagjai az Ady, Móricz, Szabó Dezső, később Kodály és Bartók neve által fémjelzett szellemi hagyományokat követték. Akiknek véleménye szerint a művészet, különösen az irodalom, „tudatosító, eszméltető és cselekvésre készítő lehetőségei révén a nemzeti közösség felemelésének eszköze lehet”.⁴⁷ A népi mozgalom és eszme születésének időpontját és feltételeit illetően tehát: a BMT tevékenységének fellendülése, a társasághoz szorosan kapcsolódó, Bajcsy-Zsilinszky és Féja Géza által szerkesztett Előörs tudatos szerepvállalása. Lackó Miklós így foglalja össze az irodalomban, a szellemi életben ekkor kialakult, Borbándi által is vázolt, kettős folyamatot: „Miközben az irodalom az úgynevezett »új realizmus« jegyében egységesül, ugyanakkor az írói tábor világnézetileg, ideológiailag új formában kezd polarizálódni. Ennek legfontosabb jelensége a – jobb szó híján – népi mozgalomnak nevezett csoportosulás kezdődő kialakulása. Az irodalmi életben fellendülő nemzedéki tömörülés jelszava a '20-as évek végétől a formálódó népi mozgalom jelszava.”⁴⁸

1942 tavaszán megírta és megvédte doktori disszertációját a magyarországi születésszabályozás és a születések visszaesésének szociográfiájáról, amely téma amúgy is közel esett addigi falukutató munkájához. Júniusban doktorrá avatták, s avatása után Erdélyben töltötte nyári szünetének két hetét.

•

Az egyetem elvégzését követően haladéktalanul behívták katonának Zilahra, a 102. gépkocsizó neheztüzérséghez. Katonai szolgálata miatt, bár meghívót kapott Püskiéktől, nem vehetett részt az 1943-as Szárszói Találkozón. 1944 áprilisában egységét a frontra vezényelték, az Uzsoki-szorosnál hagyták el Magyarország területét. Frontszolgálatát felderítő tisztként teljesítette, közvetlenül a tűzvonásban.⁴⁹

Egy téli felkészülés budapesti útja alkalmával találkozhatott szüleivel is, utolsó estéjén apjával költöttek el vacsorájukat, majd visszaindult a frontra. Édesapját ekkor látta utoljára, néhány nappal később az újpesti hajógyárban történt gázrobbanásnál életét veszítette. Temetésére ugyan elengedték, de a háborús viszonyok miatt csak késve ért haza. Október 15-én kellett volna visszaindulnia egységéhez, de a sikertelen kiugrási kísérlet miatt már nem engedték vonatra szállni. Később visszatérve egységéhez, a Felvidéken a frontvonal változásával együtt haladtak, Besztercebányán, Liptószentmiklóson szolgált. 1945. március 15-én, már túl a történelmi Magyarország határain, egységét szovjet támadás érte, a lövegnél, ahol harcolt, találatot kapott, mindkét lába megsérült. Bár járni nem tudott, a műtete sikeres volt. A hadikórházzal együtt menekült napról napra, legvégül Thüringiában, a greizi magyar hadikórházban állapodott meg, amelyet végül az amerikai szövetséges csapatok foglaltak el. Gyógyulását követően, attól tartva, hogy a kórházból elbocsájtva amerikai hadifogolytáborba kerül, három társával megszökött, hogy Magyarország felé vegyék az irányt. Regensburgon keresztül Passauiig jutottak, ahol azonban egy amerikai ellenőrző ponton elfogták őket, és egy ipartelepen berendezett táborba szállították. A táborban társaival,⁵⁰ nem tagadva meg önmagát, újságot indítottak Hazafelé címmel. A naponta nyolc-tíz lap terjedelemben megjelenő újságban minden magyar vonatkozású értesülést közzétettek, német és angol nyelvű rádióhírekből, amerikai katonai újságokból tájékozódva. Feltehetően 1945-ben ez volt az első magyar újság külföldön. A lap augusztus közepéig jelent meg. Innen Bécsen és Sopronon keresztül, az igazolás után érkezett haza Budapestre, a Podmaniczky utcai lakásba, 1945. augusztus 24-én. Az épen maradt házban édesanyja nyitott ajtót, s ekkor még nem sejtette, hogy „majd három és fél év múlva a történelem ismét oda kényszerít, ahonnan most megérkeztem”.⁵¹

JEGYZETEK

¹ Lásd erről részletesen: BORBÁNDI Gyula, *Utam a népi mozgalomhoz*, Hitel, 2003/6.

² BORBÁNDI Gyula, *Két világban. Életem és pályám*, Európa, Budapest, 2003, 56.

³ SZABÓ Dezső, *Új magyar ideológia felé – A magyar paraszt*, Élet és Irodalom, 1923. július, 20.

⁴ Kovács Imre, *A Márciusi Front*, Magyar Öregdiák Szövetség Bessenyei György Kör, New Brunswick, 1980, 21.

⁵ NÉMETH László, *Szabó Dezső*, Erdélyi Helikon, 1928. december, 577.

⁶ Olyan korszakos jelentőségű tanárai voltak, mint Tomcsányi Móric közjogi, Moór Gyula jogfilozófiai, Szladits Károly és Kolosváry Bálint magánjogi, Kuncz Ödön kereskedelmi jogi, Angyal Pál büntetőjogi, Nizsalovszky Endre polgári törvénykezési jogi, Magyary Zoltán közigazgatási jogi professzorok.

⁷ BIBÓ István, *Levél Borbándi Gyulához*, 1978. június, MTA Kézirattár. Ms 5115/92., <https://mek.oszk.hu/02000/02043/html/457.html>

⁸ Az Americana vallási alapon szerveződött, a katolikus egyetemistákat és főiskolásokat fogta egybe, és a korszakot jellemző korporatív rendszerben, fakultásokként épült föl. A szervezetet sok másikkal egyetemben Rajk László belügyminiszter oszlatta fel a háború után.

⁹ *Americana*, Nemzeti Újság, 1940. december 17., 10. (Arcanum Digitális Tudománytár, <https://adtplus.arcanum.hu/hu>)

¹⁰ *Americana*, Nemzeti Újság, 1941. október 5., 12.

¹¹ *Americana*, Nemzeti Újság, 1942. március 8., 10.

¹² Az 1905-ben alapított szövetséget azzal a céllal szervezték meg, hogy a századelő baloldali orientációjú diákszervezeteinek, így például a Galilei Körnek ellensúlyt állítsanak, a keresztény, nemzeti szemléletet, a hagyományok ápolását erősítsék az egyetemi és főiskolai diákságban.

- ¹³ BORBÁNDI, *Két világban... i. m.*, 77.
- ¹⁴ *Uo.*
- ¹⁵ KODOLÁNYI János, *A magyar intellektuális ifjúság*, Századunk, 1930, 274.
- ¹⁶ A csoport tagjai: Gunda Béla, Kovács Imre, Elek Péter, Pócsy Ferenc, Kerényi György, Koczogh Ákos, Karsay Gyula, Hilschler Zoltán, Horváth Sándor.
- ¹⁷ Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet Rt., 1936.
- ¹⁸ KODOLÁNYI János, *A hazugság öl*, Magvető, Budapest, 1987. (Élőszó, 1927/2–3, 49–63.)
- ¹⁹ *Uo.*, 13.
- ²⁰ *Uo.*, 26–27.
- ²¹ BORBÁNDI, *Két világban... i. m.*, 78.
- ²² Lásd pl. NYUJTÓ Ferenc, *A ceglédi tanyavilág = Széchenyi szellemében*, Az Országos Széchenyi Szövetség Kiadása, Budapest, 1942, 145–156. vagy UÓ, *A ceglédi fejfák = Uo.*, 157–162. HALÁSZ Géza, *Kánya község rövid szociográfiája = Uo.*, 163–171.
- ²³ BORBÁNDI Gyula, *Az utolsó falukutatók – Adalék a magyar falukutatók történetéhez*, Új Látóhatár, 1960/2, 159.
- ²⁴ Ebben a helyiségben alakult meg a Magyar Parasztszövetség; a helyiség 1944-ben az ifjúsági ellenállási mozgalom egyik központja volt.
- ²⁵ Esti Újság, 1941. november 14., 4. (Arcanum Digitális Tudománytár, <https://adtplus.arcanum.hu/hu>)
- ²⁶ BORBÁNDI Gyula, *Az amerikai kivándorlás = Széchenyi szellemében... i. m.*, 94.
- ²⁷ *Uo.*, 98.
- ²⁸ *Uo.*, 105.
- ²⁹ Magyar Élet, 1943.
- ³⁰ lásd például FÉJA Géza, *Külvárosi gyermekek sorsa*, Magyarország, 1939. június 14.
- ³¹ BOLDIZSÁR Iván, *A budapesti városszéli-telep*, Katolikus Szemle, (1935): 486.
- ³² BORBÁNDI Gyula, *A magyar munkásság a változás küszöbén = Széchenyi szellemében... i. m.*, 129.
- ³³ *Uo.*, 130–131.
- ³⁴ *Uo.*, 132.
- ³⁵ *Uo.*, 136–137.
- ³⁶ Bár például Kodolányi húszas évek végén megjelent írásai a marxista nézetek hatását is magukon viselték, és cikkei is túlnyomórészt baloldali lapokban láttak napvilágot, szociális radikalizmusa és a falu problémáira való érzékenysége mindig is kitűnt a baloldali körök szektás, egyoldalú világából. Ez a kiválás a következő évtized elején be is következett, csatlakozott a népi mozgalomhoz. Lásd erről Tüskés Tibor, *Kodolányi János*, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Budapest, 1974, 108.
- ³⁷ *Széchenyi szellemében... i. m.*, 140.
- ³⁸ *Uo.*, 141.
- ³⁹ BORBÁNDI Gyula, *A pódiumon*, Új Látóhatár (különszám), 1971. április 18., 249.
- ⁴⁰ *Uo.*, 245.
- ⁴¹ BORBÁNDI, *Két világban... i. m.*, 86.
- ⁴² ERDEI Ferenc, *A népi mozgalom fejlődése*. Akadémiai, 1988, 363.
- ⁴³ *Uo.*, 364.
- ⁴⁴ SZEKFŰ Gyula, *Három nemzedék és ami utána következik*, Királyi Magyar Egyetemi nyomda, Budapest, 1938, 505.
- ⁴⁵ A BMT-t 1925-ben alapította egyetemisták és fiatal értelmiségiek szűk csoportja, olyan ifjak, akik a fennálló rend ifjúsági szervezeteibe azoktól lényegesen eltérő nézeteik miatt nem tagolódhattak be. Eszméikre Ady Endre, Móricz Zsigmond és leginkább Szabó Dezső munkássága nyomta rá bélyegét, a magyarság sorsproblémáinak tudományos igényű tisztázását tűzték célul maguk elé. Sorra rendezték vitaestjeiket, szemináriumokat, fórumként teret adva a különböző szellemi-politikai irányzatok képviselőinek. Politikai követeléseik közé tartozott a földreform, az általános és titkos választójog, a politikai demokrácia, a szabadságjogok tisztelete, a parasztokkal és munkásokkal szembeni hátrányos megkülönböztetés felszámolása, Kossuth Duna-konföderációs tervének felelevenítése.
- ⁴⁶ BORBÁNDI Gyula, *A magyar népi mozgalom*, Püski, New York, 1983, 131.
- ⁴⁷ *Uo.*, 126.
- ⁴⁸ LACKÓ Miklós, *A nemzedéki tömörülésről és szakadásról. Válságok-választások* – Bp. 1975. 20. o.
- ⁴⁹ Első tűzérési bevetését követően – túlélve a szovjet csapatok tűzérési tűzét – a magyar bronz vitézségi éremmel tüntették ki, később a hadiszolgálatért járó tűzkeresztet is megkapta.
- ⁵⁰ Horváth László budapesti jogász doktorral és Rauch Károly Vas megyei fiatalemberrel.
- ⁵¹ BORBÁNDI, *Két világban... i. m.*, 130.

SZARKA TAMÁS, 27 darab kerámiakocka (részletek), 2020

élmény – ihlet – inspiráció

SÁRKÖZI MÁTYÁS (1937) London

SÁRKÖZI MÁTYÁS

A Requiem bűvöletében

Kisgyermekkorom óta végigkíséri életem Verdi káprázatos időskori remekműve, a *Requiem*. Első elemistaként, még a háború előtt vittek el nyári hangversenyre a Károlyi-kertbe, megbabonázva hallgattam Basilides Mária, Báthy Anna, Rösler Endre és Székely Mihály énekét, a kibővített kórus zsongását vagy harsogását. Elvégre a nagy olasz mesternek tulajdonképpen még ez a vallásos imája is opera, gyönyörű áriákkal. Hogyan felejthetném el, miként szólaltak meg az utolsó ítélet trombitái, néhányuk egy emeleti erkélyről felelgetve a többinek. Így kell még hatásosabbra szcenírozni egy oratóriumot. Ebből a buzgó trombitálásból bontakozik ki a basszus ária, a *Mors superbit et natura*. Merthogy maga a halál is megdöbben azon, hogy van feltámadás.

Felcseperedve, amikor írásra adtam a fejem, változatlanul mellettem maradt a *Requiem*, a lemezjátszó vagy még inkább az internet segítségével bármikor behallgathatok, mondjuk, Leontyne Price, Fiorenza Cossotto, Pavarotti és a bolgár Ghiaurov 1967-es, Karajan által átszellemülten vezényelt tolmácsolásában. Ismerem immár a remekmű minden hangját alaposan.

Ám idővel nemcsak a kikapcsolódást és elrövedést szolgáló zene lett számomra lényeges, hanem a hatalmas mű szerkezeti felépítésének az írásmesterségre is alkalmazható példája, valamint annak a leckéje is, hogy miként kell hatni a befogadásra kész közönségre. Amihez persze tudnivaló, hogy Verdi a romantika korának komponistája volt. Én nem lettem korom szellemének egy fontos irányzatához csatlakozva formabontó író, bár ifjan voltak ilyen kísérleteim. Mértékkel talán még romantikus is vagyok.

A leglényegesebb tanulság az, hogy egy művel, bármilyen terjedelmű, *üzenetet* kell küldeni, lehetőleg, a témából adódóan, a humanitás üzenetét. Verdi *Requiem*jében ezt olyan erővel találhattam meg, amire a zene éppúgy képes, mint a szavak művészete.

Nem lényegtelen tényező, bár ezt tulajdonképpen csak lábjegyzetként említhetném meg, hogy valaha, boldogult ifjúkoromban, érettségi után magam is énekeltem kórusban – rövid hazai felnőtt életem során – a budavári Mátyás-templom baritonistájaként. Bárdos Lajos vezérlete alatt európai színvonalú templomi kar jött ott létre, jelentős részt a Budapesti Kórus tapasztalt énekeseiből, olyan szólistákkal, mint a gyönyörű koloratúrájú Farkas Ilonka, aki a templomi elkötelezettsége miatt nem juthatott be az akkor kommunista vezetésű Operaházba. Verdi *Requiem*jét nem énekeltük, de más élményt jelentő szakrális műveket, például Mozart *Koronázási miséjét* hallhatta tőlünk a budai főtemplom közönsége.

Csak a közelmúltban került a kezembe az a rendkívül érdekes és megrendítő leírás, miszerint 1943–44-ben a theresienstadti gettóba bezárt zsidók kétszáz tagú kórusa megfelelő szólistákkal, zongorakísérettel, több ízben előadta Verdi *Requiem*jét a csehszlovák Rafael Schachter vezénylete alatt, aki azután Auschwitz kiürítései, a halálmenetben pusztult el.

Nem vagyok rendszeres templomjáró, de a vallás iránti tisztelet korán belémnevelődött. Talán akkor is, amikor elemistaként a Sztehló Gábor vezette evangélikus gyermekotthon lakója voltam. Élmény számomra a *Máté-passio*, de ugyanakkor egy-egy átéléssel előadott néger spirituálé is. A humanitás üzenete ezekben szintén jelen van, ám Verdi *Requiem*je a maga nemében egyedül áll annak példájaként, hogy miként szerkesszük meg a mondanivalónkat művészi színvonalon hatáson és mélyrehatóra.

A „szeressük egymást” humanista üzenete talán triviális. Hiszen irodalmi eszközökkel az is bemutatható, milyen szeretetlenek lehetnek az emberek, ha alaptermészetüknek ez a negatív vonása erősödik meg az életükben. A zenétől különbözően az írás ellenpéldákkal is hatásosan operálhat. Az üzenet inkább az lehet, a *Requiem*ből is ezt hallhatjuk ki – a zene és az imaszöveg alapján –, hogy *értelmes* életre kell törekednünk.

„Az élet úgyis véges, ne fáradjunk, inkább élvezzük ki az aktív éveket.” Művészként, íróként nem törődhetek bele efféle nézetbe sem, nem érhetem be ennyivel. Az értelmes élet számunkra azt je-

lenti, hogy műveink segítségével nyújtanunk kell valamit: szépet a szépre vágyóknak, gondolatokat azok számára, akik ezeket tovább akarják gondolni.

Még az sem bizonyos, hogy véges az élet. Verdi a *Requiem*ben megfújja a feltámadás harsonáit, kedvenc spirituálé-kvartettem, a *Sensational Nightingales* pedig így énekel: „Ha meghalok s felmegyek a mennyekbe, a jók és a rosszak szétválasztása után Isten trónjánál szeretnék állani, ahol még a szüleimmel is találkozhatom.”

A *Requiem* a maga zseniális változatosságában is súlyos mű, előadásának ideje majdnem másfél óra. Figyelmünk és befogadóképességünk nem lankad, köszönhetően Verdi zeneszerzői géniuszának. Bár benne vagyok a korban, úgy érzem, ki kellene még rukkolnom egy hosszabb munkával, olyan prózával, ami több órára elegendő olvasmány. De ez sem tartalmazhat egyetlen üresjáratot sem, ez szintén a *Requiem* tanulsága.

Természetesen elsősorban irodalmi példákon csiszolódik az íróember gyakorlata, és az egykori meg a modern klasszikusoktól tanulja meg a gondolatok közvetítésének csínját-bínját. De a téma felvetés jogos, elgondolkodtató a kérdés, hogy melyik más művészeti ágazat melyik nagy alkotása hatott leginkább írásaim formálódására.

Bár Angliában képzőművészeti főiskolát végeztem (grafika szakon), mégsem állítanám, hogy, mondjuk, Picasso vagy Salvador Dalí festészete, stílusa, szimbolizmusa, képalkotásának módja jelentősen hatott volna az írásaimra. De a zene igen. Nem tanultam összhangzattant, tehát nem technikai dolgokról van szó, hanem az összhatásról, de talán még arról is, hogy a zenemű épülhet gondal gyűjtött népzenei motívumokra, mint például bizonyos részeiben Bartók egy-egy szimfonikus kompozíciója, tehát egy novella vagy hosszabb prózai mű magába foglalhat hallott, anekdotikus motívumokat. Kellő tehetséggel – lásd Bartók vagy Kodály műveit – ez is vezethet grandiozitáshoz. Ám számomra Verdi *Requiem*je képviseli a példát a legerőteljesebben ütős, olykor éppenséggel lélekrendítő alkotásra. Legalább is az alakult ki házam táján az évek során, hogy még a Beethoven-szimfóniáknál vagy a Bach-oratóriumoknál is gyakrabban szólaltatom meg a *Requiem* dallamait és latin szövegét erőmerítés és inspiráció végett.

Érdekes élményem volt az oratórium előadása néhány esztendeje London kellős közepén, az anglikán St. James-templomban, amelyet az egyik legnagyobb brit klasszikus építész, Sir Christopher Wren tervezett és épített meg az 1684-es felszentelésre. Ugyanis míg a szólisták a kamarazenekarral az oltár előtt foglaltak helyet, a kar a hátunk mögül, a kórusról zengett, tehát a zene elárasztott bennünket, áthatolt rajtunk, intenzívebben szólt, mint máskor. Számomra ez a Mátyás-templomi énekléseket idézte fel. Írói krédóm szerint az írott szövegnek is így kell hatnia, bensőségesen, elérve az olvasók szívéig, tudatáig.

SZARKA TAMÁS, 27 darab kerámiakocka (részletek), 2020 (fotó: N. T.)

VARGA GÁBOR FARKAS, Hazugság sosincs egyedül (Weöres-szövegdoboz), 2015;
 Égfaló város (Weöres-szövegdoboz), 2015; Királyország (Weöres-szövegdoboz), 2015

VARGA GÁBOR FARKAS, Hiány teste árnyék (Weöres-egysoros), 2016

Nyelvi elemzés a krimiben és a krimin túl

Hlavacska András interjúja

Petykó Mártonnal

Petykó Márton nyelvész, a birminghami Aston Egyetem Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézetének (Aston Institute for Forensic Linguistics) munkatársa. Fő kutatási területe az internetes társalgások elemzése. A 2019-ben a Lancasteri Egyetemen megvédett doktori disszertációjában az internetes trollokról szóló társalgásokat vizsgálta magyar és brit politikai blogok hozzászólásaiban. Emellett zaklató és zsaroló levelek elemzésével is foglalkozik.

► **Kutatói pályádat az interneten megjelenő különféle szövegek vizsgálatával kezdted: írtál a blog műfajáról, politikai blogok elemzéséről, a „trollkodás” tevékenységéről. Hogyan jutottál el az igazságügyi nyelvészetig? Ma már elsősorban igazságügyi nyelvészsakértőként határozod meg magad?**

✓ Valóban foglalkoztam az internetes trollokkal és más online témákkal, azért is választottam a doktori tanulmányaimhoz a Lancasteri Egyetemet, mert tudtam, hogy a lehetséges témavezetők között szerepel Claire Hardaker, aki több tanulmányt is publikált a trollkodással kapcsolatban. Éppen amikor befejeztem a doktorit, a birminghami Aston Egyetemen működő Igazságügyi Nyelvészeti Kutatócsoport elnyert egy nagy összegű pályázatot. Ennek keretében intézetté szeretnék volna bővíteni a kutatócsoportot. Ehhez új kutatókat kerestek, akik nem feltétlenül rendelkeznek igazságügyi nyelvészeti háttérrel, viszont van a területen hasznosítható módszertani tapasztalatuk. Esetemben ez a korpusznyelvészet volt. Ez alapvetően nagy szövegtárak kvalitatív és kvantitatív elemzésével foglalkozik, és egyre inkább használt módszertani keret az igazságügyi nyelvészetben is. Korábban a történeti boszorkányperek kutatásával is foglalkoztam. A téma kötődik az igazságügyi nyelvészethez, hiszen ezek a perek részét képezték a korabeli joggyakorlatnak. Az igazságügyi nyelvészetben ma is foglalkoznak kutatók peranyagok elemzésével. Az állásinterjúmon beszéltem a boszorkányperekkel kapcsolatos kutatásomról, de nem hiszem, hogy ez lett volna a döntő szempont. A fő szempont az volt, hogy olyan kutatókat vegyenek fel, akiknek van hasznosítható módszertani háttere. Megpályáztam az állást, és sikeresen elnyertem. Nem mondanám tudatos tervnek, hogy az igazságügyi nyelvészet területére kerüljek. Jött egy lehetőség – másrészt szerencsés módon rendelkeztem azzal a szakmai, módszertani háttérrel, amely hasznosítható ezen a területen.

Az elsődleges szakmai identitásom továbbra sem az igazságügyi nyelvész. Bár az egyetemen az Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézetben dolgozom, a munkaköri leírásomban ez szerepel, de magamat továbbra is egy olyan korpusznyelvésznek tartom, aki elsősorban diskurzuselemzéssel és online szövegek vizsgálatával foglalkozik. Ezenkívül az intézeti munka részeként igazságügyi feladatokban is alkalmazom ezt a módszertani hátteret.

► **Számtalan olyan krimi ismerünk, amelyekben központi szerepet játszanak írásos dokumentumok – naplórészletek, titkosírással kódolt szövegek, hamis végrendeletek stb. A munkahelyeden elsősorban milyen típusú szöveggel dolgoztok?**

✓ A titkosírás nem igazán tartozik az igazságügyi nyelvészet tárgykörébe. Ezek feltörése ma már inkább számítógépes módszerekkel történik. Egy matematikus, egy erre szakosodott informatikai háttérrel rendelkező személy vagy cég sokkal felkészültebb ebben, mint a nyelvészek. A példaid közül a naplórészlet és a végrendelet viszont egyértelműen olyan szövegtípusok, amelyekkel a kutatóintézetből több kollégám is foglalkozik. Ezek a dokumentumok relevánsak igazi esetek kapcsán is. A naplórészleteket általában akkor vonják be a kutatásba, amikor van egy feltételezett öngyilkosság, viszont a nyomozást végző rendőri szerv valamilyen oknál fogva gyanúsítást találja a körülményeket. Az alternatív hipotézisük, hogy valaki meggyilkolta az adott személyt, és utána írt egy búcsúlevelet. Ebben az esetben, ha szükség van igazságügyi nyelvészeti szakértőre, akkor a klasszi-

kus kérdés az lesz, hogy az elhunyt személy írta-e ezt a levelet, vagy más, esetleg egy konkrét gyanúsított. A naplórészletek azért lesznek fontosak, mert egy szerzői elemzésnél központi a műfajiság kérdése. Ha van egy ismeretlen szerzőtől származó szövegünk, csak akkor tudjuk megmondani, ki volt a szerző, ha rendelkezésünkre állnak egyértelmű, nem vitatott szerzőségű, de hasonló műfajú szövegek. A búcsúleveleknél ez nagyon problematikus, mert az emberek jellemzően nem írnak nagy mennyiségben ilyen szövegeket. Viszont ami a legközelebb lehet ehhez, azok a személyes naplóbejegyzések – ezek esetében feltételezhetjük, hogy valamilyen szinten hasonló szövegtípusok. Ha az elhunyt személy írt naplót, az egy hasznos korpusz lehet ahhoz, hogy összehasonlítsuk a vitatott szerzőségű levelet ezekkel az ismert szerzőségű naplórészletekkel.

A hamis végrendelet szintén megjelenik valódi eseteknél. Itt megint csak az a kérdés, hogy valóban az elhunyt személy írta-e a végrendeletet, vagy például annak kedvezményezettje. Ez esetben arra lesz szükségünk, hogy legyenek szövegek az elhunyt személytől, illetve a gyanúsítottól. A szerzőségi elemzés arra koncentrál, hogy vannak-e konzisztens különbségek a két személy stílusában az ismert szerzőségű szövegek alapján, és ha vannak, akkor a végrendelet melyik szerző stílusához áll közelebb.

Külön kutatási projekt az intézeten belül a darkwebes online pedofil csoportok fórumbeszéléseinek elemzése. Amikor az ezzel foglalkozó nyomozó hatóság (a Brit Nemzeti Nyomozóiroda / National Crime Agency) online bűnüldözéssel foglalkozó egysége azonosít egy ilyen fórumot, nem az az elsődleges céljuk, hogy rögtön lekapcsolják, hanem hogy beazonosítsák az ott posztoló és részt vevő személyeket, hiszen ezeknek a fórumoknak az elsődleges célja, hogy bűncselekmények (gyermek szexuális bántalmazása) során készített fotókat és videókat osszanak meg. A cél az elkövetők és áldozatok azonosítása. Ahhoz, hogy ezt megtehesék, megpróbálnak beépülni, hiteles szexuális bűnözőkként megjelenni a fórumokon. Ez komoly kihívást jelent, mivel a résztvevők tudtában vannak annak, hogy bűncselekményt követnek el, ezért nagyfokú bizalmatlanság uralkodik a fórumokon. Az igazságügyi nyelvészeti elemzés segítheti a nyomozók beépülését azáltal, hogy feltárja, milyen módon kommunikálnak egymással a valódi bűnelkövetők. Ez alapján adnak tippeket, hogy a beépülő nyomozók hogyan posztoljanak, kommunikáljanak, mit kerüljenek el.

Ezenkívül persze még nagyon sok más szövegtípussal is foglalkozunk. Személyesen leginkább zsaroló és fenyegető levelekkel dolgozom. Ezekből rengeteg van, és előfordul, hogy a rendőrség a nyomozási, a védelem vagy az ügyészség a bírósági szakaszban felkér egy nyelvészeti szakértőt. Itt is tipikusan a szerzőség a fő kérdés. A vádlott írta-e a fenyegető levelet, vagy más? Egy személy írta-e őket, vagy több?

➤ **Zsaroló levéllel nemcsak az irodalmi krimi atyjánál, Edgar Allan Poe-nál találkozunk, de az egyik első, több novellát és kisregényt is megélt magyar irodalmi detektív, Tuzár Mihály történeteiben is. A *szokás rabja* című elbeszélésben (1907) például egy levél írásképe alapján jut arra a következtetésre, hogy a zsaroló férfi; a szöveg tartalmát elemezve állapítja meg, hogy az elkövető csak olyan valaki lehet, aki részletesen ismeri a megzsarolt asszony szerelmi ügyeit; végül két írott szöveg összehasonlításával azonosítja a tettest. Mennyiben fest valós képet ez a szövegelemzés alkalmazásáról a korabeli bűnüldözésben? Mennyiben vág egybe ez a módszer az igazságügyi nyelvészet mai gyakorlatával?**

➤ Az igazságügyi nyelvészet mint tudományág az 1960-as, '70-es években indult, és igazából a '80-as évektől formálódott egy alkalmazott nyelvészeti területté. Feltételezhetjük, hogy a 19. századtól kezdve a nyomozók minden módszert kipróbáltak, amiről úgy gondolták, hogy segítheti a munkájukat. El tudom képzelni, hogy alkalmaztak a jelenlegi igazságügyi nyelvészeti módszereihez hasonló megoldásokat, de anakronizmus lenne azt állítani, hogy a 20. század elején az igazságügyi nyelvészet mint olyan szerepet játszhatott egy nyomozásban. A mai igazságügyi nyelvészethez hasonlítva a példát, az első dolog, amit megemlítenék, hogy az íráselemzés, írásszakértés, legalábbis a mai brit gyakorlatban, nem tartozik a mi területünkhöz. Az igazságügyi nyelvészeti szakértő semmit sem mond az írásképről vagy az aláírásról. Ami a novellában leírtakból a legközelebb áll a mi területünkhöz, az a szerző elemzése, illetve valamennyire a tartalmi elemzés. Amikor szerzői elemzésről beszélünk – és nem véletlenül használom ezt a kifejezést a szerzőazonosítás helyett –, akkor a szakértő a szakvélemény elkészítésekor nem fog olyan állítást tenni, hogy az adott szöveget ez és ez a személy írta. Nem lesz benne ez a következtetés. Arról fog írni, hogy egy vitatott szerzőségű szöveg mennyire áll közel a gyanúsított szerzői stílusához, és mennyiben különbözik attól. Azt a jogot

meghagyja a bíróságnak vagy az esküdtszéknek, hogy az elemzés alapján levonja a következtetéseket. A szakvélemények óvatosan fogalmaznak, visszafogott következtetéseket vonnak le, és megragadható, egzakt tényekre koncentrálnak. Vegyünk egy erősen leegyszerűsített példát: ha van két lehetséges szerzőnk, és az egyik az ismert szövegeiben jellemzően nem használ vesszőt, a másik pedig következetes vesszőhasználó, akkor a szakértő arra fog rámutatni, hogy a vitatott szerzőségű szövegben sincsenek vesszők, és emiatt a szöveg közelebb áll a vesszőket nem használó szerző stílusához. A szakértő viszont, legalábbis remélhetőleg, nem fog olyan kijelentést tenni, hogy ez a hasonlóság bizonyítja, hogy a szöveg szerzője a vesszőket nem használó személy volt. Ezt ugyanis így, egyértelműen nem lehet kijelenteni.

► **Közelebb áll a valósághoz, amit Ambrus Zoltán ír *A gyanú* című kisregényében (1900)? „A vizsgálat során az írásszakértők megdöbbentő véleményeket terjesztenek elő. Az egyik nem tartja lehetetlennek, hogy a végrendelkező írása s az aláírások valódiak, a másik még határozottabban szól, s úgy véli, hogy egyes jelekből a hamisítás tényét meg lehet állapítani.” Jóllehet itt is inkább grafológiáról esik szó, de vonatkoztassuk a szituációt az igazságügyi nyelvészetre. Mennyire perdöntő a véleményük egy peres ügy során?**

► Azoktól a kollégáimtól, akiknek évtizedes tapasztalata van a területen, és számos ügyben vettek részt, úgy tudom, hogy a legtöbb esetben erre nem lehet válaszolni. Angliában egy büntetőügyben az ügyész vagy a védelem keresi meg a szakértőt. Sok esetben az igazságügyi nyelvész nem vállalja el a feladatot, mert nem áll rendelkezésre megfelelő mennyiségű szöveg. Ha elvállalja, akkor legjobb tudása szerint készít egy elemzést, amely be is kerül az adott ügy dokumentumai közé. Arról, hogy a véleményét az esküdtszék vagy a bíró mennyire veszi figyelembe, általában nem tájékoztatják. Még akkor sem, ha az ügy kimenetele egybevág a szakértői véleménnyel.

A nyelvészeti szakvélemény Angliában nem számít közvetlen bizonyítéknak, így nem lesz perdöntő súlya sem. A legtöbb ügyben, ahol rendelkezésre áll erősebb bizonyíték, például DNS-minta, ott nem is igénylik az igazságügyi nyelvész szakvéleményét. Ha nem állnak rendelkezésre közvetlen bizonyítékok, akkor eleve gyengébb lábakon áll az ügy, így nehéz megmondani, hogy az ítélet milyen bizonyítékok figyelembevételével történt meg.

Fontos hangsúlyozni, hogy az Igazságügyi Nyelvészeti Kutatóintézet, ahol dolgozom, nem végez szakértői tevékenységet. A szakértő mindig magánszemélyként, nem pedig az intézet alkalmazottjaként vállalja a feladatot. Az intézetünkben többeknek évtizedes tapasztalata és kiépített kapcsolatai vannak ilyen ügyekben, a rendőrség vagy az ügyészség őket fogja megkeresni. Ha közülük valaki elvállalja az ügyet, akkor eldönti, hogy kiket szeretne bevonni az intézetből, de ez a szakértői csoport nem az intézet nevében végez munkát.

Az előbb már részletesen beszéltem a szerzőségi elemzésről. A szakértői elemzések ettől lehetnek eltérőek, gyakori például, hogy szavak jelentésének meghatározásával keresik meg a szakértőt, jellemzően szlengszavak esetében. Egy nyolc évvel ezelőtti ügyben például két csoport verekedett össze, végül halálos áldozata is lett az összetűzésnek. A tanúvallomásokból kiderült, hogy a támadó csoport egyik tagja azt kiabálta a verekedés közben, hogy „Allow it!”. Köszösként az angolban az *allow* azt jelenti, hogy *megenged*. De szlengszóként más jelentése is van. A védelem arra kérte fel a nyelvészeti szakértőt, hogy határozza meg a szó jelentését az adott közegben. A szakértő arra hívta fel a figyelmet, hogy az „Allow it” a szlengben „Stop it”, „Hagyd abba” jelentést is hordozhat. A tanúvallomások szerint, amikor a vádlott ezt kiabálta, a többiek meg is torpantak egy pillanatra, csak aztán rontottak az áldozatra. A vádlottat aztán felmentették, de itt sem lehet tudni, hogy ebben mekkora szerepe volt a nyelvészeti szakvéleménynek.

► **Nem festettél túl biztatót képet arról, hogy a szakvélemény mennyire játszik fontos szerepet a valóságban. A filológiát tematizáló szépirodalmi művekben a jó és alapos szövegelemzés viszont sokszor radikálisan befolyásolhatja a szereplők életét. A krimi műfajánál maradva: José Carlos Somoza *Athéni gyilkosok* című regényében az egyik szereplő például ráébredhetne saját fiktív voltára, ha tudna olvasni a sorok között. Bennem ez felveti annak a kérdését, hogy mekkora is a tétje a mi világunkban a filológiának. A jó szövegértés közelebb visz az igazsághoz? Általában mennyiben segíti egy ügy megoldását az igazságügyi nyelvészszakértők munkája?**

► Az előbb elmondottakhoz hozzá kell tenni, hogy a nyelvészeti szakértőnek fontos szerepe lehet a nyomozati szakaszban is. Gyakori eset, hogy egy rendőri szerv keresi meg a szakértőt. Általában

ebben a szakaszban a nyomozóknak már vannak gyanúsítottjaik, és úgy gondolják, a szövegelemzés fontos szerepet játszhat abban, hogy kiválasszák a legvalószínűbb elkövetőt, akire a nyomozás keretében később érdemes a legtöbb erőforrást fordítani. De a nyelvészeti szakértő itt is óvatosan fogalmaz, hiszen ha rossz következtetést von le, akkor negatívan is befolyásolhatja a nyomozást.

A másik eset, hogy egy ügyben nincsenek közvetlen bizonyítékok, nincs DNS a leveleken, nem sikerült azonosítani a postát, ahol feladták, vagy ha sikerült, ott nem voltak kamerafelvételek. Bizonyos rendőri szervek ilyenkor különböző szakértőkhöz fordulnak. Az igazságügyi nyelvészszerző feladata ilyenkor a nyelvi profilalkotás. Tud-e például a zsaroló levelek alapján mondani arról valamit, hogy a szerző férfi vagy nő, milyen életkorú, milyen iskolázottságú, az ország melyik részében lakhat. Illetve, hogy valóban egy szerző írta-e a leveleket. Persze azt itt is nehéz megítélni, hogy ez mennyiben segíti a rendőrség munkáját, mivel általában a szakvélemény után a nyomozás további szakaszáról nem tájékoztatják a szakértőt. Sok esetben csak a sajtóból értesül az ügy kimeneteléről.

Egy konkrét ügyben – amelyen én is dolgoztam, és már lezárult a bírósági szakasz, a brit sajtóban névvel, fotóval megjelent az ítélet – egy áruházlánc több zsaroló e-mailt kapott egy személytől hónapokon keresztül. Az e-mailek szerzője azzal fenyegetőzött, hogy ha nem fizetnek neki egy adott összeget, akkor fémreszeléket fog elhelyezni bébiételekben. A rendőrség számára nem álltak rendelkezésre olyan bizonyítékok, amelyek alapján egyértelműen azonosítani tudták volna a zsarolót. Az ügyön dolgozó nyomozó többek között az intézetünk igazgatójához fordult, aki szervezett egy csoportot a téma feldolgozására, amelynek én is a tagja voltam. Érdemes kiemelni, hogy az igazságügyi nyelvészszerző is egyre inkább abba az irányba halad, hogy bár egy személy adja a szakvéleményt, mögötte egy csoport dolgozik. A krimirajongóknak, de általában az embereknek is erős a vonzódásuk a multitalentumok felé. Szeretik Sherlock Holmes karakterét, mert mindenhez ért, egyedül is megoldja az ügyeket. Ez érdekesebb, mint tíz, tizenöt különbözőképpen, különböző mértékben és különböző területen tehetséges ember munkáját követni. Viszont az utóbbi közelebb áll a valósághoz. Visszatérve a konkrét esethez, a rendőrség arra kért minket, hogy alkossunk nyelvi profilt, illetve mivel a levélben a bűnelkövető azt a benyomást keltette, hogy egy csoport tagja, arra is kíváncsiak voltak, hogy jogos-e ez a feltételezés. Elkészítettük a véleményt, a rendőrségtől nem kaptunk visszajelzést. Később megtudtuk – és ezt fontos hangsúlyozni –, hogy a rendőrség más források alapján azonosította és letartóztatta az elkövetőt. Amikor lezárult a bírósági szakasz, és elítélték az elkövetőt, akkor tudtuk meg, hogy a nyelvi profilunk stimmelt. Persze ehhez hozzá kell tenni, hogy a nyelvi profilban nem tudjuk pontosan megmondani az elkövető életkorát, csak annyit, hogy, mondjuk, huszonöt és negyven év közötti férfi. A nyelvi profilunk tehát helytálló volt, nem vezette félre a nyomozást, amikor elkapták az elkövetőt, akkor a szakvéleményünk megerősíthette a rendőrséget abban, hogy a valós elkövetőt azonosították – de ebben kimerült a szerepe.

Ha az ember krimisorozatokat néz vagy krimiket olvas, sokszor láthatja, hogy egy szakvéleménynek hatalmas hatása van egy ügyben. Amilyen esetekre én rálátok, ott a rendőrség vagy a nyomozóiroda minden relevánsnak tartott szakvéleményt bekér, de azt sosem mondják meg, hogy ezeknek mi a jelentősége az ügy kimenetelében. Kiemelt ügyeknél előfordul, hogy a szakértők elismerést kapnak a rendőrségtől, de ilyenkor ezt minden szakértő megkapja. Ez szerintem rendben is van: a nyomozás a rendőrség feladata, a szakértőé pedig az, hogy egy konkrét kérdésben adjon szakmai választ.

▼ **Ha már elhangzott egy krimiklisé, hadd kérdezzek rá egy másikra is. A klasszikus krimik általában a rendőrséget egy tehetetlen, sokszor bugyuta szervként ábrázolják. A titokzatos ügyeket nem ők, hanem laikusok oldják meg (sokszor éppen olyanok, akik a szövegek bűvöletében élnek – újságírók, antikváriusok, hobbi keresztrejtvényfejtők). Munkád során találkozol rendőrökkel? Milyennek látod az ő tevékenységüket?**

✓ Egyedül a brit helyzetről, és csakis a közvetett és közvetlen benyomásaimról tudok nyilatkozni. Ezek abszolút pozitívak. A brit rendőrség területi alapon szerveződik, és az egyes rendőri szervezeteknek viszonylag nagy szabadságuk van abban, hogy a napi gyakorlatban hogyan folytatnak le egy nyomozást. A törvényi keretek természetesen mindannyiukat kötik, de van mozgásterük például abban, hogy milyen szakértőket vonnak be a nyomozásba. Ezekről teljesen függetlenül létezik a Brit Nemzeti Nyomozóiroda különböző egységekkel, akiknek szintén eltérő a nyomozási gyakorlatuk. Általánosságban viszont elmondható, hogy mind a rendőrök, mind a nyomozóiroda munkatársai nagyon felkészültek, sokkal többet tudnak a bűnüldözésről, mint egy igazságügyi nyelvészszerző.

Amikor tehát a nyomozás során szakértő véleményét kérik, akkor az azért van, mert az ügy tényleg nagyon komplikált, kevés forrás, információ, bizonyíték áll rendelkezésre. Ilyenkor minél több szóba jöhető szakértővel konzultálnak, remélve, hogy nyomra lelnek. Mindig ők kezdeményeznek, konkrét kérdéseket fogalmaznak meg, nyitottak arra, hogy megértsék, mire tud választ adni egy nyelvészeti szakértő, és hogyan érdemes súlyozni a szakvéleményt. Az a kép, hogy vannak a zseniális szakértők és a kevésbé okos és felkészült rendőrök, a brit közegben teljesen téves. Egyébként az már önmagában egy pozitív tendencia, hogy a rendőrség egyre inkább nyitott arra, hogy szakértőket, köztük nyelvészeket is megkérdezzen.

FEKETE J. JÓZSEF (1957) Zombor

FEKETE J. JÓZSEF

Tompa Mária: Szentkuthy Miklós vonzásában

Kortárs, 2019

Volt szerencsém olvasni Tompa Mária néhány folyóiratközlését, és Szentkuthy Miklós halálát követően, amikor elkezdtek megjelenni a méltánytalanul mellőzött zseni torzóban maradt, hagyatékából előkerült művei – tudván, hogy Tompa Mária egy évtizeden át egyebet se tett, mint olvasta, szerkesztette imádott „Miklós-kája” monumentális alkotásait, kezdett rögeszmémmé válni, hogy a posztumusz művek valódi szerzője az író személyi titkárnője. El tudtam képzelni, hogy az írói opus iránti rajongás képes ilyen alkotói potenciálban reinkarnálódni. Arra már nem emlékszem, hogy akkor ennek örültem, vagy éppenséggel nem.

Később meggyőződtem, hogy fölösleges volt az aggodalmam vagy lelkesedésem, a posztumusz megjelent regények szerzője mégis Szentkuthy.

A következő, számomra aggályos kérdés az volt, hogy többen, de ténylegesen a kelleténél kevesebben évtizedeken keresztül igyekeztek művein keresztül közel kerülni Szentkuthyhoz, és géniuszát közvetíteni az olvasóközönség felé, eközben éppen az hallgatott, aki az író feleségén (Eppinger Dórán) kívül, akivel 57 éven át éltek házasságban, a leghosszabb időt töltötte vele, egy évtizedet, leginkább ismerte, munkája során pedig megelőzte azokat, akik igyekeztek fővállalni a galaktikus útikalauz szerepét ebben a gondolkodás és a nyelv által teremtettszellemi univerzumban, Szentkuthy életművében.

Az író halálától számítva több mint három évtizedet kellett várni Tompa Mária vallomásos könyvének megjelenésére. Úgy véltem, hogy egy ilyen formátumú munka több oldalt és kemény borítót érdemelt volna. Ám ismét beigazolódtott a puding és a próbájának igazsága, az olvasás igazolta, nincs semmi gond se oldalszámmal, se borítóval – a könyv voltaképpen negyven év történéseinek, egy életmű darabjainak súlyát hordozza magában, visszaemlékezésekben, levelekben, naplókban, elemzésekben, pompás anekdotákban, sziporkázó stílusban, ráadásul névmutatóval, művek jegyzékével, fényképekkel és Szentkuthy rajzaival.

Szentkuthy írásművészete alapját a mindennapi apróságok, a véletlen történések, valamint azok árnyalatalkimerítő elemzése képezte, amelyek révén el

kívánt jutni a végső kérdésekre adható végső válaszokig, ám tudta, hogy ez teljesíthetetlen vállalkozás, ezért inkább Titus Lucretius Carus *De Rerum Natura* című költői művének ihletése nyomán a „Jelenségek Jegyzékének” megalkotására összpontosított. (Lucretius *De Rerum Natura* című, a dolgok természetéről írott epikureus tanköltevényének egyik vezérfonala a gondolat, hogy nem szabad félnünk a haláltól – miként majd ezen ismertető végén látjuk, a Szentkuthy-életmű lekerekedésének is ez az üzenete.) Végcélja egy olyan mitológia megalkotása volt, amelynek a középpontjában az ember pánintellektualizmusa, pánerotizmusa áll. Tette ezt olyan mesterfokon, hogy amerikai kiadója, Rainer J. Hanshe az író halálának 25. évfordulójára rendezett nemzetközi konferencián elmondta: azok szerint, akik idegen nyelvi fordításban olvasták Szentkuthyt, ha műveinek megjelenése idején a könyvei kijuthattak volna külföldre, ma más képünk lenne nemcsak a magyar, hanem az európai irodalomról és kultúráról.

Tompa Mária könyvének erénye, hogy a szerzőjéről is vall, ami különösen sokat segít az egész Szentkuthy-jelenség megértésében. Első találkozásuk 1977-ben történt, amikor az író súlyos depresszióban szenvedett. A találkozó a következőképpen zajlott le: „1977 augusztusában találkoztam először Szentkuthyval egyik budagyöngyei látogatásom alkalmával. Akkor még csak egyetlen szobát, az előszobával szomszédosat ismertem a lakásukból. Szentkuthy végre kijött könyvtárszoba-odújából, és megállt az ajtóban; dőlő alakjával ellentétben pokoljárta, dudát fújta, fáradt vonásaival, mintha szándékosan egy ijedt öregember benyomását akarta volna kelteni. Rendkívül sovány volt, de néhány másodperc múlva arca, szeme elkezdett ragyogni, tágira nyílt tekintetében egyszerre volt kivehető a sufni-jából kibújt remete bocsánatkérése és a hirtelen rá-törő látványok iránti érdeklődése. Egy darabig állt az ajtó magasában, én zavaromat azzal próbáltam leplezni, hogy megkérdeztem: Hogy van? Elmosolyodott: *Ja, ez csak annyi, hogy How are you?* Persze szabadkoztam, én igazán érdeklődni akartam hogyléte iránt... Ő meg legyintett.” Semmi bálványozás, semmi hasra vágódás a zseni megroggyant monolitja előtt, hanem a jelenet kendőzetlen bemutatása.

Tompa Máriának a visszaemlékezés, a naplóberegyzések, levelek idézése során az azokban előforduló lírai futamok, intimitások ellenére mindvégig sikerült megőrizni tárgyilagosságát.

A visszaemlékezés szerint a megfeszített munka vezetett Szentkuthy depressziójához. 1956-tól kezdve egy évtized alatt megírta az *Őnarckép álarokban* sorozat öt kötetét, mellettük négy történelmi regényt, esszékötetet, kisregényt. Amikor az 1960-as évek végén esélyt kapott a *Szent Orpheus breviáriuma* megjelentetésére, az egységes kompozíció érdekében megírta az 1939 és 1942 között megjelentetett Orpheus-füzetek szentolvasmány (lectio) fejezetei mellé a hiányzó szentéletrajz (vita) fejezeteket. Harminc évvel a sorozat *Vallomás és bábjáték* című részének megjelenését követően megírta a *II. Szilveszter második élete* című kötetet. Ebbe az évtizedbe belefértek még fordítások, olyan „csip-csup” munkák magyarrá ültetése, mint Joyce *Ulyssese*. Végül a *Breviárium* sorozathoz megírta a *Kanonizált kétségbeesést*, amelynek 1974-es megjelenése gyakorlatilag be is jelentette Szentkuthy depresszióját, amiből négy év múlva Vargáné, Rozika házvezetőnőjük, majd szakácsnőjük kelkáposztafőzeléke és sült csirkecombja rángatta vissza a való világba. Igazi szentkuthys fordulat: a világ sorsa a mindennapi apróságokba van kódolva!

Tompa Mária nem rejti véka alá, hogy többen furcsállóan néztek kapcsolatukra, mondván, minek Szentkuthynak titkárnő, a munkafeladat megnevezése biztosan szerelmi viszonyuk lepezésére szolgál. Ezzel kapcsolatosan nem árt tudni, hogy az író 1978-ban megbízta a *Prae* második kiadásának előkészítésével. Aki látta az 1934-ben megjelent regény nagyméretű oldalakra szedett, tagolatlan szövegtömbjét, elképzelése lehet róla, hogy milyen irgalmatlan munka lehetett annak bekezdésekre, mondatokra bontása, olvasóbaráttá tétele. Kétségtelen, hogy túl sokan elolvasták a *Prae* teljes szövegét, de akik igen, azok igyekeztek megmagyarázni a mű lényegét, amiben *állapot* van, de *változás* annál kevesebb, meg azt, hogy miképpen jön létre egy műalkotás, amiről elkészültével kiderül, hogy nem is létezik, minden, ami annak tűnik, csupán a megvalósíthatatlan mű előkészítését szolgálja. Azt hiszem, a kérdésekre adható pontos választ a szöveget gondozó Tompa Mária fogalmazta meg, mégpedig mostani könyvének már a bevezető fejezetében, nem pedig külön tanulmányban!

Az író és személyi titkára tízéves közös munkáját a *Frivolitások és hitvallások* monstre önéletrajzi

interjú koronázta meg. A Petőfi Irodalmi Múzeum hangtára számára Kabdebó Lóránt készített 1983. január–márciusában „huszonhét ülésben” mega-interjút Szentkuthyval életéről és művéről. Az író nagyon komolyan vette az interjút, minden fölveteli napra külön készült, jelentős és eltökélt szándéka volt vele: „Visszaemlékezéseimet két végletes szándék táplálja, az egyik a szinte pszichoanalitikus mindent bevallás, ötletszerűen, ahogy jön, a másik: végtelen szomjúság a kompozícióra és a rendre. Tehát a pszichoanalitikus vallomás anarchiáját kell összeegyeztetnem a racine-i dráma szigorú kompozíciójával [...] talán majd sikerül diplomatikusan kokettálni, összeegyeztetni a pokoli indiszkréció és a rokokó diszkréció, a gentillesse-t és a blaszfém szájaskodást.”

Az anyag átgépelve másfélezer oldalt tett ki, amit Tompa Mária előbb piszkoztatban kétszer is legélt, majd megszerkesztett: a magnetofonszalagra rögzített interjú szövegét Szentkuthy korábbi előadásaiából, műveiből vett részletekkel bővítette, a témaköröket csoportosította, logikus rendbe állította. Akkoriban a mai PC-khez hasonló személyi számítógép még nem létezett, így a személyi titkár a szövegkezeléshez szükséges copy+paste funkciót ollóval és ragasztóval oldotta meg. Végül újragépelte, amit Szentkuthy újraolvasott, még beletoldott, javított, és annak ellenére, hogy kezdetben a szóbeli interjúval szemben nagyon berzenkedett a könyvtől, végül mégis megszerette, Mária munkáját váltig dicsérte. Ahhoz, hogy a hangfölvétel izgalmas, „szentkuthys” olvasmányként testesüljön meg, négy év munkája kellett. A *Frivolitások és hitvallások*

1988-ban, nem sokkal az író halála előtt jelent meg az Ünnepi Könyvhét-re, 680 oldalon, 8500 példányban. Öt nap alatt elfogyott a könyvesboltokból. Ez a nagyinterjú tette Szentkuthyt – Liptay Katalin szerint – best-seller íróvá!

Az egy évtizedes közös munka alatt Tompa Mária az említettek mellett több Szentkuthy-kötetet is sajtó alá rendezett, regényeket, esszékötetet, tanulmányainak gyűjteményét, összegyűjtött elbeszéléseit, báb- és hangjátékait. Az író halálát követően, annak hagyatéka örököséként és gondozójaként ugyanolyan lelkesedéssel és töretlen lendülettel készítette elő a töredékben, kéziratban maradt műveinek posztumusz kiadásait, ezek közt vannak regények, tanulmányok, esszék, előadások, közölt a szerző legendás óriásnaplójából, kiadta Szentkuthy barátainak és tanítványainak visszaemlékezéseit, a munkásságát taglaló tanul-

mánykötetet. Sajtó alá rendezte válogatott levelezését, válogatott dedikációit, segítette a Szentkuthy-könyvtárat és -fényképhagyatékot bemutató pazar publikációk összeállítását. Mindeközben tántoríthatatlanul dolgozott a Szentkuthy-művek idegen nyelvű kiadásán, ennek köszönhetően olvashatók ma regényei franciául több kiadónál is, portugálul, spanyolul, szlovákul, románul, angolul, ezen a nyelvetületen teljes életműkiadás várható!

Nem semmi. Miként a mintegy három évtized alatt készült emlékezés-kötet, a *Szentkuthy vonzásában* sem az. A szerző a közös munkával töltött egy évtized mellé fölsorakoztatja az életmű darabjaihoz kapcsolódó impresszióit, így teljesítve ki a nagy formátumú, saját egyediségének és megismételhetetlenségének tudatában lévő, mélyen hívő gondolkodó és a vele véletlenül találkozott, általa a magáéval azonos műveltségű, filozófiájú és etikájú társként elfogadott, haláláig szeretettel övezett munkatárs együtt töltött idejének sajátos „naplóját”.

Apropó napló. Szentkuthy soha nem tartotta magát elsősorban szépírónak, sokkal inkább „az élet faggatottjának”, aki kétségek és tudásszomj közepette igyekszik megérteni az őt körülvevő világot. Számára minden témát jelentett, a környezetében megjelenők, a természet legparányibb rezdülése, a nagy filozófiai koncepciók, a teológia, a történelem, a természettudományos felfedezések, a képzőművészeti alkotások, zeneművek... mindezeket a magukat témául kínáló jelenségeket, a „Jelenségek Jegyzékének” kaleidoszkópos szócikkeit először a legalapabbban körüljárta, megtudott felőlük mindent, majd az utolsó árnyalatukig végigelemezte őket módszeresen vezetett naplójában, amit többször hangsúlyozva élete főművének tekintett. Egyetlen nappal halála előtt ezt jegyezte föl egy cetlire, csupa nagybetűkkel:

„NAPLÓM
A LÉNYEGEK LÉNYEGE
ÉLETEK ÉLETE
OPUSOK OPUSA.”

A százezer kéziratoldalmi óriásnapló kötegeit a Petőfi Irodalmi Múzeumban helyezte letétbe, a naplókat „fröcsögő indiszkréciójuk” függvényében 25 és 50 évre zárta. Az első határidő már lejárt, de csak a legfontosabb kutatók pillanthattak bele a kötegekbe. Szentkuthynak a nyilvánosság elől elzárta mellett voltak munkanaplói is, például a *Szent Orpheus breviáriuma* torzóban maradt X. kötetéhez írt 600 oldal, ami önmagában nem állhatna a regény helyére, Szentkuthy óhajával szemben nem is került kiadásra.

Tompa Mária visszaemlékezése szerint „szép halála” volt Szentkuthynak, délutáni pihenője alatt átszenderült a másvilágra. Élete végén gyakran társalognak a halálról, és a halál témája fölött körözve volt leginkább életszerű, nem félt a haláltól. A beszélgetések során többször megismételt egy morbid jóslatot: „koporsómon hibásan lesz kiírva a nevem!!!” S valóban, a föliratból kimaradt a „t”: Szentkuthy – állt a koporsó oldalán. Temetése után 22 évvel megjelent egy zsebkönyvem Szentkuthy kisműfajairól. A kiadó által fogalmazott fülszövegben ugyancsak hibásan szerepel az író neve, ott a „h” veszett el, és lett Szentkuty (*Elmélet helyett: koreográfia. Újabb Szentkuthy-olvasatok*, Cédrus Művészeti Alapítvány, Napkút, 2010).

Szentkuthy Miklós és családja történetében kiemelten fontos szerepe volt a dátumok számmisztikájának. Az egymástól 22 évvel elválasztott két betűtévesztésnek is lehet valami misztikus jelentése. Szentkuthy bizonyára kerekítene is róla egy történetet.

ARTZT TÍMEA

Gergely Ágnes: Még egyszer Firenzébe – versek 2016–2019

Kalligram, 2019

Miért ez a ragaszkodás Firenzéhez? Mintha minden út a reneszánsz fővárosába vezetne, „Még a halotkém is arra megy” (*Még egyszer Firenzébe*). Búcsúzásféle ez a kötet, egy hosszúra tervezett búcsúzkodás az élettől, a művészettől, hiszen a költő számára ugyanaz a kettő.

Nehéz az idő múlására nem gondolni – „Ujjaim közt elpereg az idő / Mélázok itt más emlékeim” –, és nehéz lehet a szerelmesek városában arra gondolni: „nekem emlékem nem jön már elő” (*Párizs*). El lehet persze képzelni egy alternatív életet: „Egyszerű is lehetne: család, ház,

esti part” – ám ez a gondolatfutam nem túl termékeny, nem tölti be a hiányt: „A bonyolult üresség hetvenöt éve tart” (*Körös-part*, 1941). Az üresség vagy a korábbi kötetekben felizzó égésnyomok azért olyan kuszák és bonyolultak, mert a történelem szövetében a tragédiák szétszálazhatatlanok. Gergely Ágnes poeta aestheticus, moralis és doctus, aki ritkán ír közéleti verseket, habár sok verse háttérben sűrűsödik a történelem, sőt a lírai alany személyes érintettsége. Ebben a kötetben a szabadságért való küzdelem utolsó nagy pillanataként 1956-ot jelöli meg, Nagy Imre lelkesítő beszédét. Teszi mindezt Nagy Imre szobrának elhurcolása évében (*Az utolsó pillanat*, 2017).

Gergely Ágnes költészete két fő veszteségelményből táplálkozik, egyik az apahiány. Édesapját, Guttmann Györgyöt 1944 végén elhurcolták Mauthausenba, ahonnan nem tért vissza többé. A másik tragédia a „herceg”, Papp Zoltán elvesztése 1984-ben. Költészetében ezek a legerősebb érzelmi húrok, amelyek *Egerszeg felé* egygyé válnak: „az a csönd, amit még / az apám / rám hagyott a század / derekán [...] az egykori ablak / csupa fény / ne szeressen senki, / ahogy én” – utóbbi Papp Zoltán mondata, amely a *Két szimpla a Kedvesben* című önéletrajzi regényben így jelent meg: „Még hallottam magam mögül az üvöltést. – Soha ne szeressen senki úgy, mint én! – Az utolsó szavaival megátkozott.”

Papp Zoltán halálát a regényben nem írta meg, de a *Viharkabát* című versben igen. A szövegek motívumrendszere alapján kibontakozik egy vízi baleset rajza, egy magánmitológia, amely történelmi alakok, uralkodópárok szerelmét is magába olvasztja: *szélvihar, hullámok, hajó* vagy *yacht, halott herceg* vagy *kapitány* (*Viharkabát*, 2006; *A roncsahajó*, 2012; *Nagyítás*, 2018). „Az összes hajó elment. / Régtől magam vagyok. / A feltűzött homokban / a kapitány halott” (*Szélcsend*, 2016).

Gergely Ágnes költészetében hasonmás hősökkel is találkozunk. Ilyen a középkori Johanna (*Johanna* című kötet, 1968) vagy az ószövetségi Ráhel, aki hét éven át vágyakozott Jákob után. Az emésztő vágy megfestése a *Nászéjszaka* (1959) című csodás költeménnyel kezdődött, és az új kötet is továbbviszi a szerelem – mint rögeszme – motívumát: „Gyászolni tudsz? Szeretni tudsz-e? / Hol a rögeszme, amit megöleltem?” (*Ráchel síralma*). A kérdések immár azt cé-

lozzák, aki túlélte szerelme halálát. Míg a bibliai történetben Jákob temette el szeretett feleségét, addig a *Ráchel síralmában* a szerelemes nő a túlélő. Ennek tudatában a vers alanya saját magát siratja, azaz önmegszólító költeménnyé válik.

Gergely Ágnes költészetében a szeretett férfiktól való megfosztottság metafizikai kereséssé nővi ki magát. A két életrajzi alak (apa, szerető) hiánya összekapcsolódik az istenkereséssel: „*Amerre elment, senki sem jár, / vadak járnak és szellemek. / Egy este majdnem utolértem, / de nem hagyott üzenetet.*” Az *Amerre elment* és a *Szél hátán jöttek* sajátos vonása, hogy nemcsak az apa, a szerető eltűnése, testetlensége olvasható bele, de a Messiás jövés-menése is.

A költő a művészetből, a saját álmaiból is inspirálódik. Gergely Ágnes versei Marc Chagall képeihez hasonlóan lebegők és éteriek, álomtól ihletettek: „Tévelyegnek a jóslatok, a sors halálra szánt. / Hová vezetnél, Marc Chagall, tündér keresztapám?” (*Kiúttalan*) Az orosz-zsidó származású francia festő is elemelkedik a valóság síkjától, mégis reflektál rá. Ami Chagall angyalian melankolikus képein a lebegés, az Gergely Ágnesnél a zene, a soráthajlás. Továbbá a paradoxonokban („Ütött benne a hallgatás”), a szinesztéziákban („a csend elrothadt almahéja”), a metaforákban („Nem akarom látni, / amit egy eltiport giliszta lát”), a metonímiákban („A gyertyát körülsírja a kanóc”) vagy a helyszimbólumokban (Firenze és Verecke) felcsillanó képalkotás. A jelképek sűrű erdeje *Egy régi templom*hoz vezet, ma már csak rom. Eszünkbe jut Csipkerózsika elvarázsolt kastélya és kertje, mert az „erre tévedőket kizárja a bozót”, de Ady Endre *Eltévedt lovasa* is.

A 2016 és 2019 között született 33 költemény lehet a formakultusz, a szenvedés („a szenvedés volt a leghűségesebb” – *Ónososó*) és az Úristenre való várakozás jelölője: „testetlenül / vagy testben indul értem / – hol késik az én Uram?” (*Testetlenül 2.*) – ám a lírai alany személyes megváltottsága nem kérdéses.

Eljön az a kor vagy élethelyzet (*Baleseti kórház*), amikor szembe kell nézni a küszöbátlépés gondolatával. Az átkelés vonzó is lehet, de nem szabad siettetni: „A kapitány is hallja. / Hallja és visszatart. / És kézen fogva fekszünk, / mert már közel a part” (*Szélcsend*). 33 vers, karcsú kötet, Firenze Gergely Ágnes műhelye.

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

BALÁZS GÉZA

Temesi Ferenc: Az utca legjobb kocsmája

Scolar, 2019

Ismerős volt a cím, de nem tudtam, honnan. Megszokhattuk, Temesi sokszor mesél kocsmákban és kocsmákról. A történetek egy része ugyancsak ismerős. Kiderítettem, hogy *Az utca legjobb kocsmája* *Az éjféli utas* című könyvből (2000) van. Na de az is válogatás. Akkor menjünk tovább. Benne van a *Kölcsön Idő* (2005) „sajátlapban” is. A *Szlovák kalauz* is benne van *Az éjféli utasban*, és ugyancsak a *Kölcsön Időben* is. *A szív börtöne* nyilvánvalóan *A szív börtöne* kötetből jön (1991). Az utolsó antinovella a *Gabo meg a halál* kötetnek (2003) csakúgy, mint a mostaninak záró novellája. *A Hogyan nem találkoztam Allen Ginsberggel?* az ugyanilyen című könyvben (2000), de az is válogatás, elsőként talán a 3. könyvben (1989) bukkant fel. Ugyanitt szerepel az *Egy új-zélandi író emlékirataiból* című elbeszélés is, igaz, a mellette lévő évszám: 1997. Az író megkönnyítene a filológus dolgát, ha legalább a válogatáskötetekben jeleznék az írások megszületésének dátumát. Egy ideig – alapos filológus módjára – próbáltam nyomozni, hogy melyik írás honnan is való, rá is jöttem sokra, de azután föladtam. Hiszen az író jól elrejtett néhányat. Például a *Marharépat a Bartókból* (2012) emelte ki (ott 110 fejezet van, de azoknak nincs címe), és maradt még néhány nyitott kérdés. Temesi „szövegválogatásait” követni nem könnyű. (E-mailben megkérdeztem a forrásokról az író, először nem válaszolt, utána segített, majd véletlenül töröltem a levelet, kértem, küldje újra, de azt mondta, hogy ő sem találja. Ennyi a digitális irodalomról és filológiáról.)

Az utca legjobb kocsmáját tekintjük úgy, mint a hetvenéves író húsz legjobbnak ítélt kispapját, „best of” válogatását, magyarítsuk rögtön, mert Temesi nagyon jól tud angolul, és nem szereti az öncélúan használt idegen kifejezéseket. Szóval a könyv: Válogatás a legjobbnak (örökzöldnek) tartott írásokból. A legjobbakból. Az alcím pontos: *válogatott történetek*. Valóban többféle elbeszélő jellegű, olykor csattanóra kihegyezett novellaszerű, olykor csak karcolatnak tűnő történetből áll a kötet, kiegészülve néhány szövegjátékkal. Kronologikus szerkesztői szándékot nem fedeztem fel, bár kétségtelen, hogy az első történet a régmúltba, az utolsó pedig a szövegösszeomlásos jelenbe vezet el bennünket.

A címadó írás egy kocsmai verekedést beszél el: „Bocsásd meg, de ilyenek a barátaim.” Talán a benne

rejlő fonás miatt lett kiemelve kötetcímné. Az első, kezdő történet azonban számomra új, és meglepően erős. *A Karácsony kocsonyája* meghatározó elbeszélés, a mai magyar irodalom egyik leglíraibb darabja. A „karácsony kocsonyája” népies kifejezés, azt jelenti: az ünnep kiszolgáltatottja, áldozata. Múltán állítanám Sánta Ferenc *Sokan voltunk* című novellája mellé: ott a szegénység az öregembert, itt egy árva gyermeket tesz fölöslegessé. Kevés megrendítőbb sort olvasni a mai magyar irodalomban, mint ezt: (a kisfiú) „éjjel kilopózott sokszor a temetőbe, és lefeküdt az édesanyja sírja mellé. Olyan hideg volt a föld, hogy szinte sütötte. Vacogott a foga, reszketett, de nem mozdult. [...] A kisfiú ökölbe szorította a kezét, és Szent Józsefhez imádkozott, Jézus nevelőapjához, hogy vigye őt is oda, ahol a szülei vannak.” És ezután következik egy ráadás mondat, önéletrajzi utalás (nem lövöm le a csattanót).

A hagyomány történetei közé illeszkednek a következők is. *A Kukurikú* egy kakas levágásáról és levesének elkészítéséről szól, de előugrik belőle a „kettős élet”, a hajdani polgári gazdagság és a jelen szegénysége, utalás a bebörtönzött és megkínzott nagymamára; végül a népi bölcsesség a túlélésre: „Róka halálát kakas sé gyászoli... Az a fő, ami a fazékba’ fő.” Mély filozófiai gondolatot fogalmaz meg a *Halálnak halála* című elbeszélés. Egy lecsúszott, elesett ember története. Tévesen anyakönyvezték: „Az nem löhet, hogy ez vót az én életöm. Ez a Kovács Lajosé vót.” Portáséletének summázata az öregkor kapujában: „Tudod, azon gondó’kodom, hogy kijárat-é vagy bejárat? Vagy égszörre mindkettő, mint az üzembe...”

Egy másik csoportot alkotnak a nemzet- vagy magyarságproblémákat fölvető elbeszélések. Az egymásra utaltság, az összetartozás elbeszélése *A zsidó Isten Debrecenben*: „a többi népnek nemzetisége van, a magyarnak-írnek-zsidónak félelmei”. Az írásokban visszatérő elem a kiüresedtség, begyöpösödöttség állapota: „M megbízható tévéújság-előfizető voltam már...”, „Üres fa vagyok, ami már csak megszokásból zöldell”. A megszokottságból való menekülés úti elbeszélése a *Vissza az irodalomba, avagy az eltörött utazás*. Che Guevara-trikó, Kerouac. A honvágy azonban győz: „Meseország. Tegnap voltam egy kocsmában, aminek Trianon a neve! [...] Holnap

hazamegyek Meseországba.” Értékelem a megté-
pázott ország ilyen megnevezését. Az előző párjá-
nak érzem az *Egy új-zélandi író emlékirataiból* című
elbeszélést. Egy ('56-os) emigráns, világot járt ma-
gyar író visszatér Magyarországra: „Ennyi űzött
arcú, rosszkedvű embert együtt én még nem lát-
tam.” Egy autóstoppos fiúval mondatja ki a kontra-
szelektió, a székértáborosodás rákfenéjét, aki így
fogolja össze a magyar megosztottságot: „Ez ön-
magunk gettósítása. Ha az egyik szövetséghez tar-
tozol, nem állhatsz szóba a másikkal... Akadémelyák,
kamrák, szövetkeztek. Akinek előbb jut eszébe
megalakítani, azt fejezi ki vele, hogy mindenki,
aki velünk van, az olyan magasan áll, mint mi. A
többi ők. Valakit ki kell zárunk a körből, különben
nem lesz semmink.... Akadémókusnak, kamratagnak,
szövetkezetinek lenni enélkül mit sem ér. ... Azért
kell mindig lenéznünk valakit, hogy hihessük, mi
vittük valamire a boldogtalanság művészetében.”
Karácsony Sándor az ősi magyar véleménykettősé-
gben pozitívumot is lát: tanuljunk meg a másik em-
berre nézve élni; Temesi ennél pesszimistább.
Pedig kevés helyről idézhetnénk olyan szép so-
rokat a hazaszeretetről, mint innen: „Saját orszá-
godat azért szereted jobban a többiek-
nél, mert mindnyájan gyerekek vagyunk, mielőtt ál-
lam-, netán világpolgárok, filozófusok vagy utazók
leszünk. [...] Egy menekült szerzetes sose mond
szépet a kolostorról, de én még rosszat nem mon-
tam Magyarországról.”

Több történetet is összeköt az utazás, az
útközbeniség állapota, többnyire Temesi kedvelt al-
teregőjével, Országúthival, ráadásul sokszor éjszaka.
A magány, a végtelen egyedüllét elbeszélése *Az éjféli utas*:
„Ha egy normális ember magába néz, nem becsüli sokra
önmagát. Csak az üresek ismerik magukat, mondta egy
hang.” *A Mosolygó hajnal* a „genszterváltás” újgazdaggá
lett egykori barát éjszakába hajló névnap-
bulija – mondani sem kell, rossz szájjal. Vagy egy újabb
éjféli: ugyanaz a kiábrándultság jellemzi az *Éjféli a
Moszkva téren*-t. A következő éjszakai utazás: *Éjszakai
köd*; a Temesinél gyakori folyamatos kocsmázástörté-
net, amelynek mélyén ugyancsak ott a filozófia: „A túl sok
szeretet néha rosszabb, mint az utálat.” Utazás Poz-
sonyból Budapestre: *A szlovák kalauz*. Tipikus átverés-
történet: „Az utazás bölcsebbé, de boldogtalanabbá is tesz...”
A főszereplő kalauz, akinek meg lesz ígérve, hogy hí-
ressé teszi, és még játékvasútra sem szállhat fel, persze
nem szlovák, hanem szlovákiai magyar

(„ázva beszélte a magyart, mint a felvidékiek nagy
része”); csúnyán átveri a magyar családot – a közös
nyelv, egymásrautaltság számára már nem fontos,
ezért is szerepel a címben szlovák kalauzként. S va-
lóban, mennyire különösen tragikus. Hiszen az
már-már megszokott, hogy a határon túl egy ma-
gyar rendszámú autót előszeretettel és jobban
megbüntet az utódállam rendőre, de hogy magyar a
magyart... *A Marharépa* egy súlyos operációt követő
élet-halál közötti lebegés története. Az intenzív osz-
tályon töltött időszak álomvizióiban és álombeszé-
dében a hozzátartozók fölfigyeltek a „marharépa”
szóra. A fölépülés után világosodott meg, hogy a
„marharépa” valójában Milarépa (Vászonruhás
Mila), tibeti látnok, szerzetes, a buddhizmus egyik
legnagyobb alakjának a neve. Pszichoanalitikus
álomértelmezés (álommunka) nélkül is biztosak le-
hetünk abban, hogy az álmok mély jelentéstartal-
mat hordoznak; egyes esetekben a zsigerekben élő
keleti tudást.

A hangsúlyosan szerelmi történetek közül
A piroskalapos nő két magányos ember sikertelen
szerelmi találkozása. Mint szöveg, számomra izgal-
masabb elbeszélés a *Szerelmem egy elfelejtésben,
avagy hajóvonták találkozása tilos*. A történet: a csa-
ládjától elköltözött „szerelmi fogyatékos” író és a
festőművész Eszter viharos liezonja a nagymarosi
alkotóházban, amely természetesen az író csalá-
djához való visszatéréssel zárul. Azért izgalmas al-
kotás, mert hasonló motívumokból építkezik Hajnó-
czy Péter *A pad* című rövid elbeszélése is. Mindket-
tő helyszíne a nagymarosi alkotóház, tél, Duna, olaj-
kályha, fűtő, reszkető kéz, kilottyantott olaj, a fűtő
„művész úrnak” szólítja az írókat... és végül megje-
lenik a pad is. Temesinél: „Ültem a padon, és néz-
tem a kompot.” Hajnóczynál: „kinézel az ablakon,
nézed a padot...” Bár mindkét történet lényege az
elmagányosodás, a kiüresedtség, Te-
mesi egy szerelmi kalandba ágyazza, Hajnóczynál pedig
egy teljesen lecsupasított, tömör leírás. A közös
bennük az ihlető közeg (a nagymarosi alkotóház, és
nyilvánvalóan ugyanaz a szereplő, a fűtő). Mégsem
tekintem „ráírásnak”, mert Hajnóczczy szövege
nyomasztó utalásokkal teli statikus állapotrajz,
Temesi pedig egy cselekményes szerelmi törté-
net mesél el.

Temesi tematikájának rendszeren visszatérő eleme az állattörténet, főszerepben
a kutyával. Bundás története részben kutyavallomás,
egyébként antropológiai filozófia: „Én tudom a titkot:
nincs semmi tudnivaló. Csak egy, a szeretet. A kör-

möm hegyéig szeretetből vagyok én. A szívem sajog belé, ha rá gondolok, hogy az embereknek már csak szívzörejeik vannak. A szívüket meg ketyegőnek hívják. Valamikor lelkes állatok voltak ők is, hasonlóan a kövekhez, füvekhez, felhőkhöz, de gőgjükben megrekedtek az emberi állat szintjén. Agyuk és szívük között csupán a vér kering, mert nem a lélek fészkel bennük többé, csak a halálfélelem.”

A válogatott történetek sajátos csoportja: szövegjáték. Az *Interjú Sündör bőcsővel (Rózsa Sándor bácsival)* egy tréfás parafrázis, amelyben nem nehéz felismerni a sztárrá vált whiskys rablót: „Rósza ez az én márkanevem. És egy karikás ostor a logóm.” A *Mérettségi vizsga* a tantárgyakra bontott enciklopédikus oktatást parodizálja: „Senki se akar jó nevelést, csak jó végbizonyítványt.” Az *utolsó antinovella* pofon a történetmesélést elvető posztmodern irodalomtörténetnek: a „prémódern” meghaladása, szövegösszeomlás, céltalan konceptuális játék, támadás a szintaxis és a jelentés ellen. Temesi szembeszáll az író és irodalmár irodalomcsinálókkal: egy helyen placeboirodalmat, másutt iparirodalmat említ. („Nem akarok iparirodalmat csinálni.”)

Mint mindannyian, s talán ezért olvasunk könyveket, úgy Temesi is keresi a választ az élet nagy kérdéseire: mi célból vagyunk a világon, s ha már vagyunk, hogyan kellene élnünk? Néhány a válaszkísérletekből: „Meglépne, ha az emberek boldogok volnának” (*A szív bőjtje*), „Az élet komédia azok számára, akik gondolkodnak. És tragédia mindazoknak, akik éreznek” (*Az éjféli utas*), „Ne keresd a boldogságot, mert nem találsz, mint öregember az orrán lévő szemüveget”, „bár az élet elég rövid, arra elég, hogy tönkretegyük magunkat” (*Éjfél a Moszkva téren*), „Az életnek értelmet kell adni, annál a nyilvánvaló ténynél fogva, hogy nincs értelme” (*Egy új-zélandi író...*).

Kedveli a szentenciákat, idéz hol jelezve, hol észrevétlenül a szövegbe szöve (szögedi) népelet-

ből, városi szlengből, keleti filozófiákból, beatirodalomból. Önirónaként belefoglalja a *Marharépába*: „Ne idézz. Azt mondd, amit csak te tudsz. Mondta Kasza bácsi, a sakkőrült trafikos.” Korábban is fölfigyeltem rá, hogy Temesi mennyire tobzódik a szójátékokban: banántalan banánköztársaság, világfalurossza, rossztata (prosztata), kominternálás, az orgonánál még mindig Sztálin üldögél, öntörvényerejű rendelet, állítmányi költő. S említésük meg költői jelzőit is: fehérszőke, késvékony fiatalember, fakókék trikó, bánatbarna délután, napszőke lányhang, sárgásszürke falevél volt az arca, bizsuszemű boszorkány, Eszter narancsgerezdszája.

Temesi a legalapvetőbb, legmélyebb, mindannyiunkat érintő kérdésekről ír: kapcsolatok, megcsalások-megcsalások, kapcsolathány, magány, tévedések, átverések, múltunk, helyünk, szerepünk, boldogtalanságunk-boldogságunk. Bátran nyúl a nyelvjáráshoz, a hagyományhoz, nyíltan és olykor részletezve szól a sexualitásról, és olyan (nem korszerű!) érzéseket is vállal, mint honvágy, hazaszereget. Megmunkálja, forgatja a stílust, sokféle típusú szöveget alkot, nyugodtan nevezhetnének posztmodernnek is, ha nem lenne szinte mindegyik története mélyén ott a megtartó hagyomány, s ha a fogalom nem lenne annyira lejáratva. És ez az a program, ami egy mai magyar művésztől elvárható: a hagyomány ismerete, megbecsülése, továbbadása, felhasználása, korszerűvé varázsolása. Temesi Ferenc évtizedeken át szembement bizonyos irodalomelméleti trendekkel, soha nem akart megfelelni, ezért a „kurrens”, „érvényes” irodalom pápai leginkább hallgattak róla – most már nyilvánvalóan látható, mekkorát tévedtek. Mert Temesi több mint fél évszázada következetesen és öntörvényűen ír. És örülök annak, hogy a most hetvenéves Temesi Ferenc kellemes baráti körben, egyre többek által elismerve ajándékozhatta meg olvasóit ezzel a kötetel.

HAKLIK NORBERT

Kukorelly Endre: Cé cé cé pé

Kalligram, 2019

Legújabb, *Cé cé cé pé avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé* című regényében Kukorelly Endre ismét azt csinálja, amihez a legjobban ért. És ismét kissé máshogyan csinálja, mint a korábbiakban.

Amihez a szerző legjobban ért, az a nagybetűs Történelem magánhistóriává írása. A „máshogy”

pedig azon érhető tetten, ahogyan az író megtalálja a részben egyéb munkáiból is ismerős tartalomhoz a csakis az adott műre jellemző formát, és mindehhez még egy egyedi látószöveget is, amely új perspektívát biztosít a műnek – és e két erény a korábbi Kukorelly-szövegekkel való tematikai át-

fedések dacára is indokolttá teszi az új szöveg létrejöttét.

Kukorelly ugyanis nagyjából ugyanarról beszél itt, mint amiről a kilencvenes évek óta folyamatosan újraírt *Rom*, valamint részben a *Tündérvölgy* is szólt – magánmitológiát épít, odateszi a történelemkönyvekből ismerős Nagy Elbeszélés mellé saját magánhistoriáját. Az előző mondatban azt írtam, Kukorelly *beszél* – okkal s joggal, ugyanis a kötet nyelve, mint ahogy a szerzőtől megszokhattuk, az élőbeszédhez áll közel. Hogy miként lesz ebből mégis irodalom? Úgy, hogy ez a majdnem-élőbeszéd folyamatosan reflektál önmagára. A szerző megtartja az egészséges távolságot saját mondataitól, ha úgy tetszik, folyamatosan tetten éri a nyelvet. Azáltal például, hogy egy-egy jól elhelyezett megjegyzéssel szembetűnővé teszi az állandósult szókapcsolatok szó szerinti jelentését, vagy éppenséggel tényleges értéküknek megfelelően pörgeti túl a korabeli politikai szleng (és az annak antiteziseként formálódó, magánhasználatra szánt ellenbeszéd) szétinflált paneljeit. Ha ez a szöveg strukturalista irodalomkritika volna, akkor most pontosan számszerűsíthetném, hányszor fordulnak elő a regényben a „ruszki”, „zsidó”, „reakciós” szavak. Sokszor. Ettől is lesz működőképes a *Cé cé cé pé* korrajza. A korra jellemző politikai bikkfanyelv és az azzal szembeállított, az előző éra beszédmódjából kölcsönzött fordulatok közti feszültség Kukorelly-féle fókuszban tartása egyrészt roppant szórakoztató, másrészt pedig remekül érzékelteti, hogyan próbálja a két világháború közti középosztály a szocializmusban is – ha máshogyan nem megy, hát szimbolikusan – megtartani társadalmi pozícióját. A következő szövegrészlet remekül példázza, hogy a megfelelő hívószavak pontos használata révén (és egy kis torzított Petőfi-idézettel, valamint a „teljes terjedelem” kifejezés szó szerinti értelemben történő szerepeltetésével megfűszerezve) hogyan képes a Kukorelly-szöveg sokat mondani anélkül, hogy bármit is elmagyarázna, ráadásul igen szórakoztatóan: „a Protapopov házaspár, két valószínűtlenül csúnya ember siklik a jégen. A férfi sikkesen tolja pálcikavékony feleségét valami negédes zenére, és hátha elzúgnak! »Megszépülnek«, suttogja áhítatosan Bajnóczyné. Protapopov és Protapopova, Oleg és Ludmilla, ezt akkor mindenki tudta. »Szépek, nem?« (K) szerint nem voltak szépek. »Ruszik«, sziszegi a férje. Ne a gyerekek előtt, hallja (K) Bajnóczy néni fojtott hangját, németül mondja, ahogy (K)-éknál is szokás. Színezős előlapot illesztettek a képernyőre, alul halványzöld, felül kék, középen sárga. Kék az ég, zöld a föld. Almássy Zsuzsi felugrik, amennyire bír, és teljes terjedelmével a

fenekére zuhan. »Beszakad a műjég«, ezt többször is elismétli az öregúr. Nem nevet, komoly az arca. Odamegy a blokkhoz, följegyez valamit. »Beszakad alatta, nem kétséges«, állapítja meg elégedetten. A futballmeccseket nem nézi. Bajnóczy nézi a meccseket (K)-val, és hülyeségeket beszél. »Nem is volt les«, mondja. Falus szerint a Fradi reakciós csapat. (K)-ék reakciósook. Bajnóczyék is.”

A regény szereplői számára a beszéd az öndefiníció, a társadalmi-politikai hovatartozás manifestációja, és még számtalan, a politikumtól-osztályöntudattól független példát is sorolhatnánk azokra az esetekre, amikor a karakterek megszólalása tetten érhetően, hangsúlyosan beszédaktus (a saussure-i értelemben), például a következő részletben: „Bement az iskolába farmergatyában, mindenki nézte, hogy mi ez. »Tartós anyag, csak hordjad«, közölte vele az anyja. Tehénpásztornadrág. »Tehénpászorgatyában nem lehet iskolába járni«, mondta Tormási. Sziszegte Tormási, egészen közel lépve (K)-hoz.”

Talán nem tévút, ha a regénynek azt a szálát, amely a katonaságot idealizálja, szintén az effajta öngazoló, identitásmanifestációs aktusok közé soroljuk. A Magyar Néphadseregben töltött idő, amelyet (K) néhol mintha kényszeresen idealizálna, értékcsökkent változata annak a katonai létnek, amelyet az apa képvisel – erről majd később is ejtünk szót a *Cé cé cé pé* egy másik aspektusa kapcsán –, ráadásul ezt a katonaságfetisizmust a szerző rendszeresen világirodalmi klasszikusoktól vett idézetekkel ellenpontozza, következőképp elkerülhetetlenül devalválja is. Mindez meg van spékelve olyan szentenciaszerű, önmagukat érvénytelenítő kijelentésekkel, mint például a következő: „Aki nem volt katona, nem érti. Azt sem, hogy mit kéne itt érteni, gondolja (K). Nem mondja.” A fentiek alapján tehát kénytelen vagyok vitatni Melhardt Gergő a Litera.hu-n megjelent, *Barkácsolt úr* című kritikájának állítását, amely azért marasztalja el a regényt, mert az – vélekedése szerint – mitizálja a katonaságot. „Szerintem – a sorkatonaságot átélni már nem kényszerített generáció képviselőjeként megszólalva – ez a maifiatalok-voltátkatona-diskurzus majdnem annyira káros, mint a nőket a mellükkel azonosító hipermaszkulinitás”, írja Melhardt, anélkül, hogy észrevenné: végeredményben ugyanazt állítja, mint amit a regény – remek példaként arra, hogy a magánbeszéd álcájában mennyire érvényes kérdések felvetésére is képes a Kukorelly-szöveg.

És ha már az irodalmi utalásoknál tartunk: miközben a *Cé cé cé pé* nyelve az élőbeszédet „felemeli” az analitikus-etimologizáló megközelítéssel, addig a vendégszövegeket (lásd az

ezen írás harmadik bekezdésében említett pectóris példát) profanizálja azáltal, hogy új kontextusba helyezi őket. A világirodalmi referenciák legszembeütőbbike nyilvánvalóan a főszereplő (K) néven való szerepeltetése – ez a betű ugyebár Kafka óta a közép-európai lét által zsebre vágott egyén szinonimája, ráadásul itt a szerző nevének kezdőbetűjével is megegyezik, magas labdát dobva azoknak, akik hajlamosak megadni magukat a referenciális olvasat csábításának, s egyúttal zárójelbe téve az effajta értelmezési kísérleteket. A regényben jelölt és jelöletlen idézetek sokaságával találkozhatunk – ezek merítése Empedoklésztől Henrich von Kleisten, Kukorelly Endrén és Musilon át Ottlik Gézáig terjed –, a leghangsúlyosabb referencia pedig az antik görög mitológia játékba hozása, amely fontos párhuzamos szálként fut végig a regény egészén. De mielőtt még bővebben szólnánk a mitologikus szálról, érdemes egy bekezdést szánnunk a regény szerkezetének is.

A *Cé cé cé pé* töredékes regény (mint azt a műfajmegjelölés topográfiája a belső borítón is érzékelteti). A kötetet hatszáz, nagyjából bekezdésnyi terjedelmű szövegszakasz alkotja, kilenc fejezetbe tagolódva, amelyeket széttagolva kap kézbe az olvasó. A regényt lehet lineárisan is olvasni, vagy a bibliai igehelyek számozásához hasonlóan jelölt, tematikájuk alapján összeillőnek ítélt részeket megszólalva ki a szövegfolyamból. Például ha kizárólag a nagyszülők életéről szóló szövegszakaszokat akarnánk összeolvasni, akkor a 2.1, 2.2, 2.3, 2.4 stb. számsornak megfelelően kellene kiragadnunk a szövegszakaszokat, ha pedig csakis a csajozós részek érdekelnének minket a Kukorelly-kötetből, akkor a 8.1, 8.2., 8.3... sorozat volna a kotta. (Zárójelben: közel sem annyira nehézkesen működik ez a szövegszerkesztési fifika, mint amennyire nehézkesen sikerült [?] a fentiekben összefoglalnom.)

A 0.X számsorral jelölt szövegszakaszok – figyelem: egy derékszögű koordinátarendszerben ábrázolva a 0 azonos az origóval, tehát azzal a ponttal, amelyhez minden más viszonyul – a görög mitológia eseményeit mesélik újra. A mitológiai szál, amelyben akár egy mondaton belül is zuhatagként követik egymást a tragédiák és a hőstettek, markánsan ellenpontoszák (K) és családja magántörténelmét, és még ha volnának is a szerzőnek ilyen törekvései (nincsenek), csírájában fojtának el minden, a szocializmus négy évtizedét grandiózus sorstragédiaként, pátosszal megközelíteni próbáló szándékot. Az istenek halnak, az ember meg csak éldegél.

A regény – ki nem mondva, de nyilvánvalóan és következetesen – az emlékezés természetéről

is felvet kérdéseket. (Ismét zárójelben: bővebb tanulmányt érdemelne az, ahogyan az elmúlt pár évben kortárs irodalmunk újabb és újabb, alaposan átgondolt poétikai-nyelvhasználati megoldásváltozatokat kínál az emlékezésben rejlő szövegalkotási és logikai problémákra, Nadas Péter *Világló részletek* című munkájától Jenei Gyula *Mindig más* című verseskötetéig.) Arra is rákérdez ugyanis Kukorelly *Cé cé cé pé*-je, hogyan formáljuk meg képünket a múltról, miként rostáljuk a történetfoszlányokat összefüggő, lineáris – tehát elkerülhetetlenül többé-kevésbé fikciós – elbeszéléssé. Ha ad erre a kérdésre választ a regény, akkor az a 2.56 jelölésű szövegszakaszban rejlik, amelyben az apa tisztai karrierje és a távolabbi ősök katonáskodásáról szóló családi legendárium ugyanazon bekezdésben összevegyül a görög mitológiai hősök történetével: „Katonatiszt volt. 1940. július 1-jén avatták. 1941. február 15-től a 3/III. zászlóalj zászlóaljsegédtisztje. 1942. július 20-án Ukrajnába vezényelték, a 7. puskásszázad parancsnoka, zászlóaljsegédtiszt. Frontszolgálat előtt Fehérváron állomásozott, a nagynénje, Palkó néni házában lakott. Esténként a Magyar Királyban mulattak a tisztársaival. Boroztak, a cigánybandával húzatták a nótájukat. Árva-gyerek, még születése előtt elesett az apja az első háborúban. Megházasodott, kikerült a frontra, azonnal meghalt. A nagybátyja lovakat tenyésztett Beregsomban. Sziszüphosz fiát, Glaukoszt egy halotti versenyen szétépték hárpíakkal és gorgókkal hasonló természetű lovai, Aiszkhülosz szerint. (K) sose látta az apját mulatni. Cigányozni, ahogy mondták. Egyetlen kispohárnyi bor a vasárnapi ebédhez, a negyedrésze mindig a palackban maradt.” Íme, *in flagranti* tetten lett érve a család-történet mitológiává válása.

Ami pedig a cselekményt illeti, az a gyerekkortól (és az ősök előtörténetétől) a négyigenes népszavazásig követi nyomon a főhős, (K) történetét, iskolai anekdotáktól katonatörténeteken, csajozásokon, családi komédiákba illő epizódokon át a Berlinben töltött ösztöndíjig, valamint a volt osztálytársról, Pásztorról-Pasztuhról szóló, egyre önellentmondásosabb, mégis az összefüggő történetre törekvéssel tüntető epizódokig, amelyek mintha valamiféle osztályspecifikus lelkiismeret-furdalásról is szólnának.

Kukorelly Endre *Cé cé cé pé avagy lassúdad haladás a kommunizmus felé* című regénye tehát töredékességében is nagy ívű, számtalan szempontból is alaposan átgondolt, saját törvényszerűségeihez következetesen igazodó szöveg. Ugyanez rövidebben: nagyszerű regény.

BAKONYI ISTVÁN

Elérhetetlen föld – 50

Antológia, 2019

BAKONYI ISTVÁN (1952) Székesfehérvár

Leírni és kimondani is sok: fél évszázaddal ezelőtt jelent meg az *Elérhetetlen föld* című antológia kilenc fiatal költő verseivel. Oly sok viszontagság után.

Miként tudjuk, sokféle antológia létezik. Vannak sokszereplős, mondhatnánk, hogy „népfrontos” összeállítások, a szellemi együvé tartozás jelei nélkül. És vannak tudatosan szerkesztett kötetek, amelyekben fölsejlik a szellemi rokonság, az esztétikai vonások hasonlósága vagy éppen a nemzedéki összetartozás hangoztatása, a „rajban repülés” vágya. Olyanról viszont nem tudok, hogy egy költői csoport ötven esztendő alatt – azonos „felállásban” – produkáljon öt antológiát. A Kilencek ilyen csoport. Az 1969-es nyitány után 1982-ben jött a második, 1994-ben a harmadik, 2009-ben a negyedik (*Az idő balján* címmel), és 2019-ben a jubileumi ötödik, jelen írásunk tárgya.

Szomorú tény ugyanakkor, hogy az idő múlása sebeket is ejtett. Nincs már közöttünk Rózsa Endre, Utassy József és Oláh János. Ám az ő verseik is olvashatók az új könyvben, részben a hozzátartozók, részben a szerkesztők összeállításában. És természetesen itt van Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács István, Péntek Imre és Mezey Katalin. Nem túlzás azt állítanunk, hogy mind a kilencen jelentős pályát futottak be, és szerencsére hatan még korántsem érkeztek célba.

A jubileumi antológia egyben számadást is jelent. A fülön tíz tekintélyes méltatás részlete: Kormos István, Juhász Ferenc, Váci Mihály, Nagy László, Czine Mihály, Ilia Mihály, Kiss Dénes, Könczöl Csaba, Görömbei András és Szakolczay Lajos veretes soraival. Sajnos, már csak Szakolczay él közülük... Él viszont Vári Fábián László, aki az alapos előszót írta *Akár a szarvasok* címmel, és ezzel mintegy tizedikként fel is zárkózott eme közösségbe... A jeles kárpátaljai magyar költő szellemisége ugyanis igencsak közel áll a Kilencekhez! Ezt igazolja írása is, amelyben nem csupán névsorolvasást tart, hanem érdemben és érvényesen értékel is, a nem titokolt elfogultsága mellett. Elhelyezi a hajdani jelentkezést a hatvanas évek világába, arra az időre, amikor többek között az *Eper és vér* filmélménye vagy éppen Prága és Párizs „forrongó korszaka” hagyott bennünk mély élményeket. S persze az akkori magyarországi változások. A személyes élmények fölmutatásában gazdag előszó egyik fontos részlete:

„...Megfelelő esztétikai szűrők alkalmazásával a nemzethez tartozás gondolataiból is lehet korszerű és hatásos költészetet teremteni. S amit állítottak, ahhoz tanúként sorakozatták fel a nagyszerű verseket, amelyek a kiragadott részletek politikai üzenetén túl kifogástalan költői nyelven szóltak...”

Az is kétségtelen, hogy a nyilvánvaló sorsközösség és szellemi rokonság mellett egyáltalán nem egynemű az a lírai világ, amely kirajzolódik a kilenc költő műveiben. (Ráadásul sokan közülük az epikában is jelentős értékeket hoztak létre, s van, aki a kulturális diplomáciában is jeleskedett.) A hatások közé sorolhatjuk a közvetlen elődök szerepét (Illyés, Nagy László, Juhász Ferenc és mások), de hasonlóképpen a népköltészet vagy éppen az avantgárd termékenyítő erejét. És ne feledjük: a Hetek néven elhíresült költők és írók (Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Kalász László, Raffai Sarolta, Ratkó József és Serfőző Simon) akár „testvérei” is lehetnek/lehetnek a Kilenceknek. Megannyi jeles életmű, megannyi jeles szerző.

S ha már a folytonosságot hangsúlyozzuk, talán érdemes néhány verset kiemelni ezzel kapcsolatban. Például a Jókai Annának ajánlott Mezey Katalin-költeményt, a *Boldogot*, egy modern „boldogságmondást”. Befejezése egyfajta költői hitvallásként is értelmezhető: „...Akinek a szemén kifénylik, / hogy süt benne az Isten napja, / akiknek lelke nehéz selymét / magasságos szél lobogtatja.” A dalszerűség, mint másoknál is ebben a csoportban, mély gondolatisággal párosul. Az is gyakori, hogy egymáshoz szólnak a Kilencek, mint ahogy Péntek Imre is teszi az éppen Mezeynek, az „egyetlen női társnak” ajánlott *Fényes érmed*-ben. Visszavisszapillant a múltba, aztán a tőle megszokott játékos hangon így fejezi be a verset: „...s a végén sem lehetsz nyugodt / miféle világ ez kérded, / kereshetsz megannyi okot / míg felvillan fényes érmed”.

Kiss Benedek a velük nyilvánvalóan rokonszenvező Gyurkovits Tibort szólítja meg. *Szeressétek e nemzetet!* című verse egy sajátos nemzeti önismeretet állít a középpontba, és rögtön ezután jön a nagy költőelőd nyomán megszületett *Totemünk: Attila!*, ha lehet még drámaibb hangon: „...Gyülevész-nép? Ez lett belőlünk? / Hitvány ma a tegnapi vaj. / A holtakból kell már megélnünk? / Minden

március fájva fáj...” Hiszen a József Attila-i hagyomány is ott van a Kilencek világában.

Különösen drámai, ahogy Oláh János ír emlékverset Utassy Józsefről. Most olvasni különösen fájó, hiszen egyikőjük sem él már... Így talál egymásra a két költőtárs az örökkévalóságban: „...Nem keresem helyemet e világban, / nem érdekel, hogy ki vagyok, ki voltam, / végtelen filmként pereg, amit láttam / e torz ízlésű, elhibázott korban.” S Utassytól itt is olvashatók a Dinnyés József énekelte dalok, valamint ő is megéneklei József Attilát a *Szárszóban*: „...Nincs egy árva szavam. / Csak a pontért jöttem a sínig. / Mert ez az én jussom! / Hazám: a mozdony alatt.”

Vallják tehát a folytonosságot ezek a költők, miközben építik saját útjukat. A folytonosság jelentheti a 19. századhoz kapcsolódást is, ahogy Rózsa Endre *Petőfi '73* című versében látjuk. Frappáns kezdése mintegy válasz *A XIX. század költőinek*

alapvetésére: „Ha sírni tudsz – itt sírni: kell! – / saját fájdalommal sírd csak el. // Népesítsd be az örömet / magaddal: máshoz nincs közöd...” Kemény hang ez, és arra is rávilágít, hogy a 20. században mennyire megváltozott a költő feladata. Ugyanakkor felelősségre is buzdít, arra, hogy a tartás, a nemzet elsőbbsége változatlan. Ezzel összhangban itt vannak Kovács István 1956-os versei, élénk példaként nemcsak az irodalom, de a történelem folytonosságára is. Ő itt a börtönt is megjárt Buda Ferenc szellemi rokona ilyen sorokkal: „...Hajhíntók ... sírhalmok... / Temető a téren. / Fejfatorzók, virágok, / örökmécs-gyertyalángok... / Lánctalpas lidércek...” S hogy a sokszínűséget se feledjük, idézzük Vári Fábián László előszavát, amelyben Konczek Józsefről szólván írja, hogy benne az elégikus hangú poétát kedveli.

Itt van hát a jubileumi antológia. Az ünnep méltó tartozéka.

BARÁTH TIBOR

Oláh János: Európai vőlegény

Magyar Napló, 2019

BARÁTH TIBOR (1996) Székesfehérvár

Oláh János dramatikusan műveit három, egymással is érintkezésben lévő kontextus alapján ítélni lehet meg a legjobban: az abszurd dráma európai hagyománya felől, a lét-dráma (szinte kortárs) eredményei alapján, illetve a fennálló politikai-társadalmi rendszerhez való kritikus hozzáállása szerint. Oláh játékaiknak jelentőségét részben az adja, hogy keletkezésükkor a fent említett drámairányzatoknak itthon kevés művelője volt, így ő egy korai láncszemét alkotja annak a folyamatnak, amelynek kicsúcsosodása majd Örkény és Spiró hasonló műfajok, problémák felől értelmezhető drámáiban jelentkezik. Másfelől a kismembekre írt, hatalmi rendszert kritizáló gondolatai egy meg nem alkuvó alkotót rajzolnak meg, akit saját korában nem engedtek nyilvánosság elé, így bár esztétikai fenntartásaim egy-egy mű kapcsán megfogalmazódtak, indokoltan látom Oláh műveinek megjelentetését, mert ha nem is direkt módon, de alakítója volt a magyar drámairodalomnak – akkor is, ha jelentősége történeti szempontból értékelhető.

Mivel a kiadás lineáris rendben közli Oláh műveit, az 1970-re elkészült *Kenyérfusztítók* című – talán legsikerültebb – darabja nagy elvárásokat ébreszt az

olvasóban. Ez a remekbe szabott színmű felidézi bennünk Sartre *Zárt tárgyalás* című drámáját. A *Kenyérfusztítók* börtönszerű szobabelsőjébe három embert bekényszerít az ismeretlen hatalom, a külvilág káosza. Ők hárman az orosz irodalomból ismert fölösleges embert testesítik meg, bár az *Éjjeli menedékhely* karakterei is hatással lehettek Oláh darabjára, ám ezek az emberek történet nélküliek, nem követtek el bűnöket, mint Sartre szereplői, nincsen akaratuk és céljuk, csak tengődnek a szobában, egymást lassan felőrölve, a világ új áldozataiként. Rendre vágnak, de csak káosz van mindenütt, el szeretnének menni, de még elindulni sem képesek, minden szabadságuktól és akaratuktól megfosztott embereké válnak (a drámákat kísérő Jánosi Zoltán-tanulmány megnevezésével élve: kreatúrákká). Ezt súlyosbítja a szobára gyakran boruló vaksötétség, de ez metaforizáció is, a „hősök” ugyanúgy botorkálnak a sötétben, mint az életükben. A *Kenyérfusztítók* lét-drámaként való olvasása teljes mértékben releváns, sőt, Oláh elképzelése arról, hogy a nézők ugyanúgy beültethetők lennének ebbe a szobába, rendezői szempontból egy bravúros fogás, izgalmas színpadi adaptációkat szülhetne.

A hősök sötétben való botorkálása még átélhetőbb az *Utazás* című hangjátékban. A lét kisszerűségébe, a hétköznapi tragédiájukat megélt kisemberek életébe kalauzoló darab a periférián rekedtséget nagyon jól imitálja a szereplők beszédével, a megteremtett térrel és a láthatóságot akadályozó sötétség uralmával. Ám a hangjáték egyszerű története és a Vendég költői monológjai kevésbé hatások, sőt, utóbbiak zavaróvá is válnak az olvasó vagy hallgató számára. Oláh két jól átgondolt jelenetben bontakoztatja ki a cselekményt, a címbe emelt villamosút ezeket az egységeket köti össze, de a szerkezet inkább szétesőben van, mert bár ok-okozatiilag nem találunk kivetnivalót, túl sok a ki nem dolgozott vagy szándékosan elhallgatott részlet, ami az átvitt értelemmel bíró olvasatot gyengíti. Világos például, hogy az eső a megtisztulás lehetőségét hordozza, de egyedül azt a szereplőt mossa huzamosabb ideig, aki a dráma során nem követett el semmilyen bűnt, ezen túlmenően pedig a szereplők kifejezetten óvakodnak attól, hogy elázzanak, így talán a szerző azt kívánja sugallni, hogy nincs is igazi lehetőség a változásra.

Az *ember* című hangjáték a Kádár-korszakról szól, hét ember véletlenszerű telefonbeszélgetése adja a fő cselekményt. A gyakori átkapcsolások miatt kissé kabarészerűvé válik a darab, amely azt kívánja feldolgozni, mennyire lehetetlen a kisembernek kapcsolatba kerülnie a hatalommal. Az egyes beszélgetésekből kibogozható sorstörések bepillantást engednek a korszakba, a különböző nemű és korú szereplők az elnyomásban élő társadalmat jelenítik meg. A dráma fő eredménye az, hogy valódi kapcsolat nem alakítható ki, az egymás mellett való elbeszélés csírájában elfojtja annak reményét is, hogy bárki elmondhassa végre mondandóját, és meghallgatásra vagy megértő fülekre találjon. Azonban míg a dráma gondolati síkon izgalmassá tud válni, az a koncepció, amely a dialógusok káoszára építkezik, elnehezíti a hallgatói, olvasói beleélést, egy idő után egyhangúvá válik, és nem érezzük azt, hogy valamifajta katarziszban, végpontban összegződne a darab. Mint említettem, *Az ember* az elidegenedés, a meg nem értettség megragadásának bravúrja – ám ez annyira elviszi a hangjátékot, hogy ezen túl a szerző másra nemigen fordíthatott elegendő figyelmet.

A *Kenyérpusztító*khöz hasonlóan *A mi lányunk* is színpadra szánt dráma, közös jellemzőjük továbbá, hogy Oláh János művészi teljesítménye ezekben a nagyobb lélegzetű da-

rabokban sokkal jobban megmutatkozik. *A mi lányunk* középpontjában egy család élete és a család lányának kiházasítási lehetősége áll. Ez a kispolgári család még a múlthoz kötődik, az aktuális rendszerben nehezen találják meg a saját helyüket, s ez a „helykeresés” a családi harmóniát is szétzülleszt. Mint a *Kenyérpusztító*ban, itt is erős igény alakul ki a rendre, a ház rendben tartására, főként, hogy a ház válik a család önmegjelenítési terévé. Ám ahogyan a család, úgy a külvilág sem tökéletes többé. A dráma komolyan feszeget bizonyos erkölcsi kérdéseket, az emberség és a tisztesség mindvégig kívánt, ám hiányzó értékként mutatkozik, amely a családon belül sem működik (elég a mindenkivel kacérkodó anyára vagy az apját félholtra verő szeretőjéhez költöző lányra utalnunk). A család szétesésének története nem a tragikus végkifejletben következik el, hanem a színmű kezdetétől fogva érvényben van, de Oláh remek szerkesztésének köszönhetően az olvasóban csak a finálé kazánrobbanós jelenetében tudatosul: ebben a darabban az utolsó szálak elszakadása lehetett az igazi téma. Ám a gazdag olvasati lehetőségeket aláhúzza az a tény, hogy Oláh János ezt a művet átdolgozta később *Európai vőlegény* címmel – ez ugyancsak szerepel ebben a kötetben –, amely áthelyez néhány fókuszpontot, bizonyos elemeket kihagy, de új kérdéseket is beemel, ezáltal ez a két dráma még többszöri olvasás után sem „üresedik” ki.

A *Durazzói Károly* című hangjáték a történelmi dráma műfajából indul ki, de ez a pszichológiai érdeklődés, illetve az egzisztencialista olvasat tükrében csupán keretnek minősül. A hűség és hűtlenség, árulás és csalódás fogalmaira épülő cselekmény a szabad akaratból való cselekvést és önmagunk kiszolgáltatottságát, bábként való mozgását viszi színre. A királyt eláruló, ortvámadást intéző nemesst összezárnak a támadást túlélő hajdani uralkodóval, hogy küldetését befejezhesse. A börtön vaksötétjében minden megváltozik, a szereplők nem látnak, csupán hangokként léteznek, és többször is kérdésessé válik, vajon nem hallucináció-e a másik, vajon mi a realitás, és mi nem az. A támadónak ugyanis a lelkiismeret hangjával kell megküzdenie a királyban, a királynak azzal a lehetőséggel, hogy esetleg kezd megőrülni – mindkét esetben belső drámáról beszélhetünk, a kitárulkozó személyiségekben játszódnak le a tragédiák. A sötétség motívuma – mint a kötetben szereplő művek többségében – itt is kulcsszerepet játszik, ám a szöveg

jelen esetben értelmezési lehetőségeket is kínál. „A sötétség a felejtés, a megbocsátás közege. A gyógyulás” – mondja a király, amelyre az áruló nemes annyit válaszol: „Vagy a halálé.” Talán nem is kell választanunk a két lehetőség között. Oláh János műveiben az olvasót is a „sötétben tapogató-

zásra” kárhóztatja, de hogy milyen végeredményhez jutunk, az már csak rajtunk áll: a mi feladatunk, hogy behunyjuk a szemünket, és beleképzeljük magunkat abba a sötétségbe, amelyben egy-egy szereplő küzd, így válik ez a sok-sok sors jobban átélhetővé.

GÁSPÁR FERENC (1957) Budapest

GÁSPÁR FERENC

Deák-Sárosi László: *Libás Matyi*; Tallián Mariann: *Bolygó Hollandi*; Mirtse Zsuzsa: *Tizenhárom bűvös tükör*

CD, Üveghegy, 2019; Holnap, 2019; Magyar Napló, 2019

Tavaly karácsony előtt csak úgy záporoztak ránk a felnőtt mesék, és ha csak most írunk róla, annak számos oka van, leginkább, hogy igen nehéz őket egy recenzióban összehozni. Majdnem azt írtam, skribolni, mert még hatása alatt vagyok Deák-Sárosi László *Libás Matyija* veretes stílusának. A mű ugyan jóval korábban, 2013-ban jelent meg, megzenésített hangos könyv változata viszont az ünnep előtt. S a vaskos hexameterek, a székely környezetbe helyezett történet elvarázsolja a hallgatót, különösen, ha emlékszik még a 2010 előtti eseményekre. Ugyanis a szerző, Deák-Sárosi László a művet 2009-ben vetette papírra, s a felnőtt olvasónak rögvest beugrik a böszme Döbrögi és – ebben a feldolgozásban – a fia, Matyi és bizonyos politikai szereplők közötti hasonlóság.

A másik felnőtt mese szintén feldolgozás, Tallián Mariann írta a *Bolygó Hollandi*ról, s ez a mű inkább szól a gyerekekhez. A könyv a Holnap Kiadó újonnan felvállalt zenei népszerűsítő sorozatában jelent meg, amelynek első része a *Tűzmadár* volt, szintén Tallián Mariann tollából. A kiváló író, előadóművész Deák-Sárosihoz képest – erről még lejjebb! – kevésbé változtatta meg a mű tartalmát, csupán eufemizálta, meglágyította kissé a wagneri rémdrámát. Létrehozott egy kedvesen humoros és szerethető figurát a norvég hajó kormányosának alakjában, üde részleteket dolgozott ki a lányokról a fonóban (Senta dala), és a szörnyű véget is megváltoztatta kissé.

A szerelmesek – akárcsak Wagnernél – eltűnnek a mélyben, de olyképpen, hogy Senta sellővé változik, így mentve meg a *Bolygó Hollandi*t a ma-

gánytól. „A mese már nem úgy végződik, hogy Hollandit megátkozta az ördög, hanem úgy, hogy rátalált az igaz szerelem” – írja a végén dőlt betűkkel Tallián Mariann, kiszólva az általa írt meseregényből. S ez a fő sodra a történetnek, nem véletlenül kezdődik a következő sorokkal: „...egy part menti kis halászfaluban esett meg az a különös történet, amit elmesélek nektek a szerelemről.”

Tehát talán a tizenkét-tizenhárom éves korosztályt célozza meg az író – ők éppen most serdülnek –, s az érdeklődés középpontjába egyre inkább a világot megmozgató nemek közötti vonzódás válik.

A harmadik mű Mirtse Zsuzsa *Tizenhárom bűvös tükör* című meseregénye, amelynek alcíme ugyan elvileg kizárja a fiatalabb korosztályt: *Mesék felnőtteknek*, ám a gyönyörű illusztrációk és a tizenhárom éves főhős személye mégiscsak gyerekeknek szóló tündérmesévé avanszálja. Igazából persze nem csupán a tizenhárom éves kislányról van itt szó: a felnőtt, érett nő szeretné visszaálmódi magát kamasszá, az ő sajátos szemszögén, tükrén át látni a világot. Hiszen ki ne szeretne találkozni egykori énjével – legismertebb irodalmi példánk Karinthy Frigyes *Találkozás egy fiatalemberrel* című műve, de *A kis herceg* is ehhez hasonló –, amikor még nemcsak romlatlan volt az ember, de tele volt vágyakozással az élet „nagy” dolgai iránt; kislányként királyfira várt, fiúként pedig királylányra, s ugyanakkor az időt még nem a felnőttek mindent beosztó sietségével élte át, hanem a jelen átélésének, a rácsodálkozásnak egyfajta biztos tudatával. A jóga meditációja is erről szól: arról, hogy kilép-

jünk egy kicsit az időből, ne pörögjünk, ne agyaljunk a jövőn, találjuk meg önmagunkat a tudatunk legmélyén.

Így a három mű közül első látásra Mirtse Zsuzsáé a legönállóbb alkotás, ám a felsorolt irodalmi előzmények mellett annyira nőies mű, annyira átsüt rajta a női lélek érzékeny rezgése, hogy leginkább lányoknak ajánlható. Férfiak csak házastársuk értő irányítása mellett vegyék a kezükbe, különben eltévednek majd *A Tudnám Hová Vezető Úton*, mint a főhős a könyv második fejezetében.

A női lélek rejtélyeihez képest férfiasan erősen cseng a *Libás Matyi*. Deák-Sárosi feldolgozása nem csupán annyiban különbözik Fazekas Mihályétól, hogy Matyi a fia Döbröginek, hanem mert az ifjú egy roppant haszontalan, mások libáiért kapott pénzt elkártyázó csaló, akit háromszor vernek meg, akár Döbrögöt az eredeti műben. A végén pedig elűzik apát és fiát is a népek – ez igazabb és hihetőbb elégtétel, mint Fazekasnál Döbrögi megjavulása. Arról nem beszélve, hogy Döbrögöt senki nem választotta,

igazából nem is értik, mit keresnek itt fiával együtt Székelyföldön: „Élt Döbrögben egy úr, népnyzó, bíraja-féle, / Más égövről jött – azt mondják – egykor az őse... / ...Nem választották őket, sem a nép sem a rendek,...”

Tehát már emberemlékezet óta itt van, és ígér fűt-fát, jobb életet a pórnak. S ha elolvassuk az utószót, kiderül az is, hogyan büntették az igaz székelyek a hamis bírót, de mindez benne van az olvasóhoz szóló előhangban is: „Bőrét szalmával tömték tele bő jutalomként, / S köztéren tüzték ki karóra a jó madaruk, hol / Lássá világgal: háza tüzen mint bűne kitisztul.”

Nekünk viszont, „türelmes olvasóknak” nem kell félnünk: felnőttként akármelyik mesekönyvet vesszük a kezünkbe, lelkünk felemelkedésében lesz részünk. Hozzátehetném: mit is csinálhatnánk jobbat karantén idején az olvasásnál, de remélem, mire ez az írás megjelenik, már túl leszünk betegségen és víruson egyaránt. A könyvek és a mesék viszont megmaradnak nekünk örök időkre.

PAYER IMRE

Turczi István: Deodatus. A férfi és egy város történelme

Scolar, 2019

Turczi István pályaképe a nagyszabású, széles körű rálátás és a különféle helyek szakrális ünnepléységére való fogékonyság a jellemző. Az utazás, a különféle nagykulturák párbeszéde is fontos a számára. Azonban a nagy világutazó ebben a könyvében mégsem ment sehová. Szülővárosáról, Tatáról írt. Művészeti alkotásról szólva persze nem csak az az elsődleges, hogy miről, hanem az is, hogyan. E kettő elválaszthatatlan egymástól, csak együtt van létük, csak akkor érvényesek, ha egyik.

Részletes, alapos könyv- és levéltári munka előzte meg a könyv létrejöttét. Korabeli naplók, levelek, hivatalos dokumentumok áttanulmányozása. A kötet két részből áll, a történelmi idő feldolgozása szakaszolja. Az első Tata alapításától a mohácsi vészig tart. A második rész – A Deodati család levestára – 21 önálló szövegből tevődik össze, a 18–19. században újra feléledő mezőváros életének színét és visszaját eleveníti fel töredékesen fennmaradt és fiktív írások mentén, a felvilágosodás körüli időktől az 1848–49-es forradalom és szabad-

ságharc korszakáig. Mindkét rész a helytörténet optikáján keresztül beszéli el a nagytörténelmet.

A rendkívül összetett szövegalkotási elv nem a zárt egységesítésben érdekelt, hanem a különféle olvasásmódok termékeny felszabadításában. Ez az eklektika kezdettől jellemző Turczi István írásművészetére, de ebben a könyvben nemcsak a különféle szépirodalmi műnemek recepciósi lehetőségeit, hanem a történelmit, legendáriumit is egymásba játssza a szerző.

„Deodatus. Apuliából, a severinói grófok közül. Vagy máshonnan; egyszerű tudós nemes. Itt van, mintha mindig is itt lett volna. Mint a legendák, csak törekenyebben. Nevet ad a tájnak, és nevét e tájtól kapja. Mindent előre átél, s ha valami valóban megtörténik, már csak emlékezik rá. Ő az Egyetlen pillanatot kézzel. A madár röptét követő tekintet. Az állandóság a nagy körforgásban. A megszokott út és a járatlan. Ő a fák hajlongásába görbülő szándék, a vágyak keserű kérége és a megtartó lendület. Az élet ígérete. A föld lüktetése. Nyitott ajtón át a fény, búza

PAYER IMRE (1961) Budapest

között a szél. Ő a prófétaaszáj és a megíratlan cselekedet. Mi, akik kicsit hiszünk az öröklétben, mi is ő vagyunk, évezredes percek pillaközén, ím: létezése az otthonunk” (*Mint a legendák*).

„Végig a városon. Lóháton, püncösdváró, lóhátra való, szikrázó időben. Kövessük tekintetünkkel. Érezzük a föld lüktetését és a lovas erejét. Nézzünk felfelé is. A felhők hosszú sörényét látjuk. Friss derű és régtől ismerős dallam áradt a dombok felől. Felismerte magát a tájban és magában is a tájat. Elfeledtnek hitt belső térképén megelevenedtek a foltok és hieroglifák. Úgy érezte, bár az érzések csalókák, hogy ez az ő városa. Mindent tudni akart róla, és azt akarta, hogy ő róla is tudjon mindenki. Ha ez a történelem, akkor megérkezett” (*Ha ez a történelem*).

Sőt, a szakrális mitológiai beszédmódokat, a fiktív emlékezettechnikákat is egybejátssza (érdekes és jó példa erre, ahogy a szerző fiktív őstét Giulio Turco itáliai hadmérnökben konstruálja).

Bár a különböző részek lineáris időrendbe tagolódnak, mégis megőrzik viszonylagos szuverenitását. Ugyanilyen vibrációs összjátéka van a műben a szelekciós, asszociációs, lírai metaforikának és a metonimikus, logikai egymásutániságot megvalósító elbeszélői alakzatoknak.

Az első versben (*A kezdetek*) a lírai én kislíúként jelenik meg a felnőtt beszédében. Itt kezdődik a személyes időben a kötődés a helyhez, egyszermind a történelmi-mítikus időbeli tér is. Fő jelképe mindennek az égen gomolygó felhő. Jelződik, hogy a magánmitológia transzcendens közegén keresztül alkothatjuk meg a műegész jelentését.

„Kezdetekről most nem lehet. Vers ott sohasem járt, szó nem érheti el, nem költözhetnek belé a vízre merészkedő első napsugarak, sem maga a víz. Mennyi víz! Felhők szapora fuldoklása közben sóhajok, neszek, susogások ébresztik a tótengert. Észak felé mocsár, láp, szél faragta gőz-szobrok a források fölött. Keletre dombok és hegyek – válukra szép muszlinkendőt szőtt a hajnali köd. Látsszani kezd, ami van, s aminek ez a látszat a kezdete” (*A kezdetek*).

Az igazság, a név az eredetben van, ami itt nem más, mint első, államalapító királyunk, Szent István nevelőjének neve – egyben a könyv címe, *Deodatus*. A Tata helységnev is az ő nevéből ered. Magának Turczi Istvánnak az identitása a tét, a legvérremenőbben. Ezért ebben az éles játékban koncentrálnálódhat a figyelmünk, s vehetjük észre Turczi István szerzői alkatát. Így érthetjük meg igazán azt a

nagyszabást és egyszermind joviális könnyedséget, e kettővel megszóltatott eklektikát, amely furcsamód és váratlanul a maga széttartottságában is markáns egyéniségként ad hangot. Hiszen az, hogy líra, esszé, elbeszélés, összekeveredik – ez Turczi más műveiben is megfigyelhető. Ez a láttatás és egyben látottság, transzcendencia és rezonőr tárgyilagosság mindig megvolt, de szülővárosának megírásában – ami egy-

ben saját sorsának létrejötte is – különösen éles megvilágításba kerül. Ugyanilyen hangsúlyt kap az ő értelmezése a könyv fogalmáról: a rajzoknak (érdemes megemlíteni a grafikus, Lévai Ádám nevét), fényképeknek (a fotós: Eifert János) olyan társalkotó szerepe van, hogy miközben megtartják saját identitásukat, éppen ily módon gazdagítják a szerzői világot. Ezek és a szövegközi és extratextuális utalások egy széles művészi világot teremtenek. Nem avantgárd és nem posztmodern, hanem turczis értelemben. A magasintre emelt énkítógítás részei mintha egy olyan elvárásolt világkastély tükörlapjai által lennének egymásba villogtatva, amely a maga viszonylagosításával nyitja fel végteleenre magát a helyet, az eredet helyét, a szerző szülővárosát, Tatát és magát Turczi Istvánt.

Sokféle szövegcsoport található a kötetben, hivatalos irat, napló mellett lírai alkotások – mindegyik eredője a lokálpatriotizmus. Csak a bevezető versben sejlík fel a szerző imágója, a továbbiakban teljesen a város történelme és legendája a főszereplő.

Történelmi könyv ez, de az újabb tudományos elméletek igazolják, hogy valahol a történelem is szépirodalom, szerepe van benne a gondolati összefüggésnek, sőt a fikciónak is. Turczi István szépirodalmi könyve így rokona a történelemnek. Hogy épül fel a gondolati építménye? Egyfajta kirakósjáték-elv alapján. A levéltári dokumentumok, naplók, levelek hatósági iratok mint források rendszerezése a kulcs. Mozaikszerű elrendezésük adja a szépirodalmi jelleget. No, meg a kihagyás és a fikciós hozzátoldások. Az idézetek egyébként nem maradnak jelöletlenek, a kötet végén gazdag hivatkozási jegyzék található.

A dokumentum: monumentum, emlékműállítás. Jellemző Turczira, hogy a szakralitás nála nem párosul rituáléval. Inkább rezonőr racionalitással, mondhatni, a művelt társasági beszédmód kódjában.

Az ünnepélyesség nála mindig életszerű. Személyes jellegű, kedves és közvetlen. Humanizmus, életigenlés, életszeretet. Tágas, színes, vidáman

harsány, társaságosan forгатagos jelenetek. Az alapítás, országgyűlés, bárói lakomák, Kazinczy látogatása, az 1848–49-es szabadságharc történelmi vonatkozásai úgy őrzik ünnepélyességüket, hogy az élet és a közösség javának szempontjai mindig optimista fénykörbe kerüljenek. Szerelmek, családtörténetek. Nagyon ideillik a céhek, vásárok leiratainak idézése is. Akár még valamilyen genderszemlélet, feminisztikus látásmód is megjelenik ebben a kötetben. A könyv végét terjedel-

mes részben a kissé „spártai” Deodati Fanni fiktív naplósorozata adja az 1848–49-es eseményekről. Ami a stílusréteget illeti, nagyon jól hatnak az archaikus szófordulatok (egy egész latin nyelvű irat is szerepel a kötetben), helyesírások, illetve ezek imitációi.

Barátságos nagyotál. Ez sugárzik ebből a műből is, mint Turczi István egész írásművészetéből, csak ebben a könyvben a szerző önazonosság-képzése még hangsúlyosabbá válik.

PAPP MÁTÉ

Fodor Balázs: Kozmológiai állandó

Fiatal Írók Szövetsége, 2019

„Ezer év, ezer meg ezer, / S még ezerszer annyi ajtó az öröklétbe... / Ezer életet átléphettem / A lélektorony lépcsőinek / Végtelen körforgásában... / S ha jut még idő ezer évre, ezer harcra, / Számtalan emelet épülhet az űrben. / Millió könny, név, lélegzet volt enyém, / De csak egyetlenegy arcra / Emlékszem” – éneklé Sting *Thousand years* című dalában, aki mint ha ugyanabból az űrbeli térből, térről beszélne, mint Fodor Balázs *Kozmológiai állandó* című verseskötetében, amely kétségtelenül az előző év legkompaktabb (egyben legigényesebb kivitelezésű) kötetei közül való. Ezt alátámasztandó, kézenfekvő módon a sajátosan szőtt motivikus háló felfejtésével kezdhetnénk, amelynek részegységei mindinkább a fizika/kozmológia/asztronautika tárgyköréből származnak, valamint transzformálódnak át egy első olvasásra gombostűnyi hiátussal sem kalkuláló, egységérzetet keltő rendszerré. (Csatlakozva közben a hasonló tematikai mintázatokat feldolgozó Sirokai Mátyás vagy Fenyvesi Orsolya költői világához.)

Hacsak a hiátus etimológiájának egy kevésbé használt – *hiány* melletti, avagy azon túli – mellékjelentését nem vesszük figyelembe: *nyílás, hasadék, mélység. Átvitt értelemben: bámulás, bámészkodás, vágy valami vagy valaki után. Nyelvtani szempontból a két hangzó (szótaghoz tartozó magánhangzók) összehangolásánál meglévő „részt” jelenti.* Ha keresztezni próbáljuk a két jelentésváltozatot, talán közelebb kerülhetünk a Fodor-féle szövegszervezés – s ami jelen esetben fontosabb tényezőnek tűnik –, a szerző kontextus-képzésének gócpontjaihoz. Bár ezzel kissé bajban lehet az alapvetően bölcsész diszciplínák-

ban (többé-kevésbé) jártas hivatásos olvasó; legalábbis némi gyorstalpalásra bizonyára szüksége lesz (a kötet címébe foglalt relativitáselméleti alapvetéstől kezdve) az olyan szakszavak esetében például, mint az *idődilatáció*; amelynek kiszótárázása, illetve értelmezéskísérlete során, feltételezhetően a szerző szándéka szerint is olyan olvasatokra tehetünk szert – a megszokott interpretátori funkciók és elemzői apparátus többleteként –, amelyek furcsa módon potenciálisan magukban hordozzák a mindenkor költészet alapkérdéseire való reflexió megannyi alakváltozatát is. (Persze ez többek közt a püthagoraszai „multidiszciplinaritás” tekintetében korántsem meglepő felfedezés.)

A példának hozott *idődilatáció az a relativisztikus jelenség, amikor két különböző vonatkoztatási rendszerből figyelve eltérés lép fel az idő múlásában...* (A továbbiakban használt, kurzivált szócikk-részletek mind a Wikipédia „szabad enciklopédiából” valók.) Vagy vegyük az eleve lírai felhangú *féreglyuk* kifejezés leírását: *A féregjárat (vagy féreglyuk) vékony, csőszerű képződmény, ami az univerzum (vagy más univerzumok) két távoli, görbületmentes területét köti össze. A féreglyukról szóló elmélet a világegyetem kialakulásának elméleteiből született, közvetlen következménye annak a feltevésnek, hogy a tér pontjai kaotikusan összekötött állapotban vannak vagy lehetnek. Ha a féreglyuk mindkét oldala egy helyen található, akkor nem a térben következik be a kapcsolat, hanem az időben. Kérdés lehet, hogy egy alapvetően imaginárius írói tér milyen mértékben „görbülhet” az így megnyitott gondolatfolyosók által – egy (a szerző esetében)*

PAPP MÁTÉ (1987) Kecskemét

szakzsargont kisajátító, vagy (az olvasó részéről) csak azt kapisgáló – éppen ezért bizonyos szinten önkényes, akár eltérítő hatású – metaforikus alkotói komplexitás/befogadói analízis mentén.

Persze Fodor Balázs – vélhetően biztos elméleti alapokon álló – költői kísérletével kapcsolatban (az előző dilemmához képest) „univerzálisabb”, pontosabban általánosabb és kézzelfoghatóbb kérdések tolazkodnak, vagyis tárulnak elének. Egyébként azért sem tolazkodó a kötet felhozatala, mivel a fiatal(abb) kortárs költészet talán törvényszerű identitáskényszerre másféle (gyakran modoros, öncélú) gesztusokkal szokta magát kiteljesíteni, csak a személyszerinti lírai ének (burkolt énlírabeli) poétikai határai közé szorulva. Fodor „költői lakozása” – az egyik versből kölcsönzött kifejezéssel, szövegközi *terraformálása* – azonban kikerül ebből a bűvkörből, másféle koncentrikus köröket kavarva maga köré, tiszta beszédmódbeli terepet taposva ki léptei előtt; az említett közeghez, versvilágokhoz viszonyítva afféle asztro-nautaként. A stilisztikai szkafandert tekintve is beszélhetünk valamifajta transzparenciáról az említett – természetesen a science fictionnek titulált irodalomban elterjedt – természettudományos kitételek ellenére is, hiszen ezek nem enigmatikusságuknál, hanem legfeljebb „bölcséleti” idegenségüknel fogva okozhatnak fennakadásokat. A négy ciklusba rendezett, precízen megszerkesztett, átfogóbb gondolatmeneteket is többnyire zökkenésmentesen, erőltetett áttételek nélkül összetartó ministruktúrák az emberi elme tájait próbálják letérképezni, miközben olybá tűnik, hogy nagyon is a lélekháztartás elemeinek leltározását vonják maguk után. (Hogy mennyire éri elidegenítő effektként a befogadót ez a kimértnek, távolságtartónak is nevezhető nyelvezet – ha más

lapra nem is tartozik –, nyilvánvalóan az adott elváráshorizonttól és az olvasói reflexektől függ.) „Ebben a naprendszerben / várakozás van, homokos / tengerpartokon, // partra vetett cetek beleiből / jósolva egy történelmi / korszak végét” (Só).

A jelenlegi világhelyzetben a *Kozmológiai állandó* előbbihez hasonló képzetei – s főleg a kötetzáró, *A közleledés és távolodás* könyve című vers rendkívüli képződménye – még tovább tághatják az „érzékeny lelkek” (lásd Havasréti József azonos című regényét) pszichés horizontját, esetlegesen olyan valóságfeldolgozási távlatokkal olvadva össze, ahonnan nézve „...már inkább úgy tűnik, / visszafelé zúdul, amit távolodni véltél” (*A figyelem pillanatai*). Nem feltétlen eszkatologikus képzettársításokra gondolok ez esetben, inkább arra a mentális mezsgyére, avagy kulturális kontinuumra, amelyen keresztül a – szerző szavával – *tudattalan homoksvatagától* akár az úgynevezett eseményhorizont felé mozdulhatunk el (*az eseményhorizont az általános relativitáselméletben a téridő egy olyan határfelülete, amin túli események már nincsenek hatással a megfigyelőre. Az eseményhorizont mögött elinduló fény sugarak soha nem lépik át az eseményhorizontot. A megfigyelő oldaláról rajta áthaladók pedig nem tudnak visszatérni.*) Az innen való mégisvisszatérés veheti talán csak elejét annak a humanoid hübrisznek, ami „(m)ajmot küld az ürbe, / és irigy, hogy megelőzik” (*Hasadó anyag*). Pilinszkyt parafrazeálva valahogy így indulhatunk el, a lélektorony lépcsőjének tetejéről visszaindulva, „messziről, ropant messziről, de nem a mindenség súlytalanságával, hanem épp ellenkezőleg, az égitestek tonnáival és tonnáival”. És talán az egyetlenegy (e kötetben a költő kislányának tekintetét őrző) arc is így válhat ki *a teremtmények arcának tenyérszéli törmeléke alól*.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális száma az Írók Boltjában, valamint az ország fontosabb, nagyobb újságosainál minden hónapban kapható. Az alábbi helyeken biztosan hozzáfuthat:

BUDAPEST II. kerület • Széll Kálmán téri metróállomás • Budagyöngye, újságos, Szilágyi Erzsébet fasor 121. • **III. kerület** • Flórián üzletközpont, újságos • **IV. kerület** • Újpest Központ metróállomás, újságos • **V. kerület** • Kálvin téri metróállomás, újságos • Városház utca 3–5., újságos • Váci utca 10., újságos • **VI. kerület** • Nyugati téri aluljáró, újságárus • **VII. kerület** • Blaha Lujza téri aluljáró, újságárus • **IX. kerület** • Határ úti metrómegálló, újságárus • **X. kerület** • Árkád bevásárlóközpont, Örs Vezér tér 25/A • **XI. kerület** • Allee bevásárlóközpont, Október 23. utca 6–10. • **XII. kerület** • Déli pályaudvar metrómegálló, újságos • Hegyvidék Bevásárlóközpont, Apor Vilmos tér 11–12. • MOM Park, újságos, Alkotás utca 53. • **XIV. kerület** • Sugár bevásárlóközpont, újságárus, Örs vezér tér • **XV. kerület** • Pólus bevásárlóközpont, újságárus, Szentmihályi utca 131. • **DEBRECEN** • Cora, újságos, Kishatár utca • Csapó utca 100., újságárus • Fórum Debrecen, újságos, Csapó utca 30. • **EGER** • Széchenyi út 20. újságárus • **GYŐR** • Révai Miklós utca 4–6., újságárus • Vásárcsarnok, újságárus, Herman Ottó utca 25. • Győr Plaza, újságárus, Vasvári Pál utca 1/A • **GYULA** • Béke sugárút 12., újságárus • **KAPOSVÁR** • Fő utca 23., újságárus • **KECSKEMÉT** • Március 15. utca 15., trafik • **MISKOLC** • Szinva Park bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy Zsilinszky út 2–4. • **NYÍREGYHÁZA** • Korzó bevásárlóközpont, újságárus, Nagy Imre tér 1. • **PÉCS** • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Bajcsy út 11. • **SOPRON** • Széchenyi tér 13., újságárus • **SZEGED** • Dugonics tér 1., újságárus • Árkád bevásárlóközpont, újságárus, Londoni körút 3. • **SZÉKESFEHÉRVÁR** • Alba Plaza, újságárus, Palotai út 1. • **SZOLNOK** • Pelikán bevásárlóközpont, újságos, Ady Endre utca 15. • **SZOMBATHELY** • MÁV állomás, újságárus • **TATABÁNYA** • Győri út 3., újságárus • **VÁC** • Káptalan utca 3., újságárus • **VESZPRÉM** • Kossuth utca 1., újságárus

Edison.

MINDENBEN AZ ÖTLETET LÁTOD?

Akkor pályázz az MVM Edison startup versenyre, mert a leginnovatívabb ötletek megvalósulását támogatjuk. Jelentkezz most induló vagy idéntől az érett szakaszban lévő, fejlődő vállalkozásoddal 2021. január 31-ig!

mvmedison.hu

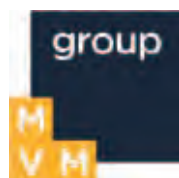
Innovatív ötletek százai neveztek az MVM EDISON startup versenyre

Négy év, több mint 500 pályázat, 32 döntős és 12 dobogós csapat, milliós nyeremények. Röviden összefoglalva ez az MVM Edison startup verseny története. Idén decemberben indul a megmérettetés ötödik szériája, ahol a régió legizgalmasabb, leginnovatívabb ötleteit várják. A pályázat idén jelentősen átalakult, így két projektérettségi fázisban, számos újragondolt kategóriában jelentkezhetnek a csapatok. A legígéretesebb megoldások a komplex képzési program mellett milliós nyereménnyel gazdagodhatnak, illetve esélyessé válnak befektetésre is.

A fejlődés egyik alapja az innováció, ami nagyban hozzájárul a gazdasági teljesítmény javításához, a piaci pozíció megőrzéséhez, valamint a hatékony és dinamikus vállalati működés fenntartásához. Az MVM Csoport folyamatosan kutatja az új lehetőségeket, újító megoldásokat, amelyek az energetika, valamint a vonzáskörzetében működő szektorok jövőjét határozzák meg. A vállalatcsoport 2016-ban ezért indította el az MVM Edison startup versenyt, amely ötödik éve keresi a jövő legígéretesebb kreatív, innovatív, és nem utolsósorban piacképes fejlesztéseit, ötleteit. A legfőbb cél, hogy az újító fejlesztők számára megfelelő szakértői segítséget, a megvalósuláshoz pedig befektetést nyújtson a cég-

csoport. Idén **decemberben indul a verseny ötödik szériája**, amelyre 2021 január végéig várják a jelentkezéseket. Az idei versenykiírás számos új kategóriával, ötletfázis szerinti felosztással, valamint nemzetközi nevezési lehetőséggel is bővült.

Az energetikára is igaz, hogy a folyamatos fejlődésnek, átalakulásnak köszönhetően a korábban még élesen elkülöníthető szektorok határvonalai egyre inkább elmosódnak. Éppen ezért a jövő energetikáját meghatározó megoldások, fintech-fejlesztések, valamint a jövő otthonait, városait forradalmasító ötletek mellett a **2021-es versenyen a korábban több kategóriában nevezhetnek a csapatok**. Ilyen az

MVM vállalatcsoport működését segítő megoldások témaköre, amelyben az oktatás, toborzás, tudásmegosztás, környezetvédelem, vagy éppen a fenntarthatóság területén várják a kreatív fejlesztők ötleteit. De szintén új megmértetési téma a vállalatcsoport ügyfeleinek nyújtott szolgáltatások kategóriája.

„Az MVM Csoport számára kiemelten fontos a folyamatos innováció, a jövő megoldásainak fejlesztése, illetve a tehetségek támogatása. Az energetika, mint az egyik leginnovatívabb iparág ma már nem választható el a digitalizációtól, a fintech-től, de az okos városok, okos otthonok fejlesztésétől sem. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján éppen ezért bővítettük az MVM EDISON startup verseny kategóriáit. Nem egy szakmaspecifikus helyzetre keresünk megoldást, hanem az energetikát érintő ökoszisztéma minden elemére szeretnénk hathatós, újító fejlesztéseket találni, amelyek segítségével többet adhatunk ügyfeleinknek, és ezáltal az ország egészének” – mondta Kóbor György, az MVM Zrt. elnök-vezérigazgatója.

A 2021-es szezon egyik legjelentősebb változása, hogy **az egyes ötleteket projektérettségi fázis alapján is elkülönítik**. Az érett fázisban lévő startupok már kész megoldá-

Mi is az a startup?

Startupon újonnan alapított, nagy növekedési potenciállal rendelkező induló vállalkozást vagy a vállalkozássá válás folyamatát elindító, a piacra jutást előkészítő tevékenységet folytató projekt-csapatot értünk. A startup tevékenysége olyan termék, szolgáltatás vagy szervezeti innovációra irányul, amely nagy növekedési potenciállal rendelkezik. Fontos sajátossága a startup státusznak, hogy ideiglenesnek tekinthető: vagy klasszikus növekedési szakaszba torkollik belátható időn belül vagy megszűnik (illetve jogi szervezatként létre sem jön). Rendszerint a „halál völgye” szakaszon túljutott és már profitot termelő vállalkozásokat már nem tekintjük startupoknak.

zési programban. Nyolchetes oktatás, fejlesztés vár rájuk, ahol lehetőség lesz az ötletüket tovább csiszolni, felmérni a valós piaci igényeket, és természetesen változtatni is, ha szükséges. Ez egy nagyon izgalmas időszak, látni, ahogy formálódnak az ötletek” – emelte ki Bertalan Zsolt, MVM Zrt. csoportszintű technológiai innovációs igazgatója.

Az MVM Csoport az országhatárokon belülről és kívülről is várja startupok, spinoffok, kis- és középvállalkozások, valamint felsőoktatási hallgatók és magánszemélyek innovatív ötleteit az ötödik MVM EDISON startup versenyre. Így Magyarország mellett Csehországból, Romániából, Szlovákiából, Ausztriából és Svájcban is várják a magyar állampolgársággal rendelkező innovátorokat.

A 2021. május végén megrendezett döntőn a szakmai zsűri választja majd ki a legjobb 3 pályázatot, a felkészült csapatok pitchelése, azaz rövid projektbemutató prezentációja, illetve az azt követően feltett kérdésekre adott válaszok alapján. Az első három helyezett csapat három a milliós támogatási összeg mellett, további értékes nyereményekkel is gazdagodik. A legjobbaknak a későbbiekben esélye lehet egy, legfeljebb 50 millió forint értékű magvető befektetés elnyerésére az SFL részéről.

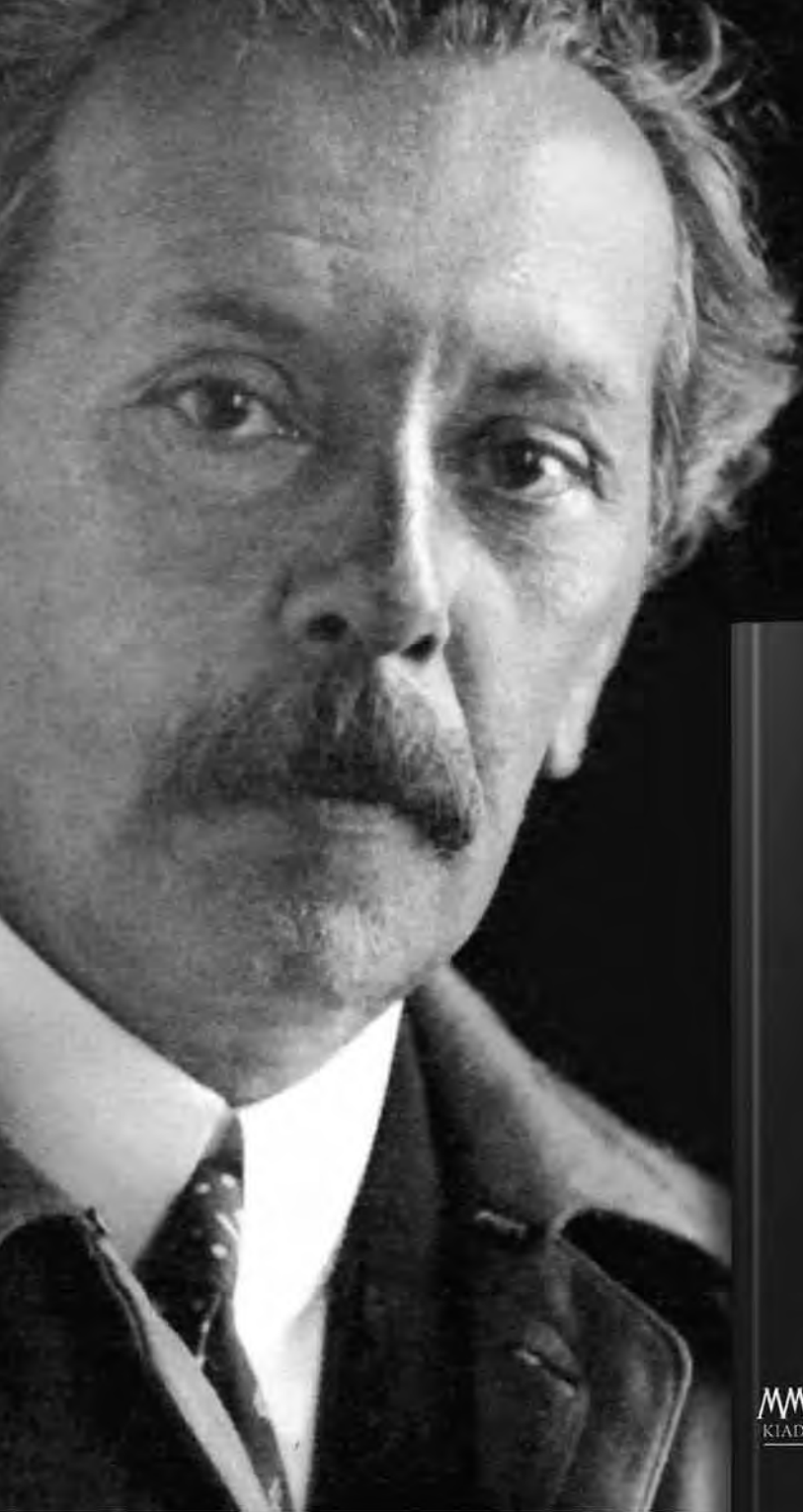
Az MVM Edison verseny sikerességét jól mutatja, hogy az évek során a szakmai zsűri keze között **több mint 500 pályázat fordult meg**. A legjobbnak ítélt 32 döntős ötlet közül végül 12 csapat állhatott fel a képzeletbeli dobogóra.

A szervezők 2021. január 31-ig várják a pályázatokat. A jelentkezés feltétele a magyar állampolgárság, egy pályázathoz egy ötletet nevezhet, kizárólag online, a www.mvmedison.hu oldalon keresztül. (X)

sukkal jelentkezhetnek, melyet a program során az MVM Csoport igényeire szabnak mentorok, szakértők segítségével. Azok, akiknek kreatív megoldása még korai fázisban van, a pályázati kategóriákhoz köthető ötletükkel pályázhatnak és a döntőbe került csapatok részt vesznek az MVM EDISON képzési programján. Utóbbi az MVM Edison egyedülálló eleme, a képzési programban **jövő márciustól tizenkét csapat – hat korai és hat érettebb fázisú – számára biztosítanak két hónapos tréninget**. A korai fázisú csapatok itt betekintést nyernek a startupok világába, megismerhetik az ott használatos nyelvet és kifejezéseket, üzleti, kommunikációs ismereteket, készségeket sajátíthatnak el. A szakértői mentorprogram célja, hogy segítséget nyújtson az ötlet további fejlesztésében, piacra vitelében. A legígéretesebb ötleteket az MVM Csoport inkubátor cége, a Smart Future Lab Zrt. (SFL) szakértői segítik, hogy ötleteik befektetésre érett, „startup-ready” termékek, szolgáltatássá nőhessék ki magukat.

„A beérkező projektek kiválasztása mindig nagyon nehéz, hiszen rengeteg jó ötlet, profin kidolgozott koncepció érkezik, de sajnos nem tudunk mindenkivel foglalkozni. Jövőre tíz csapatot választunk ki, ők részt vehetnek a komplex kép-

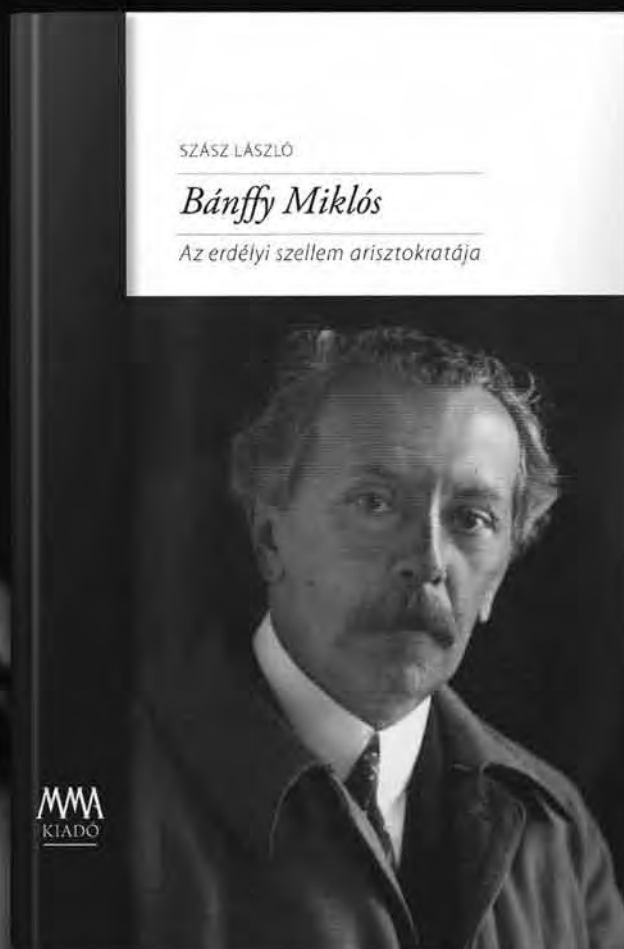

Szász László

Bánffy Miklós

Az erdélyi szellem
arisztokratája

SZÁSZ LÁSZLÓ

Bánffy Miklós

Az erdélyi szellem arisztokratája

MM
KIADÓ

Bánffy Miklós írói életművét
Szász László irodalomtörténész mutatja be.

A kötet decembertől kapható
a **www.mmakiado.hu** weboldalon
és a könyvesboltokban!

MM
KIADÓ

MM
MÁGYAR
MŰVESZETI
AKADÉMIA